

D.URINBAYEVA

**FOLKLOR ASARLARINI O'QITISHDA
BLUM TAKSONOMIYASI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI**

**Samarqand viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi**

D.URINBAYEVA

**FOLKLOR ASARLARINI O'QITISHDA
BLUM TAKSONOMIYASI**

S a m a r q a n d - 2 0 2 2

D.Urinbayeva. Folklor asarlarini o'qitishda Blum taksonomiyasi.
Uslubiy qo'llanma. - Samarqand VPYMO'MM, 2022. - 159 bet.

Taqrizchilar:

Sh.Maxmadiyev – SamDU dotsenti.

S.Yuldasheva – Sam VPYMO'MM tillarni o'qitish metodikasi
kafedrasining dotsenti.

Qo'llanmaning maqsadi. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilarini xalq og'zaki ijodi asarlari janrlari – lirik (qo'shiq), epik (ertak, doston), maxsus tur (topishmoq, maqol)larning nazariy asoslari, o'ziga xosliklari to'g'risida umumiy tushuncha berish, ularni o'qitishni tashkil etish, o'rgatishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish uslubiyoti bilan tanishtirish, shuningdek amaliyotda qo'llay olishlariga zamin yaratish.

Qo'llanmaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- lirik, epik va maxsus tur janrlari haqida tasavvurga ega bo'lishi kerak;
- lirik, epik va maxsus tur janrlarini o'qitishda qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalarni bilishi va ularni amaliyotda qo'llay olishi lozim;
- xalq og'zaki ijodi asarlari, ya'ni qo'shiq, maqol, topishmoq, ertak, doston janrlarini o'qitishda mustaqil ta'lim, laboratoriya mashg'ulotlari va nazorat topshiriqlaridan foydalanish ko'nikmalarini egallashlari lozim.

Qo'llanmada keltirilgan innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanilgan holda mashg'ulot o'tkazish uslubiyotini har bir pedagog o'z o'qitayotgan fani va predmetining mazmuni, maqsadi, mavjud sharoiti, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'zgartirishi yoki shu texnologiyalar asosida o'zlarining texnologiyalarini yaratishi va ulardan o'quv-tarbiya jarayonida foydalanishlari mumkin.

Mazkur o'quv qo'llanma oliy va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi, umumiy o'rta ta'lim muassasalari pedagoglari, xalq og'zaki ijodi asarlarini o'qitish muammolari bilan qiziquvchi keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

SamVPYMO'MM Ilmiy Kengashining 2022-yil 29-avgustdagi 4-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

KIRISH

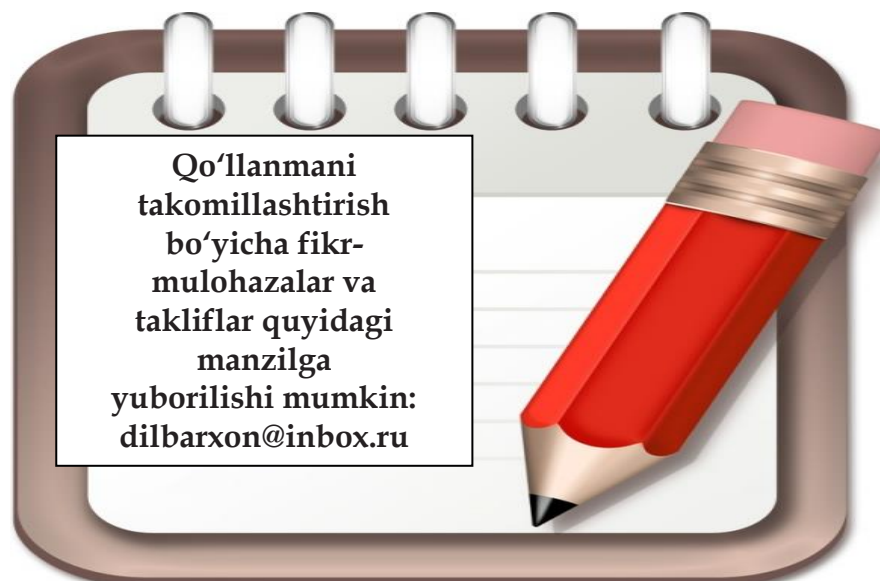
Hozirgi zamon mutaxassisida bu bilimlarni tahlil qilish, ulardan yangi ma'lumotlarni hosil qila olish, muammo va uning yechimini ko'ra olish, bilimlarni amaliyotda qo'llay olish kompetensiyalari birinchi o'ringa ko'tarilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda «Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 997-sonli qarori Respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida qabul qilingan edi. Bu xususda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 24-yanvar kuni Oliy Majlisning Senati va Qonunchilik palatasiga navbatdagi Murojaatnomasida ham ta'kidlab o'tildi: «maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklama va fanlarini qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarur». Shu nuqtai nazardan xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish bugungi kun ta'limining dolzarb masalalaridan biri sanaladi. O'zbekistonda xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirish, ta'lim tizimida o'qish, ona tili, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion usullarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish har bir pedagog-xodim zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Shunday ekan, xalq og'zaki ijodi asarlari orqali o'quvchilarda matnni o'qish va tushunish kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Chunki bugungi kunda mafkuraviy poligonlarda yoshlar ongi va qalbi uchun kurash keskinlashgan bir paytda o'quvchilarni iloji boricha, yoshligidanoq vatanparvar, xalqparvar, fidoiy, Vatani, xalqi uchun jonini ayamaydigan matonatli qilib o'stirish lozim.

Folklor asarlarida komil inson g'oyasi - ma'naviyatning uzviy bir qismi bo'lib, azal-azaldan kuylanib kelingan va u xalqimizning ezgu orzusiga aylangan. Hattoki, zardushtiylikning muqaddas kitobi «Avesto»da halol mehnat komillikning asosiy mezonini ekanligi talqin

etilgan. Komil inson g'oyasi islom falsafasidan oziqlanib yanada kengroq ma'no-mazmun kasb etgan.

Folklor asarlarida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalalari keng qamrovli bo'lib, o'z zamirida tarbiya usullari, insoniy qadriyatlar va yurtsevarlik tarbiyasi; do'st birodarlik, ahillik, mehnatsevarlik, kasb-hunarga muhabbat, yaxshilik va yomonlikning ta'rifi, yaxshi va yomon so'zning oqibati, halollik, to'g'rilik, olijanoblik tarbiyasi, adolat, insof va insofsizlik, og'a-inichilik va qonqardoshchilikning ahamiyati, botirlik va qo'rqqoqlik, odob-odobsizlik, mehmon va mehmondo'stlik kabi xislatlar talqin qilinadi. Shu sababli ham, folklor asarlari – doston va ertaklar, qo'shiq va aytishuvlar, askiya va latifalar, maqol va topishmoqlar, rivoyatu afsonalar o'quvchilarni tarbiyalashda kuchli manba bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, ulardagi milliy qadriyatlarning ulug'lanishi, milliy iftixor hissining mavjudligi o'quvchilarga kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarni tarbiyalash jarayonida folklor asarlarining qimmatli xazinasidan foydalanish yo'llarini, metodikasini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalari qatorida turibdi. Bundan tashqari o'quvchilarga xalq og'zaki poetik ijodi namunalarini o'qishni o'rgatish, avvalo adabiyot o'qituvchisidan, qolaversa, har bir fan o'qituvchisidan juda katta pedagogik mahorat va qobiliyatni talab qiladi. Bunda har bir dars va sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar o'quvchining ilmiy dunyoqarashini o'stirishda, e'tiqod va g'oyalarga undashda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun og'zaki ijod durdonalardagi ilg'or g'oyalarni hozirgi zamon ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish, ulardan foydalanishning xilma-xil shakllari va usullarini ishlab chiqish ilg'or tajribali o'qituvchilar zimmasiga yuklatiladi. Mazkur uslubiy qo'llanmadan umumta'lim muassasalarida darsda, sinfdan tashqari to'garak mashg'ulotlari davomida o'quvchilarning adabiyot fanidan bilimini oshirish, berilgan topshiriqlarni yechish orqali ularning ijodiy, mantiqiy, tanqidiy fikrlash va hayotiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida foydalanish tavsiya etiladi. Qo'llanmada bir necha turli topshiriqlar, usullardan namunalar berilgan bo'lib, ular o'quvchilarning qabul qilish darajasiga qarab o'qituvchi tomonidan tanlash imkoniyatiga ega holda ishlab chiqildi.

Qo'llanmani
takomillashtirish
bo'yicha fikr-
mulohazalar va
takliflar quyidagi
manzilga
yuborilishi mumkin:
dilbarxon@inbox.ru

I-bob.

• MAXSUS TUR JANRLARINING O'QITISHDA
INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Folklor asarlari namunalari umumiy o'rta maktablarning o'quv rejasida quyidagicha taqsimlangan: **«Maqollar»**, **«Topishmoqlar»** mavzusiga **1 soatdan**, xalq ertaklari - **«Uch og'a-ini botirlar»** ertaklariga **2 soatdan**, 6-sinf o'quv rejasida **«Xalq qo'shiqlari»ga 1 soat**, 7-sinfda **«Ravshan»** dostoniga **3 soat**, 8-sinfda **«Kuntug'mish»** dostoniga **4 soat**, 9-sinfda xalq dostonlari va ularning turlari, **«Alpomish»** dostoniga **5 soat**, 10-sinfda **«Rustamxon»** dostoniga **5 soat**, 11-sinfda **«Go'ro'g'lining tug'ilishi»** dostoniga **4 soat** ajratilgan. Maktab dasturida ajratilgan xalq og'zaki ijodi namunalarini o'qitish va o'quvchilar ongiga to'g'ri singdirish masalasiga har bir o'qituvchi diqqat bilan e'tibor qaratmoq lozim bo'ladi. Shunda o'qituvchi oldida doim **«Qanday o'qitish kerak?»**, **«O'qitishda qanday usullardan foydalanish kerak?»** degan savol ko'ndalang bo'ladi. Bunga o'qituvchi pedagogika va metodika fanlarining asosiy qoida-qonuniyatlariga mos holda talqin qilinish, ta'lim xususiyatini e'tiborga olib pedagogik va psixologik bilimlar, texnologiya va o'qitish metodikalariga doir bilimlarga ega bo'lishi orqali javob topa oladi.

Demak, innovatsion faoliyat yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi yoxud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorining yuzaga kelgan me'yor bilan to'qnashuvchi natijasida vujudga kelgan qator muammolarni yechishga yo'naltirilgan faoliyat sanaladi. U shaxsning, xususan, pedagogning innovatsion jarayonni tashkil etishga tashkiliy-texnologik, metodik va ijodiy jihatdan tayyorligi hisobiga tashkil etiladi. Pedagogik innovatsiyalarning izchil ravishda pedagogik faoliyatga yangiliklarni olib kirishga imkon berish orqali ta'lim tizimi yoki jarayoni muntazam rivojlanib boradi. O'qituvchining innovatsion faoliyati pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a undovchi, bunyodkorlikka rag'batlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi hamda u ta'lim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Shu bois har bir o'qituvchi innovatsiyalarning mohiyatini to'la tushungan holda o'z faoliyatiga izchil tatbiq eta olsa, ta'lim jarayoni ham sifat, ham

samaradorlik nuqtai nazardan taraqqiy etadi. Bu esa o'z navbatida ta'lim tizimining rivojini ta'minlaydi.

1.1. Topishmoqlar

Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar

«Muammolar» usuli

Muammo: Nutq o'stirishda topishmoqlarning o'rne	
Birinchi kichik muammo: O'quvchilar nutqini o'stirishda topishmoqlarning ahamiyati	
<p>Kichik muammoni yechimini topishda yordam beruvchi muammoli savollar:</p> <p>(1) Nima uchun ta'lim-tarbiya jarayonida topishmoqlardan foydalanish zarur?</p> <p>(2) Topishmoqlarni qo'llashdan maqsad nima?</p> <p>(3) Topishmoq haqida tushuncha bering.</p>	<p>Yechim:</p> <p>Topishmoqlar xalq og'zaki ijodining bolalarni o'ylashga, topqirlikka o'rgatuvchi qadimiy janrlardan biridir. Har bir topishmoq zamirida «Kim?», «Nima?» so'roqlariga yashirin javob yotadi. Har bir topishmoq uni yaratgan xalqning hayoti, urf-odati, o'ziga xos rasm rusumlari bilan bog'liq bo'lib, bolalar o'rtasida keng tarqalgan.</p> <p>Ta'lim-tarbiya masalasi jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqligiga Birinchi Prezidentimiz alohida e'tibor berib, ta'lim-tarbiya islohati zarurligini asoslab beradi va: «Ma'naviy va axloqiy poklanish, imon, insof, diyonat, or-nomus, mehr-oqibat va shu kabi chinakam insoniy fazilatlar o'z-o'zidan kelmaydi, hammasining zaminida tarbiya yotadi», deydi.</p> <p>Xalq og'zaki ijodining yorqin sahifalari-«Alpomish», «Go'ro'g'li», «Barchinoy» kabi xalq tomonidan yaratilgan dostonlar, qo'shiqlar, aytishuvlar, ulanlar, maqollar, topishmoqlar, ertaklar o'quvchilarni tarbiyalashda kuchli manba bo'lib hisoblanadi. Ayniqsa, ulardagi milliy qadriyatlarning ulug'lanishi, milliy iftixor</p>

hissining mavjudligi bolalarga kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi.

Tarbiya jarayonining xususiyatlari:

- 5-9-sinf o'quvchilarida milliy qadriyatlarni tarbiyalaydi.

- Uzoq muddat davom etadi.

- Yaxlit holda amalga oshadi.

- Ma'naviy ozuqa sifatida maydonga chiqadi.

Xalq hamisha yoshlarning ziyrak, yaxshi xotirali, fikrlovchi inson bo'lishini istagan. Xalqimiz og'zaki ijodining kichik janrlaridan biri topishmoqlardir. Bu janr ko'proq bolalarni kuzatuvchanlikka, hayotni mukammalroq bilishga, sinchkovlikka o'rgatadi. Ammo topishmoqlar folklorda faqat yosh bolalargagina taalluqli deb hisoblash to'g'ri emas, chunki topishmoq aytish va topish musobaqalarida kattalar ham qiziqish bilan ishtirok etaveradilar.

Topishmoq aytish musobaqasida yashiringan narsani aniqlash uchun bir necha savollar berish an'anasi ham bo'lgan. Javob axtaryotgan taraf aytuvchidan «joni bormi, yo'qmi?» «yeyiladimi?», «o'sadimi, usta yasaydimi?» kabi savollar berib narsa nomini topishga uringan. Bu esa musobaqa ishtirokchilarini ko'p ma'lumotlarni yodda saqlashga, har bir so'zga e'tibor berishga, ayni paytda qiziq-qiziq savollar o'ylab topishga o'rgatgan.

Topishmoqlar xalq orasida jumboq, topmacha, top-top, cho'pchak, matal, masala, ushuk atamali bilan atab kelinadi. Ilmiy asarlarda «topishmoq» termini «top» buyruq fe'liga «ish» harakat nomini hosil qiluvchi shakl va «moq» qo'shimchalarini qo'shish orqali hosil bo'lgan, deb ko'rsatiladi. Natijada «topishmoq» so'zi xalq og'zaki ijodidagi alohida janr nomini bildirgan.

Xulosa: Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar og'zaki nutqini

<p>o'stirishni rivojlantirish, ularni zamonaviy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishda, milliy qadriyatlarning ulug'lanishi, milliy iftixor hissini shakllantirishda topishmoqlar muhim ahamiyat kasb etadi.</p>	
<p>Ikkinchi kichik muammo: O'quvchilar og'zaki nutqini shakllantirish va rivojlantirish zarurati</p>	
<p>Kichik muammoni yechimini topishda yordam beruvchi muammoli savollar:</p> <p>(1) O'quvchilar og'zaki nutqini rivojlantirishda qanday qoidalarga e'tibor berishi kerak?</p> <p>(2) Topishmoqlar qanday xususiyatlarga ega?</p> <p>(3) O'quvchi nutqini o'stirishda topishmoqlarning ahamiyati?</p>	<p>Yechim:</p> <p>Nutq o'stirish ishlarining rejasi Rejada quyidagilarni inobatga olish lozim bo'ladi:</p> <p>1. O'quvchilarning tasavvuri va nutqining qay holdaligini aniqlash:</p> <p>a) so'z boyligi; b) savollarga javob berishi; v) o'z uyidagi hayoti, o'yinlari, mehnati haqida gapirishi; g) ertak va she'r ayta olishi; d) nutqidagi nuqsonlarni aniqlash (tovushlarni noto'g'ri talaffuz etishi, duduqlanishi yoki tilining chuchukligi).</p> <p>2. O'quvchilarga gap va so'zlarni aniq, tushunarli va o'rtacha ovoz bilan talaffuz etishni mashq qildirish: gapni so'zlarga, so'zni bo'g'inlarga, bo'g'inni tovushlarga to'ldirish.</p> <p>3. Lug'at ishi:</p> <p>a) o'quvchilarning so'z boyligini aniqlash va kengaytirish; b) narsalarni uydagi va sinfdagi buyumlar; o'yinchoq va o'quv qurollari; sabzavotlar deb turlarga ajratirish; v) narsalarning rangi va shakli bilan tanishtirish; g) kuzatish va sayohat jarayonida o'quvchilar lug'at boyligini kengaytirish; d) she'r, topishmoq, ertaklar aytirish jarayonida o'quvchilar lug'atini aniqlash va boyitish; ye) o'quvchilarga o'yin nomlarini aytirish; o'yin davomida qo'llaniladigan yaqin-uzoq, erta-</p>

kech, yuqori-past, chaqqon, sezgir, topqir, topag'on, tolmas, irodali va boshqa o'z nutqida ongli ravishda qo'llashlariga erishish;

j) yozuv va hisoblash jarayonida o'quvchilarning faol lug'at boyligini oshirish.

4. O'quvchilarni gap tuzishga o'rgatish, gapda so'zlar tartibiga alohida e'tibor etishni ta'minlash:

a) ertak yoki she'r o'qiganda undan gaplarni ongli ravishda ajrata bilish;

b) savollarga to'liq gap bilan javob berish;

v) rasmlar yordamida va shaxsiy kuzatishlar asosida gap tuzish.

Xalq topishmoqlari badiiy jihatdan ham yuksak so'z san'ati namunasi hisoblanadi. Ular badiiy tasvir vositalarining qo'llanishi jihatidan boy va rang-baranglikka ega. Avvalo aytish kerakki, shakl jihatdan topishmoqlar maqollar kabi ixchamdir. Ayrim olimlar ta'kidlashicha, topishmoq va maqollarning yaratilishi davr jihatidan bir-biridan u qadar farq qilmaydi. Shuning uchun ham asrlar davomida matn qayta-qayta ishlanganda topishmoqlarning badiiyati mukammal darajaga yetgan. Topishmoq janrining asosiy tasvir vositasi metafora, ya'ni istioradir. Demak, askiya janrini iyhom san'atisiz, topishmoqlarni istiorasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Bu janrda xalq og'zaki ijodidagi boshqa turlarda uchramaydigan tasvir vositasi bor.

Shunday qilib, topishmoqlar xalq og'zaki ijodining kichik janrlaridan biri bo'lib, mohiyat jihatidan millat vakillarining ziyrak, sinchkov, kuzatuvchan bo'lishlari uchun xizmat qilar ekan. Topishmoqlar xalq hayotida ma'lum e'tiborga ega bo'lgan narsa-predmetlar nomini topishga bag'ishlanadi va ahamiyatli hisoblanadi. Badiiy jihatdan mukammallik halq topishmoqlarining fazilatlaridandir. Bugungi kun topishmoqlarida

	fan-texnika yangiliklari ham munosib o'ringa ega. Shuni ta'kidlash joizki, 5-9-sinf o'quvchilariga xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish orqali ularga milliy qadriyatlarni singdirish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi.
Xulosa: O'quvchilarda nutqini shakllantirish va rivojlantirish, intellektual salohiyat, ijtimoiy faollik, ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodi, jumladan topishmoqlar muhim manba bo'lib xizmat qiladi.	

«Kollaj» usuli

1-variant: o'qituvchi tomonidan topishmoqlar beriladi. Berilgan topishmoqni o'quvchi javobini so'z bilan aytmaydi, balki rasm orqali ifoda etadi. Masalan, Tekislanar har g'ijim, // Chiziqli bo'ladi shim. *Javob:* o'quvchi dazmol rasmini chizib beradi.

2-variant: o'qituvchi tomonidan turli rasmlar beriladi, jumladan, *shim, ko'ylak, tekis buyum, dazmol qiluvchi stol* va shu kabi buyumlarning rasmlari. O'quvchi ularni jamlab zarur topishmoqni tuzishi va javobini aytishi lozim bo'ladi.

«Obraz» usuli

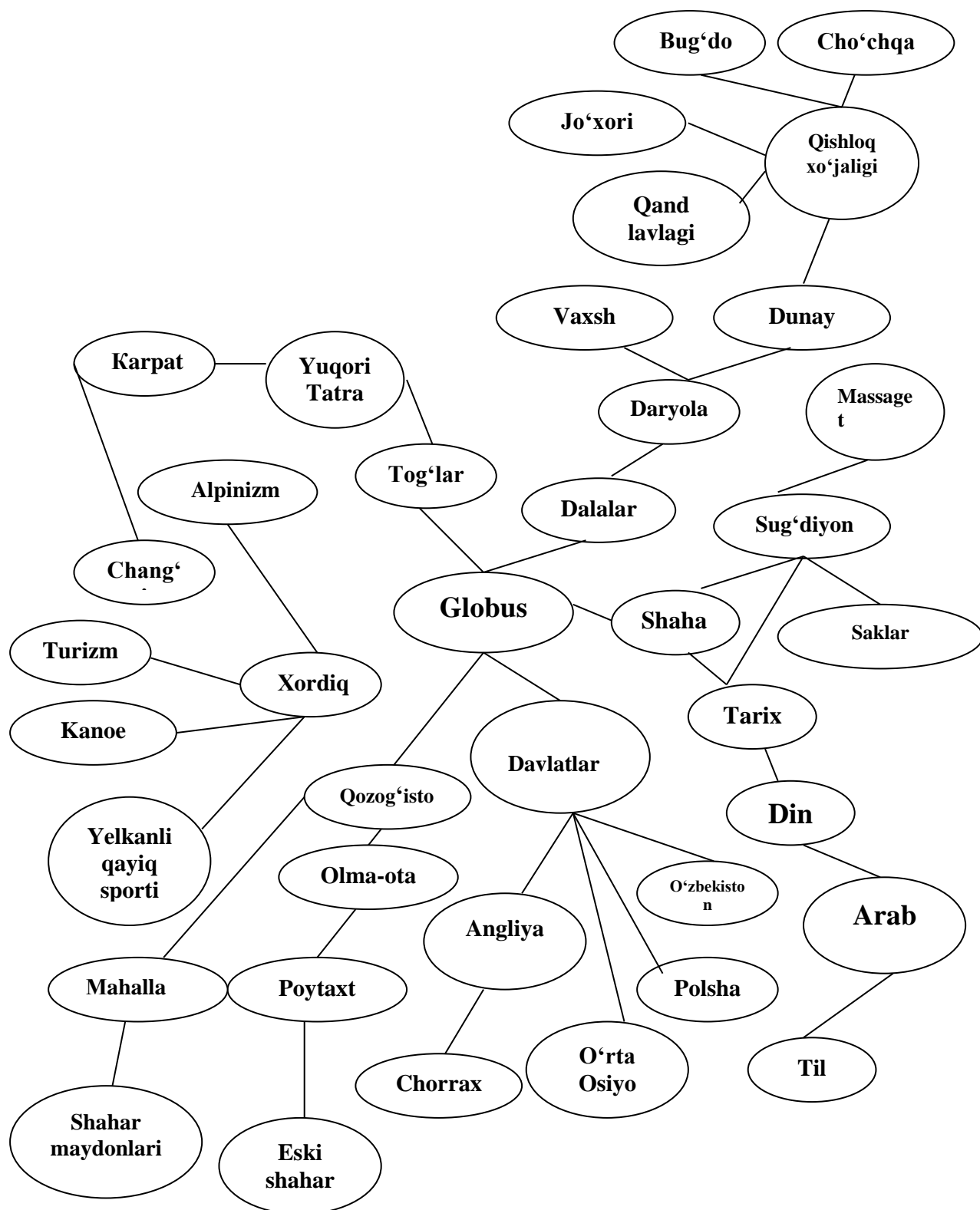
«Obraz» usulida o'qituvchi tomonidan avval rasm yoki so'z beriladi. O'quvchi esa quyidagi jadvalni to'ldiradi.

«Obraz» usuli

Qahramon	Asardan parcha	Qanday xususiyat namoyon bo'ladi
Anor	Kichkina dekcha, Ichi to'la mixcha	Baraka, mo'llik
Kelin	Qizil chiyning ostida, Qizil kiygan o'tirar	Or-nomus, iffatlilik
Tok, bargi, uzumi	Otasi uzun xo'ja, // Onasi yoyma xorin, // Bolasi shirin-shakar	Oila

«Idrok xaritasi» usuli

«Idrok xaritasi» usulida esa topishmoqning javobiga o'quvchi xarita tuzadi. Masalan, Tarvuzim guldor yaxshi, Unda bor olam naqshi (Globus).

LABORATORIYA TOPSHIRIQLARI

Mavzu: Topishmoqlar haqida tushuncha

Laboratoriya ishining maqsadi:

- topishmoq janri haqidagi tushunchani mustahkamlash;
- topishmoqdagi obrazlarni tahlil qilish;
- topishmoqlarning mazmunini anglash;
- o'quvchilarda topishmoqlarni nutqida o'rinli qo'llash malakasini shakllantirish.

Ishning borishi

Topishmoqlar xalq orasida jumboq, topmacha, top-top, cho'pchak, matal, masala, ushuk atamaları bilan atab kelinadi. Ilmiy asarlarda «topishmoq» termini «top» buyruq fe'liga «ish» harakat nomini hosil qiluvchi shakl va «moq» qo'shimchalarini qo'shish orqali hosil bo'lgan, deb ko'rsatiladi. Natijada «topishmoq» so'zi xalq og'zaki ijodidagi alohida janr nomini bildirgan. Keyingi paytlarda shevalardagi yuqorida ko'rsatilgan atamalar deyarli yo'qolgan. Asosan «topishmoq» nomi saqlanib qolgan.

Xalqimiz orasida «Kichkina dekcha, ichi to'la mixcha» (anor), «Qoziq ustida qor turmas» (tuxum), «Otdan baland, itdan past» (egar) kabi mashhur topishmoqlar bor. Ammo «Qoragina popish, devolga yopish» (kaltakesak), «Qizil yulg'unning tagida Qizlargul opam yotibdi» (qirg'ovul) kabi u qadar keng ommalashmagan va topish anchayin mushkul bo'lgan topishmoqlar ham bor. Ba'zan bitta narsaga atab bir necha topishmoqlar yaratilgan:

- 1.Yer tagida xo'l gavron.
- 2.Yer tagida yog'li qamchi.
- 3.Ko'prik ostida yog'li hasip.
- 4.Uzun ichak, uchi tugunchak.

Bu topishmoqlarning hammasida topilishi lozim bo'lgan narsa ilondir. Matnlarni diqqat bilan o'qisak, ularning mohiyati jihatidan bir-biriga juda o'xshash ekani aniq sezilib turibdi.

Topishmoqlar shakl jihatidan nasriy va she'riy bo'ladi:

1. Tomdan tuxum irg'itdim (do'l) — nasriy topishmoq.

2. U yoqqa o'tdim, bildingmi?

Bu yoqqa o'tdim, bildingmi?

Oq quvrayning boshini,

Chertib o'tdim, bildingmi? (shamol) — she'riy topishmoq.

1-topshiriq. Topishmoq atamasi nima uchun boshqa atamalarga qaraganda ko'proq qo'llanilgan? Topishmoqlarning shakl jihatdan turi haqida fikrga ega bo'ldingiz. Har biriga misol keltiring. «FSMU» usulida tahlil qiling.

«FSMU» usuli

F – Topishmoqlar xalq og'zaki ijodining bolalarni o'ylashga, topqirlikka o'rgatuvchi qadimiy janrlardan biridir. Topishmoqlar xalq orasida jumboq, topmacha, top-top, cho'pchak, matal, masala, ushuk atamaları bilan atab kelinadi.

S – Topishmoqlar xalq hayotida ma'lum e'tiborga ega bo'lgan narsa-predmetlar nomini topishga bag'ishlanganligi sababli qadimiydir.

M – Masalan, bir parcha patir, olamga tahir (*Non*)

U – Demak, topishmoqlar bolalarni kuzatuvchanlikka, hayotni mukammalroq bilishga, sinchkovlikka o'rgatadi.

2-topshiriq. Topishmoqlarning o'ziga xos xususiyatlarini keltirgan holda «Sinkveyn» tuzing.

«Sinkveyn» usuli

Topishmoq

Jumboqli, yashirin

Axtaradi, izlaydi, topadi

Aqlni charxlovchi janr

Topmacha

3-topshiriq. Ma'lumki, badiiy tasvir vositalari qatorida istiora san'ati ham muhim o'rin egallaydi. Istiora so'zi «ko'chim» ma'nosini beradi. Topishmoqlarda biron narsa ikkinchi bir narsaga istiora san'ati vositasida o'xshatiladi va eng muhim xususiyatlari haqida ma'lumot beriladi. Masalan: «Yer tagida oltin (tilla) qoziq» topishmog'ini olaylik. Bu topishmoq matnida yashiringan narsaning uchta muhim belgisi qayd etilgan:

1. Yer ostida ekani.

2. Oltinning rangida, ya'ni sariq ekani.

3. Qoziqqa o'xshashligi.

Bu belgilar orqali biz topishmoqning javobi sabzi ekanini topamiz. Matndagi «qoziq» so'zi esa istiora san'atiga misol bo'lib kelgan. Shunday ekan, topishmoqlarda istiora san'ati qanday o'rin egallaydi? Bunga misol keltiring. Keltirgan misollardagi istiorani izohlang.

4-topshiriq. Topishmoqda yashiringan ma'no qanday shaklda ifodalanadi?

5-topshiriq. Bir predmetli va bir necha predmetli topishmoqlarga misol keltiring.

6-topshiriq. Topishmoqlarni aytish va uni yechish jarayoni qanday kechadi? Topishmoqlarni yechishda «jazolash», «shahar» yoki «qishloq» berish nimalarni anglatadi?

7-topshiriq. Ertak-topishmoq nima? Tushuntirib bering.

8-topshiriq. Mumtoz adabiyotimizdagi chiston nima? Undagi narsa va hodisalar qanday tarzda tasvirlanadi?

9-topshiriq. Topishmoq va maqol o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlarini tushuntirib bering. «Venn diagrammasi» asosida tahlil qiling.

10-topshiriq. Xalq orasida yashab kelayotgan topishmoqlar bir jumboqli va ko'p jumboqli bo'lishi mumkin. Bir jumboqli topishmoqlarda faqat bitta narsaning belgilari haqida ma'lumot beriladi. Shunday topishmoq namunalari ham borki, matnda bir nechta narsa topish talab qilinadi. Masalan:

- Tog'da talaymonni ko'rdim,
- Suvda sulaymonni ko'rdim,
- Tuzsiz pishgan oshni ko'rdim,
- Yumalab yotgan toshni ko'rdim.

Bu topishmoqning javobi - bo'ri, baliq, sumalak, toshbaqa. Topishmoqlardagi obrazlarda qanday o'zgarishlar yuz bermoqda? Ramzlar qanday qo'llanilgan?

11-topshiriq. Ma'lumki, topishmoqlarda talmih san'ati qo'llanilgan. Unda xalq tarixidagi mashhur ismlar, joylar yoki vohalar eslab o'tiladi. Topishmoqlarda ham turli munosabatlar bilan turli ismlar uchraydi. Ularning tarixan mashhurligi qayd etilmagan. Ammo matnlarda bu ismlar, albatta, qandaydir ma'no kasb etadi va shartli ravishda talmih san'atiga yaqin turadi. Masalan:

«Soriboy akam ichkari,
Soqollari tashqari» (sabzi, makkajo'xori).

Topishmoqdagi «Soriboy akam» bir tomondan sariq so'zini eslatadi va sabzi, makkajo'xorini topish uchun belgi vazifasini o'taydi. Shuningdek, «Tokchama-tokcha, Samatjon boyvachcha» (sichqon), «Osmoni resmon, Mulla Abdurahmon — beustixon» (bit) kabi matnlarda ham ismlar uchraydi. Taxmin qilib aytish mumkinki, shunday namunalar qayd etilgan hududlarda ismlar topishmoq aytuvchilar o'rtasida mashhur bo'lgan bo'lishi mumkin.

Topishmoqlarda ishlatilgan ismlar nima sababdan ishlatilgan, deb o'ylaysiz? Nima uchun bunday shaxslarni bit, sichqon, sabzi kabi narsalarni tasvirlashda qo'llanilmoqda?

12-topshiriq. Berilgan topishmoqlarni mosini qo'ying.

Chin tepaga qo'ndi qushim, qor turmas, xalqqa salom berdi qushim, tegma desa tegadi, olamga tatir.

Qoziq ustida....., Chin qushim, chinni qushim.....Tumshug'ini yerga berib..... Teg desa tegmaydi..... Bir parcha patir.....

13-topshiriq. Gaplarda berilgan so'z turkumlarini toping.

Bir daraxtda o'n ikki shox, har shoxda o'ttiz yaproq – bir yog'i qora, bir yog'i oq» topishmog'ining javobi yil (daraxt), o'n ikki oy (shox), o'ttiz kun (o'ttiz yaproq), o'ttiz kecha va kunduz (bir yog'i qora, bir yog'i oq). Onasi bitta, Bolasi mingta. (*Oy va yulduzlar*)

14-topshiriq. «Sirli katak» o'yini.

Bir otasi, bir onasi,
Necha yuz ming bolasi (*Quyosh, oy, yulduzlar*).
Qizdirsang ishlar,
Kiyim tekislar.
Hunari ko'p ishlasa,
Agar tokni tishlasa,
Tekislanar har g'ijim,
Chizikli bo'ladi shim (*Dazmol*).
Bir parcha patir, olamga tatir (*Non*).

	D			
	A			
	Z			
	M			
N	O	N		
Yu	L	D	U	Z

15-topshiriq. Lug'at bilan ishlash. Topishmoqlarda o'quvchilar uchun qiyin bo'lgan so'zlar ustida ishlash.

Qizil chiyning ostida, Qizil kiygan o'tirar. (Kelin)

Bir to'badagi yeti teshik (Bosh, og'iz, burun, ko'z, quloq).

U yoqqa o'tdim, bildingmi?

Bu yoqqa o'tdim, bildingmi?

Oq quvrayning boshini,

Chertib o'tdim, bildingmi? (Shamol)

16-topshiriq. Topishmoqlardagi o'zlashgan va tushunarsiz so'zlarni toping. Qaysi tildan o'zlashganligini aniqlang. Topishmoqlarda bunday so'zlarning qo'llanish sababini aniqlang va izohlang.

17-topshiriq. *Nima hamma tilda ham gapiradi? Nima doim o'z o'rnida turadi?* Topishmoqlarning javobi keltirilgan qatorni qoldiring. Javobning izohini keltiring. Topishmoqlar tuzilishiga ko'ra qanday topishmoqlar sirasiga kiradi?

a) Aks sado; soat

v) Poliglot; davr

b) Radio; vaqt

18-topshiriq. Topishmoqlarga misol keltiring: a) qiyoslanishga asoslangan topishmoqlar; b) antonimlarga asoslangan topishmoqlar; v) inkorga asoslangan topishmoqlar.

19-topshiriq. Atrofingizga nazar tashlang va narsa-hodisalar, hayotiy voqealarga asoslanib bir necha topishmoqlar tuzing. Topishmoqlarning javobini toping va javobini rasm asosida ifodalang.

20-topshiriq. Xalq topishmoqlarida tazod (qarshilantirish) san'ati namunalari ham uchraydi: «Osh ichida tosh, Tosh ichida osh» (sumalak, toshbaqa). Bu matnda hatto qofiya san'atining murakkab ko'rinishi tarse' (misralardagi hamma so'zlarning qofiyalanishi) ham o'rin olgan. Topishmoqlarning matnida asosiy e'tibor, maqsad mazmunga qaratiladi. Ammo she'riy topishmoqlarda qofiyadosh so'zlarning tanlanishiga alohida e'tibor berilgan:

«Olti tegirmon toshi,
Oltin egarning qoshi,
Uni topgan kishining,
Yuz yigirmada yoshi» (tish).

E'tibor bersak, «tosh», «qosh», «yosh» faqat bir tovush bilangina farqlanuvchi shakldosh so'zlardan iboratdir. Topishmoqlardagi bunday fazilat ularning so'z san'ati talablariga to'liq javob bera olishini ta'minlaydi.

Xalq topishmoqlarining boshqa janrlardan farqli xususiyatlari haqida so'zlang. Tazod badiiy tasvir vositasining xalq topishmoqlaridagi o'rnini izohlang. Shakldosh so'zlarni topishmoqlarda qo'llanishining ahamiyati nimada, deb o'ylaysiz? Shakldosh so'zlarning topishmoqlarda qo'llanish ahamiyati nimada? Izohlang.

UYGA VAZIFA

1-topshiriq. Uyingizda mustaqil ravishda uch-to'rtta topishmoq tuzib keling.

2-topshiriq. Yoshi katta keksalardan topishmoqlar yozib oling.

3-topshiriq. Topishmoqlar aytish va ularni topish bo'yicha o'quv guruhlaringizda musobaqa o'tkazing.

Adabiyotlar:

1. Husainova Z. O'zbek topishmoqlari. – Toshkent: Fan, 1966.
2. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 1990. 100—108-betlar.
3. Topishmoqlar. O'zbek xalq ijodi. Ko'p jildlik, - Toshkent, 1983.

Nazorat va tekshirish uchun topshiriqlar

Variant №1

Diktant

Onasi bitta, Bolasi mingta. Chinni, chinni, chinni qiz, Chin tepaga chiqdi qiz, Bolalarin iyartib, Tomoshaga chiqdi qiz. (*Oy va yulduzlar*). Ko'k ko'ylakka g'o'za yoydim. Ko'k ko'ylakka g'o'za yoydim, ertalab qarasam yo'q. Kechasi yong'oq yoydim, Ertasi qarasam yo'q. Kechasi uchakka jo'xori sepdim, Azonda qarasam yitibdi. Tomning ustiga tariq yoydim, Erta qarasam yo'q. Bir kosa so'k, Ertasiga yo'q. Taqiyam to'la so'k, Erta qarasam yo'q. Mildir-mildir munchoq, Erta tursam biri yo'q. Og'a-ini ming botir, Ko'm-ko'k gilamda yotir. Qora uyda ming chiroq. Qora uyda ming chiroq, uyni yoritmas (*Osmon, yulduzlar*).

1-topshiriq. Har bir topishmoqni javobini toping. Topishmoqning javobini topish uchun ishlatilgan tayanch so'zlarni aniqlang. Shu tayanch so'zdan mavzu tuzing va taassurotingiz asosida esse yozing. Unda milliy qadriyatlarning umumbashariy qadriyatlar bilan uyg'unlik jihatlari aks etsin. Masalan, Onasi bitta, Bolasi mingta. Javob: oy va yulduzlar. Javobni topish uchun topishmoqda qo'llangan tayanch - so'z ona va bola. Esse uchun mavzu: «Onaning ko'ngli bolada, bolaning ko'ngli dalada».

2-topshiriq. Diktantda qo'llangan o'quvchilar uchun yozilishi qiyin bo'lgan va tushunarsiz so'zlar ustida ishleng.

3-topshiriq. Topishmoqlarni mavzu jihatdan qanday guruhga birlashtirsa bo'ladi. Topishmoqlarning mavzu guruhini toping.

Variant №2

1-topshiriq. O'qing. Matndagi misollar qaysi janrga xosligini aniqlang.

2-topshiriq. O'quvchilar uchun yozilishi qiyin bo'lgan va tushunarsiz so'zlarni tagiga chizing. «Tushunchalar tahlili» usulida tahlil qiling.

3-topshiriq. Topishmoqlarni mavzu jihatdan qanday guruhga birlashtirsa bo'ladi. Topishmoqlarning mavzu guruhini toping. Qatordagi qora nor, Etakdagi jir moya (*Ota, ona*). Qatordagi qora nor, Jetakdagi jir moya. Qarag'ay nayza butoqsiz, Bog'lon qo'zi suyaksiz (*Ota, ona, soch, ko'krak*). O'zi bitta, Kallasi ikkita, Dumi bitta, Oyog'i oltita (*Ot mingan odam*). Uyning to'riga yugurib, O'tar qizil oshiq. Qizil chiyning ostida, Qizil kiygan o'tirar (*Kelin*). Bir to'bada yetti teshik (*Bosh, og'iz, burun, ko'z, quloq*). Yugurgandan o'tadi, Bir vaqtda yetadi, O'q emas, otiladi, Qush emas uchadi. O'q emas, O'qdan o'zar. O'zi keng, Dengizdan chuqur (*Fikr*). Uzoqning u yog'inda, Yaqinning bu yog'inda. Ko'rinmas ko'zga, Tinch bermas bizga (*Xayol*). Osmondan buyuk (*Maqsad*). O'tda yonmas, Suvga botmas, Yerda chirimas (*To'g'rilik*). Bir to'kilsa, Qayta to'lmas (*Obro', nomus*). O'zi farz, bebismillo. (*Salom berish*). Asalday shirin, Zahardan achchiq. Birovni suydirar, Birovni kuydirar. Og'zim ochdim, uchdi ketdi, Samarqandu Buxor borib yetdi. Og'zimdan tushib qoldi, Har tomonga tarqaldi. Og'izdan chiqqancha meniki, Og'izdan chiqqani elniki (*So'z, gap*). O't emas, kuydirar, Pichoq emas, suydirar. Kim suyaldi, O'sha uyaldi (*Yolg'on so'z*).

Variant №3

1-topshiriq. «Topishmoqlar mamlakatida», «Aql charxi - topishmoq», «Topishmoqlar - milliy qadriyatlarimiz» kabi mavzularda insho yozing.

Xullas, topishmoqlar xalq og'zaki ijodining kichik janrlaridan biri bo'lib, mohiyat jihatidan millat vakillarining ziyrak, sinchkov, kuzatuvchan bo'lishlari uchun xizmat qilar ekan. Topishmoqlar xalq hayotida ma'lum e'tiborga ega bo'lgan narsa-predmetlar nomini topishga bag'ishlanadi va ahamiyatli hisoblanadi. Badiiy jihatdan mukammallik halq topishmoqlarining fazilatlaridandir. Xalq hamisha yoshlarning ziyrak, yaxshi xotirali, fikrlovchi inson bo'lishini istagan. Agar xalq dostonlari, ertaklarini o'qisangiz, asar qahramonlari turli sinovlardan o'tishiga guvoh bo'lasiz. Bu sinovlarning bir turi jismoniy kuch talab qilsa, ikkinchi xili aql, idrok bilan hal etiladi. Shunday ekan, topishmoqlar o'zbek tilining so'z ummonidagi dur sifatida o'z davrida ham, hozirda va kelajakda ham milliy qadriyatlarimiz manbai bo'lib

qolaveradi. Ularning davr bilan hamnafasligi, milliy kolorit, milliy mafkuraga egaligi til o'qitishda muhim ko'rgazmali vosita va manba sifatida foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

1.2. Maqollar

Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar

1-topshiriq. Berilgan maqollarni davomini aniqlang.

Dangasaning ishi bitmas,

Gapni kam so'zla,.....

Gap bilan va'da berma,.....

Chin boylik -

Er nomusi -

Echkida et yo'q,

Eshikchining qorni to'q,

Yuz-yuzga tushar,.....

2-topshiriq. Berilgan maqollarning ma'nosini sharhlang.

Qiz bor – naf tekizar, Qiz bor – gap tekizar. Qizil et ketar, Qizargan bet qolar. Qizil yuzing qizartma, Uzun tiling qisqartir. G'ayrat – otda, hayo – ko'zda. Hayo ketdi-balo yetdi. Dehqonning xazinasi yer, uning kaliti ter. Daryo suvini bahor toshirar, odam qadrini mehnat oshirar. Yaxshi so'z – jon ozig'i. Yomon so'z – bosh qozig'i. Yaxshi topib gapirar, Yomon qopib gapirar. Maqollar matnida ayrim tushunilmagan so'zlarning izohini bilish maqsadida esa kompyuterda mavjud izohli lug'atga murojaat qilinsa ayni muddao bo'ladi.

Maqollarni o'qitishning yana bir yo'li pedagogik texnologiyalaridan foydalanishdir. O'quvchilar o'tilgan materialni yaxshi eslab qolishga, tushuncha va atamalarni izohlashga, amaliy qo'llashga, misollar keltirishga, fikrlashga o'rgatadigan, o'quvchilarini bilim, ko'nikma va malakalarini tez rivojlanishga yordam beradigan usullardan biri - «FSMU».

«FSMU» usuli

F – Mehnat mehnatning tagi rohat.

S – Inson mehnat qilishdan charchamasa, doim izlanishda, mehnatda bo'lsa u dunyoda rohat ko'radi.

M – Masalan, o'quvchilar ertayu kech kitob o'qib, sabr bilan berilgan topshiriqlarni bajarib kelishsa, vazifalarni bajarishdan charchamasa u doim a'lo baholarga o'qiydi. O'quvchi oldidagi eng katta mehnat bu yaxshi xulqli bo'lish va a'lo baholarga o'qishdir.

U – Demak, insoniyat dunyoga kelibdiki, u mehnat orqali o'z hurmatini topadi. Mehnati orqali rohat farog'atda yashaydi. Shuning uchun ham «Mehnat mehnatning tagi rohat» deyishadi. Bunday maqollar sabr-bardoshga, qanoatga undaydi.

F – Ko'lning otini balig'i chiqaradi.

S – Axloqli farzandni, bilimdon kishini hamma hurmat qiladi va el og'zida bo'ladi.

M – Tasavvur qiling. Sinfimizda kim yaxshi o'qiydi? Kim doim jamoat ishlarida qatnashadi? Ana shu o'quvchimiz sinfimiz nomini maktabga yoyadi. Xuddi shunday o'z qishlog'i, o'z mahallasini, oilasini nomini yaxshi farzand chiqaradi.

U – Demak, bu maqol qanoat, iftixor, ishonch haqida bo'lib, biror oila yoki jamoaning nomini yaxshi, oqil farzand, ishbilarmon, uddaburon xodim chiqaradi. Dunyoga tanitish uchun ham, elga tanitish uchun ham mard, mehnatkash, qanoatli kishilar xizmat ko'rsatadi. Ilmu fan kishilari ham o'z ilmiy ishlari bilan shahrini elga tanitadi.

«Ikki qismli kundalik» usuli

Tushuncha yoki muammo	O'quvchining izohi
Yuzga aytganning zahri yo'q. Izohlang.	Ayrımlar biror kishining orqasidan gapiradi, pismiqlik qiladi. Ayrımlar esa kamchiligini yuziga aytadi. O'sha paytda ko'nglingiz og'rib, sizga og'ir botadi. Biroq ertasi kuni hammasini unutasiz. Agar orqangizdan gapirsa, uning og'rig'i ancha vaqt sizni qiynaydi, deb aytishadi. Menimcha, kamchilikni yuziga aytish yomon

	illat. Orqasidan ham gapirish yomon. Shuning uchun iloji boricha biron kishi haqida gapirmaslik kerak.
Ilmsiz – bir yashar, Ilmli – ming yashar. Izohlang.	Har bir kishi ilm o'rganishi zarur. Kimki ilmsiz ekan, u bir kun yashaydi. Kimki ilmli bo'lsa, uning yaratgan asarlari, yaratgan ishlari, binolari bir umr yashaydi.

«Keys stadi» usuli

Ish bosqichlari	Maslahatlar va tavsiyanomalar
1. Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishish	Avvalo keys bilan tanishing. «Odob-axloq to'g'risida maqollar» haqida tushuncha hosil qilish uchun bor bo'lgan butun axborotni diqqat bilan o'qib chiqish lozim. O'qish paytida vaziyatni tahlil qilishga shoshilmang.
2. Berilgan vaziyat bilan tanishish	Ma'lumotlarni yana bir marotaba diqqat bilan o'qib chiqing. Siz uchun muhim bo'lgan satrlarni belgilang. Bir abzasdan ikkinchi abzasga o'tishdan oldin, uni ikki uch marotaba o'qib mazmuniga kirib boramiz. Keysdagi muhim fikrlarni qalam yordamida ostini chizib qo'ying. Vaziyat tavsifida berilgan asosiy tushuncha va iboralarga diqqatingizni jalb qiling. Maqollardagi har bir so'z tushunarlimi? So'zlarning o'z ma'nosi bilan matndagi ma'nosi bir xilmi?
3. Muammoli vaziyatni tahlil qilish	Asosiy muammo va kichik muammolarga diqqatingizni jalb qiling. Quyidagi savollarga javob berishga harakat qiling: <p style="text-align: center;">1-muammo. «Maqolning mavzusi va g'oyasi»</p> <p>1. Odob-axloq to'g'risidagi maqollarni hayotga tadbiq etishning qanday afzalliklari mavjud?</p> <p>2. Qadimda o'ylab topilgan maqoldagi fikrlar afzalliklarga egami, zamon nuqtai nazaridan ularni qo'llash to'g'rimi?</p> <p>3. Kelgusida yo'lga qo'yilgan xatolarni tuzatish uchun ushbu maqollar o'z ta'sir kuchini saqlab qoladimi?</p> <p style="text-align: center;">2-muammo. «Maqoldagi badiiy tasvir vositalari»</p>

	<p>1. Maqollarda qanday badiiy tasvir vositalar qo'llaniladi?</p> <p>2. Badiiy tasvir vositalar maqol mazmuniga ta'sir etadimi?</p> <p>3. Zamonaviy, yangi maqollar o'ylab topish uchun nima ishlar qilish kerak?</p> <p style="text-align: center;">3-muammo. «Maqollarni matnda qo'llash sababi»</p> <p>1. Maqollarni yillar davomida saqlanib qolishiga nima sabab bo'ldi?</p> <p>2. Siz maqollarni nutqingizda ishlatishdan qanday maqsadni ko'zlar edingiz va ularni nutqda qo'llashning qanday afzalligi mavjud?</p> <p>3. Agar siz jamiki maqollarni yod olgan bo'lsangiz, nimalarni amalga oshirar edingiz?</p> <p>Asosiy muammo nimaga qaratilganini aniqlang. Muammo ostidagi muammolar asosiy muammo bilan qanday o'zaro bog'liqligiga izoh bering. Muammoning asosiy mazmunini ajratib oling. Muammoli vaziyatni tahlil qilish – obyektning holatini aniqlang, asosiy qirralariga e'tibor qarating, muammoli vaziyatning hamma tomonlarini tahlil qiling.</p>
4. Muammoli vaziyatni yechish usul va vositalarini tanlash hamda asoslash	Ushbu vaziyatdan chiqib ketish harakatlarni izlab topish maqsadida quyida taqdim etilgan «Muammoli vaziyat» jadvalini to'ldirishga kirishing. Muammoni yechish uchun barcha vaziyatlarni ko'rib chiqing, muqobil vaziyatni yarating. Muammoning yechimini aniq variantlardan tanlab oling, muammoning aniq yechimini toping. Jadvalni to'ldiring. Keys bilan ishlash natijalarini yozma shaklda ilova eting

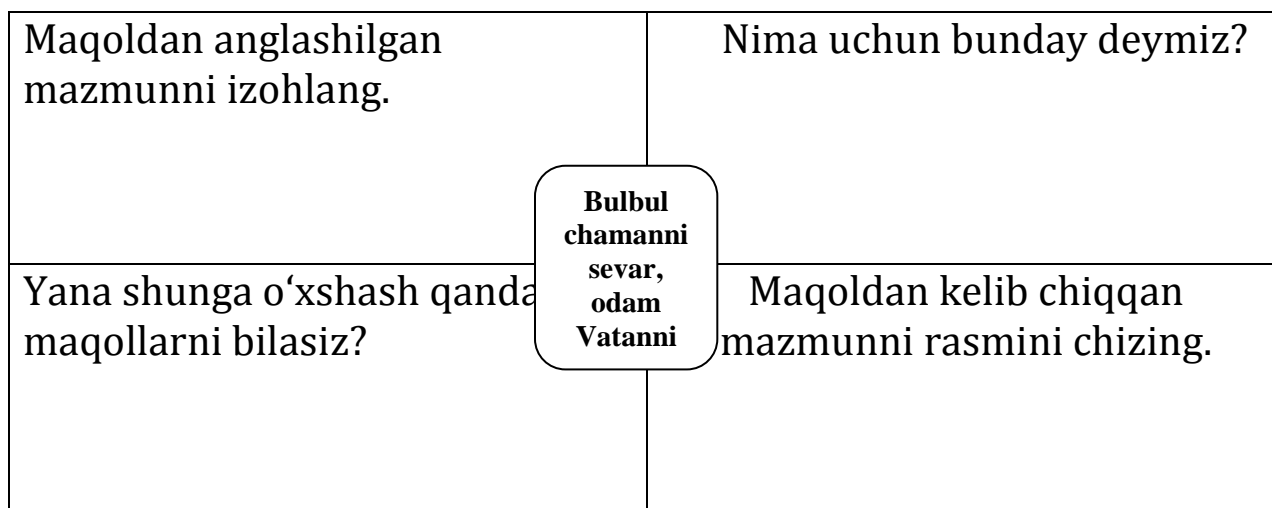
Muammoli vaziyatning tahlili va yechimi jadvalini to'ldiring

Muammoli vaziyat turi	Muammoli vaziyatning kelib chiqish sabablari	Vaziyatdan chiqib ketish harakatlari
1-muammo. «Maqolning		

<p>mavzusi va g'oyasi»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Odob-axloq to'g'risidagi maqollarni hayotga tadbqiq etishning qanday afzalliklari mavjud? 2. Qadimda o'ylab topilgan maqoldagi fikrlar afzalliklarga egami, zamon nuqtai nazaridan ularni qo'llash to'g'rimi? 3. Kelgusida yo'lga qo'yilgan xatolarni tuzatish uchun ushbu maqollar o'z ta'sir kuchini saqlab qoladimi? 		
<p>2-muammo. «Maqoldagi badiiy tasvir vositalari»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Maqollarda qanday badiiy tasvir vositalar qo'llaniladi? 2. Badiiy tasvir vositalar maqol mazmuniga ta'sir etadimi? 3. Zamonaviy, yangi maqollar o'ylab topish uchun nima ishlar qilish kerak? 		
<p>3-muammo. «Maqollarni matnda qo'llash sababi»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Maqollarni yillar davomida saqlanib qolishiga nima sabab bo'ldi? 2. Siz maqollarni nutqingizda ishlatishdan qanday maqsadni ko'zlar edingiz va ularni nutqda qo'llashning qanday afzalligi mavjud? 3. Agar siz jamiki maqollarni yod olgan bo'lsangiz, nimalarni amalga oshirar edingiz? 		

«To'rt taraf» usuli

Bunda o'quvchi tushunchaning mazmun-mohiyatini tushunish, xuddi shunga o'xshash tushunchalarni qiyoslash, misollar keltirish, rasm chizish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Bu esa o'quvchilarni xulosalar chiqarishga, o'z xulosasini asoslay olishga, taqqoslashga, baho berishga o'rgatadi.

«Oltita shlyapa» usuli

Bu usul o'quvchilarda tanqidiy tafakkurni shakllantiradi. Egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda qo'llashga yordam beradi. Bu usul orqali o'ziga nisbatan ishonch, har qanday narsa yoki hodisaning ijobiy va salbiy tomonlarini topa olish va baho berish malakalarini tarbiyalaydi. Tahliliy malakalar, tanqidiy fikrlash madaniyati, xolis baho berish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Darsni qiziqarli va mazmunli bo'lishiga yordam beradi.

Oq shlyapa. Dalillar, raqamlar qo'llagan holda 1 daqiqali mavzu yuzasidan hikoya tuzing. Izoh berilmasligi lozim.

Qizil shlyapa. Ijobiy va salbiy sifatlarni ko'shgan holda 1 daqiqali mavzu yuzasidan hikoya tuzing.

Qora shlyapa. Ko'proq salbiy xususiyatlarini aks ettirib, 1 daqiqali mavzu yuzasidan hikoya tuzing.

Sariq shlyapa. Ko'proq ijobiy xususiyatlarini aks ettirib, 1 daqiqali mavzu yuzasidan hikoya tuzing.

Yashil shlyapa. Kelajakdagi rejalarni inobatga olib, 1 daqiqali mavzu yuzasidan hikoya tuzing.

Ko'k shlyapa. Yangi g'oyalar va qiziqarli voqyealar qatnashtirib, 1 daqiqali mavzu yuzasidan hikoya tuzing.

Namuna: Oq shlyapa. «Maqol» arabcha «so'z» degan ma'noni bildiradi. Uni «otalar so'zi» ham deydi. Maqol ota-bobolarimizning qadim-qadimlardan ishlatib kelgan mantiqiy mushohada namunasi, odob va axloq qoidalarini jamuljam etgan dono, shu paytgacha eskirmay, unutilmay kelgan gaplari, so'zlari.

Qizil shlyapa. Maqollar ijobiy sifatlarni ulug'laydi va salbiy sifatlarni ustidan kuladi. U kishilarni ogohlantiradi («*Birovga kulma zinhor, senga ham kulguvchilar bor*»), maslahat beradi («*Yo'l bilmasang yo'l so'ragin yurgandan, gap bilmasang gap so'ragin bilgandan*»), tanbeh berib, tanqid qiladi («*Cholni ko'rib buvam dema*»), mehnatni ulug'laydi («*Ishlaganning og'zi oshga tegar, ishlamaganning boshi toshga tegar*»), hajviy kulgi ostiga olib, fosh etadi («*Ishtonsiz tizzasini yirtiqqa kular*») va boshqalar.

Qora shlyapa. Maqollar salbiy xususiyatlarini aks ettirib, yomon niyatli insonlarni yaxshilikka da'vat etadi. «*Sen bo'rini ayasang, bo'ri seni talaydi*», «*Jo'jani kuzda sana*», «*Usti yaltiroq – ichi qaltiroq*», «*Ish yoqmasga it boqmas*», «*Ko'cha xandon, uy zindon*».

Sariq shlyapa. Maqollar ijobiy xususiyatlarni aks ettiradi: «*Qo'li ochiqning, yo'li ochiq*», «*Mehnatning tagi rohat*», «*Vataning tinch – sen tinch!*», «*Er yigit – yelda aziz*», «*Birni sochsang yerga, Mingni berar elga*».

Yashil shlyapa. Turli mavzudagi maqollarni yod olish bolalar nutqini ta'sirchanligi, obrazlilikini oshiradi. Bola so'zlamol, har bir gapini misollar bilan, dalillar bilan isbotlab gapiradigan bo'ladi.

Ko'k shlyapa. Bugungi kunda paydo bo'layotgan yangi, zamonaviy maqollarni jamlab, «Yangi maqollar to'plami»ni yaratgan bo'lardim.

LABORATORIYA TOPSHIRIQLARI

Mavzu: Maqollar milliy qadriyatlarimiz aks ettiruvchi manba

Laboratoriya ishining maqsadi:

- maqol janri haqidagi tushunchani mustahkamlash;
- maqoldagi obrazlarni tahlil qilish;
- maqollarning mazmunini anglash;
- o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishda maqollarni to'g'ri qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish.

Ishning borishi

Maqol ibratli so'zdir. Shunday so'zki, so'zga husn beradi, fikrni tushunib olishni osonlashtiradi, uni yorqin, ta'sirchan qiladi. Shuning uchun ham maqol kishilar nutqida har doim hamroh bo'ladi. «Maqol», aslida arabcha, «so'z» degan ma'noni bildiradi. Uni «otalar so'zi» ham deyilar. Bunday nomlash maqolni tushunishni osonlashtiradi. Haqiqatan ham, u ota-bobolarimizning qadim-qadimlardan ishlatib kelgan so'zlari. Shu paytgacha eskirmay kelgan, unutilmagan so'zlar. Maqollarda qo'llanilgan so'zlarni tushunish uchun turli topshiriqlardan foydalanish mumkin.

1-topshiriq. «Mehnatsevarlik» haqidagi maqollarni keltiring.

2-topshiriq. «Zanjir» o'yini. O'quvchilarga berilgan tayanch so'zlar asosida maqollar keltirish lozim. Maqollar asosida matn yarating va sarlavhasini toping.

Masalan,

3-topshiriq. «Mozayka» usuli. Bunda daraxtdagi gulchalarda yozilgan so'z va bo'g'inlarni yig'ib hikmatli so'z, ibora va maqollarni tuzish kerak bo'ladi.

KAT, VA, IMON, GA, KE, TAN, GA, GAN, KEL, LAR, FALO, O'ZING, KAT, GA, HALO.

4-topshiriq. Ko'plab maqollarda ichki qofiya bo'ladi. Masalan, yuqoridagi ikki misolning birinchisida «omon» bilan «somon», ikkinchisida «sulton» bilan «cho'pon» o'zaro ohangdosh, ya'ni qofiyadoshdir. Shu jihatdan ular topishmoqlarga o'xshab ketadilar. Masalan, «Pak-pakana bo'yi bor, yetti qavat to'ni bor», desak, bu yerda ham «bo'yi» va «to'ni» so'zlari qofiyadosh. Shunga qaramay, u maqol emas.

Maqol va topishmoqning bir-biridan farqini toping va «T-chizmasi» asosida tahlili qiling. Topishmoq va maqol bir-biridan asosan qanday xususiyat bilan farqlanadi? Shunday qofiyadosh maqollardan o'nta keltiring va izohlang.

5-topshiriq. Maqol she'riy shaklda bo'lishi mumkin. Masalan: Oltovlon ola bo'lsa, Og'zidagini oldirar. To'rtovlon tugal bo'lsa, Tepadagini endirar.

Ushbu she'riy maqoldan anglashilgan mazmuni tushuntiring. Nima uchun shunday deb aytilgan? Anglashilgan mazmundan mavzu tuzing va insho yozing.

6-topshiriq. Maqolda xalqning tarixi, urf-udumi, turmush tarzi, fe'l-atvori, ruhiyati, qo'yingki, butun borlig'i aks etadi. Shunga ko'ra, maqollar xilma-xil mavzularda bo'lishi mumkin. Masalan, do'stlik, vatan, mehnat, ilm-hunar egallash, botirlik, saxovat, adolat va hokazo.

Shundan ekan, ilm-hunar va do'stlik haqida o'ntadan maqol toping va har birini mazmunini izohlang.

7-topshiriq. Maqollarda ko'pincha so'zlar ko'chma ma'noda ishlatilgan bo'ladi. Ularni o'z ma'nosida tushunsak, kutilgan ma'no chiqmaydi. Masalan, «Dehqon bo'lsang, kuz hayda, kuz haydamasang yuz hayda» maqolidagi so'zlar o'z ma'nosida qo'llangan. Lekin «Qazisan, qartasan – axir aslingga tortasan», «Olma olmadan uzoq tushmaydi», «Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimaydi» kabi ma'no jihatidan bir-biriga juda yaqin bo'lgan maqollarda so'zlar o'z asl ma'nosida emas.

Bunday maqollar asosan nima haqida bo'ladi? Ushbu maqolda nima aks etgan? Xuddi shunday ko'chma ma'nodagi maqollardan o'nta toping va izohlang.

UYGA VAZIFA

1-topshiriq. «Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimaydi» maqolini izohlang va anglashilgan mazmuni tasavvur qiling. Tasavvurlaringizni kengaytirib matn yaratishga harakat qiling va bog'li matn yarating.

2-topshiriq. «Maqollar-xalq boyligi», «Maqollar – so'z ummonidagi dur», «Milliy qadriyatlarimiz sarchashmasi», «Otalar so'zi – aqlning ko'zi», «Xalq maqollari – boyligimiz» kabi mavzularda insho yozing.

3-topshiriq. Ota-onalaringiz yordamida vatan, vatanparvarlik haqida maqollarni daftaringizga yozing. Yozib olgan maqollarni izohlang va shu asosda rasm chizishga harakat qiling.

4-topshiriq. «Daryo suvini bahor toshirar, odam qadrini mehnat oshirar» mavzuida ijodiy insho yozing.

5-topshiriq. «Maqollarning sinonimini yoki antonimini ayting» ta'limiy o'yini. Unda asarlarda berilgan maqollar har bir guruhga beriladi va shu maqollarning sinonimi yoki antonimi aytiladi. Qanday topshiriq berishni o'qituvchi hal qiladi. Masalan,

Chuchvarani xom sanabsan.	Jo'jani kuzda sanaydilar.
Beli og'rimaganning non yeyishini ko'r.	O'roqda yo'q, mashoqda yo'q, xirmonda hozir.

6-topshiriq. Adabiyot darsligida berilgan maqollarni o'qing. So'zlarni morfemalarga ajrating va ularning farqlarini, turlarini tushuntiring. Uslubiy xususiyatlarini izohlang.

7-topshiriq. Adabiyot darsligida Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig», Gulxaniyning «Zarbulmasal» asarlarini o'qing. Asarlarda keltirilgan maqollarni topib, daftaringizga yozing.

Nazorat va tekshirish uchun topshiriqlar

1-topshiriq. Dikantni yozing va yozilishi qiyin bo'lgan so'zlarni «Tushunchalar tahlili» usulida tahlil qiling.

Diktant

Aylanasi ovuli, To'garagi to'rkuni. Ayrilmagin elingdan, Quvvat ketar belingdan. Badqavm bo'lsang bo'l, Beqavm bo'lma. Baliq suv bilan tirik, Odam el bilan. Begona tuproq devona tuproq. Betkay ketar bel qolar, Veklar ketar el qolar. Birovning yurtida bek bo'lguncha, O'zingning yurtingda it bo'l. Bulbul chamanni sevar, Odam Vatanni. Bulbulga bog' yaxshi, Kaklikka tog'. Vatan gadosi kafan gadosi. Vatan uchun o'lmoq ham sharaf. Vatan qadrini bilmagan o'z qadrini bilmas. Vatanga kelgan imonga kelar. Vatanga falokat o'zingga halokat. Vatangado bo'lguncha, Kafangado bo'l. Vatandan yiroqlashgan nomusdan o'lar, Vatani borning baxti bor, Mehnati borning taxti. Vatanning tinch sen tinch. Vatanni sotgan er bo'lmas. Vatanning vayronasi, Umrning g'amxonasi. Vatanning vayronasi, Umrning hayronasi.

Ma'lumot uchun so'z: *vatan, badqavm, vayronasi, hayronasi.*

«Tushunchalar tahlili» usuli

Tushunchalar	Izohi
Badqavm	Bad – forscha yomon, qavm-arabcha millat, xalq, kishilar to'dasi ma'nolarini anglatadi. Yurish-turishi qavmi odatlariga mos kelmaydigan, qavmini tan olmaydigan, buzuq niyatli.
Beqavm	Millatsiz, xalqsiz.
Vayronasi	Vayron – forscha xaroba, buzilgan.
Vatangado	Vatandan kechib, o'zga yurtlardan qochib yuruvchi.
Kafangado	Bor-yo'g'idan ajralgan, hiech narsasi yo'q.

Matn ustida ishlash

1-topshiriq. *Maqollarni o'qing. Xotirangizda saqlab qoling. Xotirangizda qanday saqlagan bo'lsangiz shundayligicha daftarga yozing.*

Vatansiz inson kuysiz bulbul. Dindan chiqsang ham eldan chiqma. Dushmanga nafrati bo'lmaganning, Vatanga muhabbati bo'lmas. Yordan ayrilsang ham eldan ayrilma. Yoridan ayrilgan yetti yil yig'lar, Yurtdan ayrilgan o'lguncha yig'lar. Yoringni gul orasidan izla, Erkingni el orasidan. Yigit g'ami elida, Elning g'ami dilida. Kiymoqqa katan yaxshi, Turmoqqa vatan yaxshi. Kishi yerida sulton bo'lguncha, O'z elingda cho'pon bo'l. Kishi yurtida sulton bo'lguncha, O'z yurtingda ulton bo'l. Kishi yurtida shoh bo'lguncha, O'z yurtingda gado bo'l.

2-topshiriq. Matnga sarlavha qo'ying. Matnni o'qib reja tuzing.

3-topshiriq. Qancha vatan haqida maqollar bilasiz? Yuqoridagi matnni to'ldiring.

4-topshiriq. Vatan haqida yana yangi maqolni daftarga yozing va shu asosda yangi matn yarating. Yaratgan matnga sarlavha toping.

Xullas, maqollar o'zbek tilining so'z ummonidagi dur sifatida o'z davrida ham, hozirda va kelajakda ham milliy qadriyatlarimiz manbai bo'lib qolaveradi. Ularning davr bilan hamnafasligi, milliy kolorit, milliy mafkuraga egaligi til o'qitishda muhim ko'rgazmali vosita va manba sifatida foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Adabiyot darsining turli bosqichlarida har xil ta'limiy o'yinlardan, axborot texnologiyalaridan foydalanish bir tomondan darsning samaradorligini oshirsa, ikkinchi tomondan o'quvchilar orasida inoqlikni tarbiyalaydi, darsga qiziqishini orttiradi, fikrlash qobiliyatini o'stiradi. Bu esa zamonaviy dars oldiga qo'yilgan talablarga muvofiq amalga oshirish demakdir.

II-bob.

• LIRIK JANRLARNI O'QITISHDA
INTERFAOL USULLAR

Lirikada nasriy va dramatik turlardan farqli o'laroq, voqelik shaxsning his-tuyg'ulari, kechinmalari, idroki orqali aks etadi. She'riy shakl lirikaning xarakterli xususiyati bo'lib, shoir his-tuyg'usiga to'la beriladi. She'riy shakl lirikada ohangdorlik va musiqiylikni vujudga keltiradi.

Voqelikning muayyan shaxs (subyekt) orqali aks etishi lirika xarakterini belgilovchi muhim xususiyatdir. Ana shu xususiyat lirikada juda ko'p masalalarni o'ziga xos shaklda hal etishni taqozo qiladi. Lirik asar, odatda, kichik hajmli bo'lishiga qaramay, turmushni badiiy, obrazli aks ettirishning barcha xususiyat va belgilariga ega bo'ladi. Lirikada ham voqelik qarama-qarshilik nasriy asar, dostonlardagi kabi voqea-hodisalar orqali emas, balki tuyg'ular ziddiyatli, kurashi orqali aks etadi. Demak, nasriy asarda voqyealar rivoji, lirikada esa kechinmalar rivoji yetakchilik qiladi. Mana shu kechinmalar rivoji lirik qarama-qarshilikdan iborat bo'lib, u hamma vaqt chegaralangandir. Bu qarama-qarshiliklar asosni eskilik bilan yangilik, yaxshilik bilan yomonlik, go'zallik bilan xunuklik, olijanoblik bilan pastkashlik o'rtasidagi kurash tashkil etadi. Shu tarzda lirik asarda ham aniq shaxsiy kechirmalar ifodalanadi, shu jihatlari bilan shaxsiy kechinmalari orqali hayotning go'zal va xunuk tomonlari aks ettiriladi. «Kechinma» so'zi keng ma'noga ega bo'lib, u turli sharoitda yuzaga kelgan turli emotsiyalarni o'z ichiga oladi. Falsafiy va siyosiy fikrlar ham, sevgi haqidagi o'ylar ham, garchi o'z mazmuniga ko'ra turlicha bo'lsada, aniq insoniy his va subyektiv emotsional xususiyatga ega bo'lgan fikr sifatida kechinmalar tarkibiga kiradi. Shu boisdan lirik she'rlar hajm jihatidan kichik bo'lsa ham, chuqur mazmunli bo'ladi. Doston, masal, hikoya, qissa va romanlarda yozuvchi boshqa odamlar haqida, lirik she'rlarda esa yozuvchi o'zi to'g'risida, o'zining xayol va o'ylari, orzu-istaklari, hissiyotlari va boshqa odamlarga, tabiatga bo'lgan munosabatlari haqida gapiradi. Hikoya, qissa, roman va masallarda yozuvchi tasvirlanayotgan voqeaga xolis munosabatda bo'lib, unga o'z bahosini beradi. Lirik asarlarda esa bu munosabat shoirning kechinmalari va his-tuyg'ulari orqali ifoda etiladi. Lekin

hayotga bo'lgan munosabatini hamisha o'zi-birinchi shaxs nomidan emas, balki ayrim hollarda ikkinchi va hatto, uchinchi shaxs nomidan ham ifodalashi mumkin.

Lirik tur janrlarning asosida ham inson hayoti, muhabbati va nafrati, sevinchi va iztirobi o'zining badiiy ifodasini topadi. Insonning hayot hodisalari va tabiatga munosabatidan turli-tuman lirik lavhalar, lirik janrning xilma-xil turlari yuzaga keladi. Shu sababli boshqa adabiy turlarga mansub bo'lgan qarama-qarshilik, xarakter, syujet, kompozisiya, tipiklashtirish va individu allashtirish kabi adabiy tushunchalar lirikaga ham xos bo'lib, ular lirikaning o'ziga xos tabiati bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Maktabda lirikani o'rganishda uning ana shu hususiyatlarini ochishga e'tibor beriladi. V-XI sinflarda o'quvchilar maktab o'quv dasturidan o'rin olgan she'riy asarlarni o'qib o'rganadilar. Ularni o'rganishda har bir she'rning shoir ijodida tutgan o'rni, she'rda shoir shaxsiyati, obrazining ifodalanishi o'quvchilarning yoshi va bilimi darajasiga mos ravishda tahlil qilinadi, she'rning mazmuni beriladi. Bu sinflarda lirik asarni o'rganishning asosiy usuli o'qituvchi va o'quvchining ifodali o'qishidir. Bu ishda o'qituvchining o'zi she'rni ifodali o'qiydi, so'ngra ifodali o'qish qoidalariga rioya qilgan holda o'qishni o'quvchilardan talab etadi.

Ifodali o'qish bilan o'quvchi she'rda shoir tasvirlagan voqea, manzara, obraz haqida tasavvurga ega bo'ladi. Bunga u, har bir so'z, misra mazmunini chuqur o'zlashtirish orqali erishadi.

Lirik asar tahlili kirish va yakunlovchi mashg'ulotlarni o'z ichiga olgan suhbat yo'li bilan o'tkazilganda o'quvchilar o'qituvchining asar va uning muallifi haqida qilgan qiziqarli kirish so'zini qiziqish bilan tinglaydilar va suhbatda faol ishtirok etadilar.

Umuman V-XI sinflarda lirik asarlarni o'rganish tahlil, qilishdagi asosiy vazifa shoirning ularda ifodalangan voqeaning guvohi bo'lishini, ichki kechinmalari tasvirlanishni anglab olishlariga erishishdan iboratdir.

Maktabda she'riy asarlar turli shaklda tahlil qilaniladi: aniq reja asosida ifodali o'qiladi, ayrim so'z, misralarga izoh beriladi, obrazlar taqqoslanadi, suhbat tashkil qilinadi, tabiatga sayohat (bu sirtdan bo'lishi ham mumkin) uyushtiriladi, rasmlar namoyish etiladi, texnika vositalaridan foydalaniladi. Bu usullar ko'zlangan maqsad va vazifadan

kelib chiqqan, xususiyati, o'quvchilar tayyorgarligi, qiziqishini hisobga olgan holda qo'llaniladi.

Lirik asarlarni o'rganish va tahlil qilish murakkabdir. Ularni o'rganish barobarida har bir janr xususiyatlariga, ularning o'ziga xos tomonlariga ham e'tibor qaratiladi. Lirik asarlarni o'qitishda samarali natijaga erishish yo'llari o'quvchilarga turli axborot va pedagogik texnologiyalaridan, turli tipdagi topshiriqlardan foydalanilgan holda dars o'tishdir. Bunday dars jarayonini tashkil etish o'quvchilarning bilim, malakalarini oshirishga, matnni ifodali o'qishga yordamlashadi.

2.1. Xalq qo'shiqlari

Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar

«Keys stadi» usuli

Ish bosqichlari	Maslahatlar va tavsiyanomalar
1. Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishish	Avvalo keys bilan tanishing. «Bolalar qo'shiqlari» haqida tushuncha hosil qilish uchun bor bo'lgan butun axborotni diqqat bilan o'qib chiqish lozim. O'qish paytida vaziyatni tahlil qilishga shoshilmang.
2. Berilgan vaziyat bilan tanishish	Ma'lumotlarni yana bir marotaba diqqat bilan o'qib chiqing. Siz uchun muhim bo'lgan satrlarni belgilang. Bir misradan ikkinchi misraga o'tishdan oldin, uni ikki uch marotaba o'qib mazmuniga kirib boramiz. Keysdagi muhim fikrlarni qalam yordamida ostini chizib qo'ying. Vaziyat tavsifida berilgan asosiy tushuncha va iboralarga diqqatingizni jalb qiling. Qo'shiqlardagi har bir so'z tushunarlimi? So'zlarning o'z ma'nosi bilan matndagi ma'nosi bir xilmi?
3. Muammoli	Asosiy muammo va kichik muammolarga

vaziyatni tahlil qilish	<p>diqqatingizni jalb qiling. Quyidagi savollarga javob berishga harakat qiling:</p> <p>1-muammo. «Qo'shiqning mavzusi va g'oyasi»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bolalar qo'shiqlarini hayotda qanday afzalliklari mavjud? 2. Qadimda o'ylab topilgan qo'shiqdagi fikrlar afzalliklarga egami, zamon nuqtai nazaridan ularni qo'llash to'g'rimi? 3. Kelgusida yo'lga qo'yilgan xatolarni tuzatish uchun ushbu qo'shiqlar o'z ta'sir kuchini saqlab qoladimi? <p>2-muammo. «Qo'shiqdagi badiiy tasvir vositalari»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Qo'shiqlarda qanday badiiy tasvir vositalar qo'llaniladi? 2. Badiiy tasvir vositalar qo'shiq mazmuniga ta'sir etadimi? 3. Zamonaviy, yangi qo'shiqlar o'ylab topish uchun nima ishlar qilish kerak? <p>3-muammo. «Qo'shiqlarni hayotda qo'llash»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Qo'shiqlarni yillar davomida saqlanib qolishiga nima sabab bo'ldi? 2. Siz qo'shiqlarni nutqingizda ishlatishdan qanday maqsadni ko'zlar edingiz va ularni nutqda qo'llashning qanday afzalligi mavjud? 3. Agar siz jamiki qo'shiqlarni yod olgan bo'lsangiz, nimalarni amalga oshirar edingiz? <p>Asosiy muammo nimaga qaratilganini aniqlang. Muammo ostidagi muammolar asosiy muammo bilan qanday o'zaro bog'liqligiga izoh bering. Muammoning asosiy mazmunini ajratib oling. Muammoli vaziyatni tahlil qilish – obyektning holatini aniqlang, asosiy qirralariga e'tibor qarating, muammoli vaziyatning hamma tomonlarini tahlil qiling.</p>
-------------------------	--

4. Muammoli vaziyatni yechish usul va vositalarini tanlash hamda asoslash	Ushbu vaziyatdan chiqib ketish harakatlarni izlab topish maqsadida quyida taqdim etilgan «Muammoli vaziyat» jadvalini to'ldirishga kirishing. Muammoni yechish uchun barcha vaziyatlarni ko'rib chiqing, muqobil vaziyatni yarating. Muammoning yechimini aniq variantlardan tanlab oling, muammoning aniq yechimini toping. Jadvalni to'ldiring. Keys bilan ishlash natijalarini yozma shaklda ilova eting
---	---

Muammoli vaziyatning tahlili va yechimi jadvalini to'ldiring

Muammoli vaziyat turi	Muammoli vaziyatning kelib chiqish sabablari	Vaziyatdan chiqib ketish harakatlari
<p>1-muammo. «Qo'shiqning mavzusi va g'oyasi»</p> <p>1. Bolalar qo'shiqlarini hayotga tadbiq etishning qanday afzalliklari mavjud?</p> <p>2. Qadimda o'ylab topilgan qo'shiqdagi fikrlar afzalliklarga egami, zamon nuqtai nazaridan ularni qo'llash to'g'rimi?</p> <p>3. Kelgusida qo'shiqlar o'z ta'sir kuchini saqlab qoladimi?</p>		
<p>2-muammo. «Qo'shiqdagi badiiy tasvir vositalari»</p> <p>1. Qo'shiqlarda qanday badiiy tasvir vositalar qo'llaniladi?</p> <p>2. Badiiy tasvir vositalar qo'shiq mazmuniga ta'sir etadimi?</p> <p>3. Zamonaviy, yangi qo'shiqlar o'ylab topish uchun nima ishlar qilish kerak?</p>		
<p>3-muammo. «Qo'shiqlarni hayotda</p>		

<p style="text-align: center;">qo'llash»</p> <p>1. Qo'shiqlarni yillar davomida saqlanib qolishiga nima sabab bo'ldi?</p> <p>2. Siz qo'shiqlarni nutqingizda ishlatishdan qanday maqsadni ko'zlar edingiz va ularni nutqda qo'llashning qanday afzalligi mavjud?</p> <p>3. Agar siz jamiki qo'shiqlarni yod olgan bo'lsangiz, nimalarni amalga oshirar edingiz?</p>	
--	--

«To'rt taraf» usuli

Qo'shiqdan anglashilgan mazmuni izohlang.	Nima uchun bunday deymiz?
Boychechak	
Yana shunga o'xshash qanday qo'shiqlarni bilasiz?	Qo'shiqdan kelib chiqqan mazmuni rasmini chizing.

«Kubiklar» usuli

Kubiklar — mavjud bo'lgan istiqbol orqali u yoki bu mavzuni ko'rib chiqishga imkon yaratuvchi uslub. Bunda fikrlash uchun turli yo'l-yo'riqlar qo'llaniladi.

Kubiklar 6 tomonli 15-20 sm:

1. Buni tariflang.
2. Buni taqqoslang.
3. Bunga taalluqli fikrlarni bog'lang.
4. Buni tahlil qiling.
5. Buni qo'llang.
6. Bunga qarshi dalil keltiring.

Amalga oshirish bosqichlari:

Mavzu beriladi va o'quvchilarga shu mavzu haqida har tomonlama o'ylab ko'rish, ya'ni predmetni (obraz yoki biron-bir

ko'rinish) batafsil (rangi, shakli, belgilari va hokazolarni) ko'rib chiqish taklif etiladi.

1. O'quvchilar orqama-ketin quyidagi topshiriqni bajarishadi.

- Buni ta'riflang (predmetning, hodisaning tashqi ko'rinishini ta'riflash).

- Buni taqqoslang (u nimaga o'xshaydi, nimadan nimasi bilan farq qiladi).

- Bunga taalluqli fikrlarni bog'lang (u nima haqida o'ylashga majbur qiladi, qanday ko'rinishlar ko'z oldiga keladi. Tasavvurlaringizga erkinlik bering, bu nimalarga o'xshaydi va nimalardan farq qiladi).

- Buni tahlil qiling (predmetning, hodisaning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsating).

- Buni qo'llang (ya'ni buni qanday qo'llash mumkin, bu predmet, hodisa xaqidagi bilimlarni qachon va qayerda qo'llash mumkin).

- Hodisa, predmet uchun yoki unga qarshi dalillar keltiring (ya'ni faqatgina ta'rif bermay, buning uchun yoki unga qarshi ishontiruvchi dalil topish kerak).

2. O'quvchilar bu yozma ishni bajarganlaridan so'ng, kubikning har bir tomoniga taalluqli javoblari bo'yicha sheriklari bilan yoki guruhlarda (agar bu ish guruhlarda bajarilgan bo'lsa) fikr almashadilar (agar juftlikda bajarilgan bo'lsa).

3. Javoblar xohishga ko'ra sherik nomidan yoki guruh nomidan o'qiladi.

«Boychechak» she'rini «Kubik» usulida tahlili.

BOYCHECHAK

Boychechagim boylandi,

Qozon to'la ayroni.

Ayroningdan bermasang,

Qozonlaring vayronidir.

Qattiq yerdan qatalab chiqqan boychechak,

Yumshoq yerdan yumalab chiqqan boychechak.

Boychechakni tutdilar,

Tut yog'ochga osdilar.

Qilich bilan choptilar,

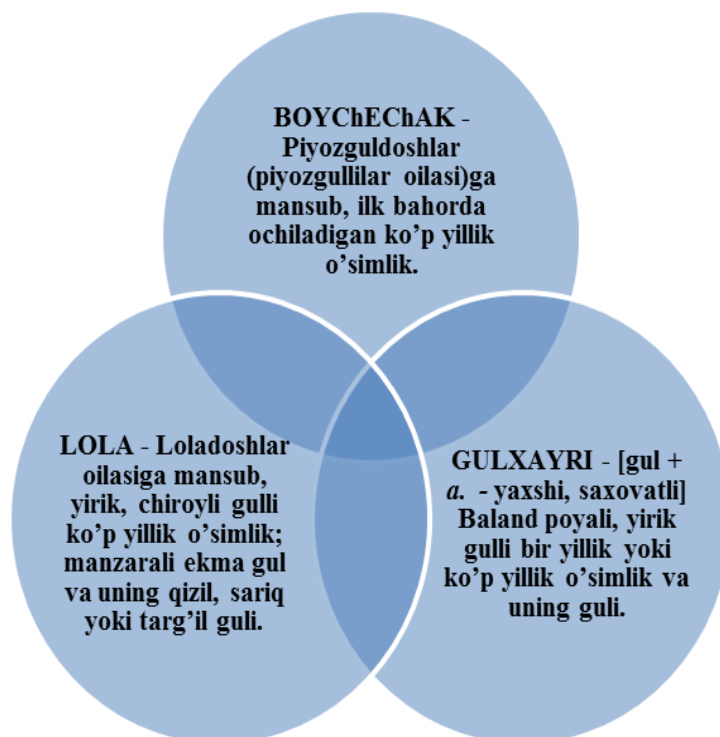
Baxmal bilan yopdilar.

Qattiq yerdan qatalab chiqqan boychechak,

Yumshoq yerdan yumalab chiqqan boychechak.

1. Buni tariflang. Boychechak ilk ko‘klamda «Qattiq yerdan qatalab, yumshoq yerdan yumalab chiqadi»gan, sariq, oq rangdagi jajji guldir. Havo isiy, qor endi eriy boshlagan paytda birinchi bo‘lib gullaydigan, kishilar ko‘ngliga zavq bag‘ishlaydigan gullardan biridir.

2. Buni taqqoslang. Boychechak xuddi lola singari bahor oyida gullaydi. Ammo ular bir-biridan farq qiladi.

3. Bunga taalluqli fikrlarni bog‘lang. Bolalar qo‘shiqlari katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lib, ularning intizomli, jasur va boshqa ijobiy sifatlarini tarbiyalaydi. Xalq og‘zaki ijodida bolalar qo‘shiqlari ham marosim va urf-odatlar bilan bog‘liq bo‘lgan. Shulardan biri «Boychechak»dir. Hayot – o‘lim – hayot shaklidagi bosh g‘oya bahor tabiatning yangi hayoti jonlanish fasli. Hayotdan birinchi bo‘lib, gullar xabar beradi. Boychechak ham ko‘klamning ilk xabarchisi. Boychechak – badavlat, muqaddas, ilohiy gul sifatida qadimdan ulug‘langan. Qo‘shiqdagi boychechak obrazi hosildorlik ramzi bilan bog‘liq.

4. Buni tahlil qiling. O‘zbek va tojik etnografiyasining, fol’klarining tadqiqotchisi professor E.M.Peshchereva suhbat vaqtida nega «boychechakni tutdilar, tut yog‘ochga osdilar» deyilishiga diqqatimizni tortdi. Boychechak xalq orasida ramziy timsol. Negaki, u xuddi odam singari tasvirlanadi. Qozon to‘la ayron bo‘lishi uchun sigir sersut, sut uchun yaylovlar sero‘t bo‘lishi kerak. Sigirlarning sersut,

yaylovlarning sero't bo'lganligi qo'shiqda «Qozon to'la ayron» ko'chimi bilan ifodalangan. Shunday serhosil bo'lishi uchun esa boychechakni qurbonlik qilish qo'shiqda tasvurlangan. Uni «tutadilar», «tut yog'ochga osadilar», «qilich bilan chopadilar», «baxmal bilan yopadilar» kabi she'rdagi tasvirlar tantanali marosim manzarasidir. Bunday ishlar bundan 2-3 ming yil ilgari qadim Misr, Yunonda ham bo'lganini etnograf tarixchilar ta'kidlaganlar.

5. *Buni qo'llang.* Qo'shiqda bolalar boychechak o'simligini dala-qirlardan qidirib topgach, hovlima-hovli yurib qo'shiq aytganlar. Xonadonlar esa, qo'shiq aytgan bolalarni turli xil yemishlar bilan ziyofat qilganlar.

6. *Bunga qarshi dalil keltiring.* Boychechak bolalar tushunchasida ijodiy timsol u, yoshlik, jushkinlik ramzi. U o'zbek bolalari og'zidan yozib olingan bir variantda boychechakni qilich bilan chopish «kamlik qiladi», uni «osadilar» va keyin qilich bilan chopadilar. Demak, u yana «isyonkor» ham ekan. O'zbek xalkida biror kishi o'z kuchi bilan qiynalib o'sgan bo'lsa, «axir, u qattiq yerdan qatalab chiqqan boychechakning o'zi-da!» deyishadi. Buning hammasi boychechak mehnatkash kishi timsoli ekanidan dalolat beradi. Toshkent viloyatida:

Boychechagim, boychechak,

Etagim to'la boychechak.

Yoki:

Boychechagim bolasi,

Qulog'ida donasi,

Donasini olay desam,

Yugurib chiqdi onasi.

«Karusel» usuli

O'quvchilar aylana bo'ylab mavzu yuzasidan o'z fikrlarini aytadilar. O'qituvchi tavsiya beradi.

1. Mavzu yuzasidan turli assosiasiyalar keltiradi.

2. Keltirilgan assosiasiyalarga muammolar aytiladi va shu asosda yechimi izohlanadi.

3. Fikr umumlashtiriladi va xulosalanadi.

Namuna: 1. Ko'klam, gul, boychechak, tut yog'ochga osdilar, qilich bilan chopdilar.

2. «Boychechak» qo'shig'ida qanday g'oya yoritilgan? Bir tomondan, boychechak - yoshlik, jushqinlik ramzi sifatida, ikkinchi tomondan, mehnatkashlarning og'ir hayotga isyonkorlik ramzi sifatida tasvirlangan.

3. Demak, «Boychechak» qo'shig'i bolalarning ilk ko'klamda aytiladigan qo'shig'i. Boychechak - yoshlik, jushqinlik ramzi sanaladi. Qo'shiq aytib kelgan bolalarni turli xil yemishlar bilan xonadon egalari ziyofat qiladilar.

LABORATORIYA TOPSHIRIQLARI

Mavzu: Qo'shiqlarga jo bo'lgan olam

Laboratoriya ishining maqsadi:

- qo'shiq janri haqidagi tushunchani mustahkamlash;
- qo'shiqdagi obrazlarni tahlil qilish;
- qo'shiqlarning mazmunini anglash;
- o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishda qo'shiqlarni ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirish.

Ishning borishi

Qo'shiq haqida ma'lumot berilgan hamma adabiyotlarda uning «qo'shmoq» fe'lidan hosil bo'lgani aytiladi. Qo'shiq atamasining kelib chiqishi qancha sodda tuyulmasin, og'zaki ijodimizdagi bu janr juda murakkab ruhiy kechinmalarni ifodalashga xizmat qiladi.

1-topshiriq. Bolalar qo'shiqlaridan qaysilarni bilasiz?

2-topshiriq. Qo'shiqlarni ifodali o'qing va kuyga solib ayting.

BOSHGINAM OG'RIYDI

- Onajon, onajon!
- Boshginam og'riydi-ya.
- Boshginangdan onang aylansin,
- Nimalarga og'riydi-ya?
- Bozorlarda bo'lar ekan,
- Zargarlarda turar ekan,
- Uning oti tillaqosh,

O'shanga og'riydi-ya!
 – Onajon, onajon!
 Bo'yniginam og'riydi-ya.
 – Bo'yniginangdan onang aylansin,
 Nimalarga og'riydi-ya?
 – Bozorlarda bo'lar ekan,
 Zargarlarda turar ekan,
 Uning oti bo'yintumor,
 O'shanga og'riydi-ya!
 – Onajon, onajon!
 Quloqqinam og'riydi-ya.
 – Quloqqinangdan onang aylansin,
 Nimalarga og'riydi-ya?
 – Bozordagi bo'lar ekan,
 Zargarlarda turar ekan,
 Uning oti oltin isirg'a,
 O'shanga og'riydi-ya!

CHITTI GUL

Chitti gul-ye, chitti gul,
 Yetagingga gul bosay.
 Hay-yu, chitti gul,
 Hay-yu, chitti gul.
 Qo'ling qoibog'da bo'lsin,
 Beling belbog'da bo'lsin.
 Hay-yu, chitti gul,
 Hay-yu, chitti gul.
 Tapir-tupur ot keldi,
 Chiqib qarang – kim keldi?
 Hay-yu, chitti gul,
 Hay-yu, chitti gul.
 Aravada un keldi,
 Childirmada gul keldi.
 Hay-yu, chitti gul,
 Hay-yu, chitti gul.
 Gul yaxshi-yu, gul yaxshi,
 Gulning popugi yaxshi.
 Hay-yu, chitti gul,

Hay-yu, chitti gul.
 O'rtada o'ynagan qizning
 Haydar kokili yaxshi.
 Hay-yu, chitti gul,
 Hay-yu, chitti gul.

3-topshiriq. Qo'shiq misralardagi asosiy g'oya nimadan iborat? Lirik qahramon qanday shaxs? Uning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat? She'rning inson ruhiyatiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan ta'siri haqida gapirib bering.

4-topshiriq. «Mozayka» usuli. Bunda daraxtdagi gulchalarda yozilgan so'z va bo'g'inlarni yig'ib qo'shiq misralarini yig'ish kerak bo'ladi.

ONA, BOSH, NANG, GINAM, OG', RIY, DI, YA, JON, ANG, AY, LAN, SIN, NI, MA, LAR, GA.

5-topshiriq. Ko'pincha xalq qo'shiqlari to'rt misradan iborat bo'lib, tugal ruhiy holatni ifodalash xususiyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, bir necha bandlardan iborat biron mavzuga bag'ishlangan qo'shiqlar ham bo'lishi mumkin. Ayni choqda 6, 8 misrali namunalari ham uchraydi. Ular (a-b-a-b) yoki (a-a, b-b, v-v, g-g); to'rt misralilar esa (a-a-a-b); (a-b-a-b), (a-a-a-a); (a-a-b-b) va boshqacha ko'rinishda qofiyalanadi.

«Chitta gul», «Boshginam og'riydi» qo'shiqlari qanday xususiyat bilan farqlanadi? Qo'shiqlarning qofiyalanishini tahlil qiling.

6-topshiriq. Qo'shiqda xalqning tarixi, urf-udumi, turmush tarzi, fe'l-atvori, ruhiyati, qo'yingki, butun borlig'i aks etadi. Qo'shiqlar yaratilish manbai, mavzulari, kimlarga mo'ljallanganiga qarab har xil dedik. Buni tushuntirib bering. Qanday qo'shiqlarni bilasiz?

7-topshiriq. «Chitta gul», «Boshginam og'riydi» qo'shiqlaridagi notanish so'z va iboralarni toping. Lug'atini tuzing.

8-topshiriq. Qo'shiqlardagi takrorlanib keladigan so'zlarni toping. Ularning takrorlanishi she'rga qanday ta'sir ko'rsatayapti? Ularning misra mazmunini tashkil etishdagi o'rni va ahamiyatini izohlang.

UYGA VAZIFA

1-topshiriq. «Aravada un keldi, Childirmada gul keldi. Hay-yu, chitti gul, Hay-yu, chitti gul» qo'shig'ini izohlang va anglashilgan mazmuni tasavvur qiling. Tasavvurlaringizni kengaytirib matn yaratishga harakat qiling va bog'li matn yarating.

2-topshiriq. «Qo'shiq – jon ozig'i», «Qo'shiq – ko'ngil mulki» deganda nimani tushunasiz? Ushbu mavzularda insho yozing.

3-topshiriq. Ota-onalaringiz yordamida bolalar qo'shiqlarini daftaringizga yozing. Yozib olgan qo'shiqlarni izohlang va shu asosda rasm chizishga harakat qiling.

4-topshiriq. «Chitti gul» qo'shig'idan anglashilgan mazmuni tushuntiring. Nima uchun shunday deb aytilgan? Anglashilgan mazmundan mavzu tuzing va insho yozing.

Nazorat va tekshirish uchun topshiriqlar

1-topshiriq. Keltirilgan qo'shiqlarning hammasi ham xalq og'zaki ijodiga mansub emas. Ularni toping.

«Boychechak» (Qilich bilan choptilar, Baxmal bilan yopdilar).

«Boshginam og'riydi» (Bozorlarda bo'lar ekan, Zargarlarda turar ekan).

«Chitti gul» (Etagingga gul bosay. Hay-yu, chitti gul).

«Bolaligimga» (Kapalakning gul emganin ko'rdim).

«Chitti gul» (Onajon, onajon!).

«O'zbekim» (So'ylasin Afrosiyob-u so'ylasin O'rxun xati).

2-topshiriq. Qo'shiqlarni o'qing. Xotirangizda saqlab qoling. Xotirangizda qanday saqlagan bo'lsangiz shundayligicha daftarga yozing.

3-topshiriq. Qofiyalanishiga ko'ra qaysi qo'shiq ekanligini aniqlang.

tutdilar - osdilar

choptilar - yopdilar

un keldi - gul keldi

bo'lar ekan - turar ekan,

4-topshiriq. Qo'shiqda «tut yog'och», «beling belbog'da bo'lsin», «haydar kokili», «bo'yintumor» so'zlarni mazmunini anglab,

lug'at maqolasi yozing. Har bir so'zning qo'shiqdagi ma'nosi haqida o'ylab ko'ring.

«Tushunchalar tahlili» usuli

Tushunchalar	Izohi

5-topshiriq. Misollardan undalma keltirilgan misrani toping.

1. Boychechakni tutdilar,
Tut yog'ochga osdilar.
Qilich bilan choptilar,
Baxmal bilan yopdilar.
- 2.- Onajon, onajon!
Boshginam og'riydi-ya.
- Boshginangdan onang aylansin,
Nimalarga og'riydi-ya?
3. Chitti gul-ye, chitti gul,
Yetagingga gul bosay.
Hay-yu, chitti gul,
Hay-yu, chitti gul.

III-
bob.

• EPIK TUR JANRLARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR

Nasriy asarlar o'rta maktab dasturida salmoqli o'rinni egallaydi va maktabda bu turga mansub bo'lgan masal, hikoya, qissa, roman janridagi asarlar o'qib o'rganiladi.

Nasriy asarlarda hayotiy voqea va odamlarning hatti-harakati, o'zaro munosabatlari aks ettiriladi. Shu sababli, maktabda ular bir butunlikda o'rganiladi, asar mavzusi, unda ko'tarilgan asosiy masala yoritiladi. Shu yo'l bilan o'quvchilarda nafosat tuyg'usi shakllantiriladi, ular qahramonlar obrazining xulq-atvori bilan tanishtiriladi, ularga yozuvchining so'z san'atkori ekanligi tushuntiriladi.

Tabiiyki, maktab ta'limida yirik nasriy asarlarni to'liq tahlil qilish imkoniyati yo'q. Shu tufayli, ulardagi asosiy g'oyaviy-badiiy mazmunni anglab olishga yordam beradigan qismlar (boblar) ustida ish olib boriladi. Asar mazmunini anglab olishlari uchun esa, o'quvchilar uni sinfda va uyda o'qib chiqishlari kerak. O'qituvchining bu o'rindagi vazifasi o'quvchilarda badiiy didni o'stirish, ularning yozuvchi fikr-o'ylarini yordam berishdir. Bu vazifa, ayniqsa, hajmi kichik, obrazli xarakteri bir hodisa va to'qnashuvda ochilgan masal, hikoyalarni o'rganishda osonlik bilan hal qilinadi. Qissa va romonlarni o'rganishda esa, oldin yozuvchining ideali ifodalangan asosiy qismlar, ularni o'rganishga mo'ljallangan-mashg'ulot-darslar tartibi aniqlab olinadi. Qissa va romanlarni tarixiy yo'nalishda o'rganiladi. Shu yo'l bilan ularning yaratilish tarixi hozirgi kun uchun ahamiyati yoritiladi.

Maktabda asarlarni o'rganish yo'llarini belgilashda, bolalar psixologiyasiga suyangan holda, o'quvchilarda adabiyotga qiziqish uyg'otish, asar ustida ishlashga faol ishtirok etish ishtiyoqini qo'zg'atish g'oyat muhimdir. Buning uchun o'quvchilarning asar haqidagi fikrini, asarni tushunish qobiliyatini bilish kerak. Shunda o'qituvchi o'quvchilarda asarni o'rganishga, o'qishga mazmunini bilishga qiziqish hosil qiladi.

Ma'lumki, badiiy asar mazmuni bilan shakl birligi, bir butun holda o'rganilishi kerak. Nasriy asar tahlilida ham bu masalaga e'tibor beriladi.

V-VII sinflarda, asosan, asar mazmuni, qahramonlarning hatti-harakati va ichki kechinmalari o'zlashtiriladi, asar kompozitsiyasi, janr xususiyati, yozuvchining voqea va obrazlarga munosabati haqida daslabki tushuncha beriladi.

3.1. «Uch og'ayni botirlar» ertagi

1-topshiriq. «Uch og'ayni botirlar» ertagining modelini tuzing.

Ertakning tuzilish modeli	
Zachin	Bor ekan, yo'q ekan, bir zamonda bir kishi bo'lgan ekan.
Kirish	Boy ham, kambag'al ham emas ekan. Uning uchta o'g'li bor ekan, uchovi ham o'qigan, oqu qorani tanigan, yuzlari oyday, o'zlari toyday, yomon bilan yurmagan, yomon joyda turmagan ekanlar. To'ng'ichi yigirma bir yoshda, o'rtanchasi o'n sakkiz yoshda, kenjasi o'n olti yoshda ekan.
Asosiy qism	O'g'illarini safarga kuzatib qo'yishdan oldin ularga shunday pand-nasihatlar qiladiki, biz bu pand-nasihatlardan ushbu kishining qanday odamligini osongina bilib olish mumkin. «O'zimdan keyin baxtsiz bo'lib qolmanglar deb, sizlarni o'qitdim», – deydi u. Haqiqatan ham o'qigan odam dunyoni taniydi, oq-qoraning farqiga boradi. Ilmli va hunarli odam hych qachon xor bo'lmaydi. Bu kishi o'g'illarini tarbiyalashda uch narsaga amal qiladi. Birinchidan, sog'lom qilib tarbiyalaydi, natijada o'g'illari baquvvat bo'lib o'sadi. Ikkinchidan, qurol-yarog' bilan tanishtiradi, natijada o'g'illari yarog' ishlatishga usta bo'lishadi. Uchinchidan, qo'rqitmay o'stiradi, natijada o'g'illari botir, dovyurak bo'lib voyaga yetishadi. Biroq ularning otasi bu bilan kifoyalanib qolmaydi. U o'g'illarini yanada mukammal bo'lishlarini istaydi. Shu sababli ularga yana uch narsani uqtiradi: «To'g'ri bo'ling – bexavotir bo'lasiz.

	Maqtanchoq bo'lmang – xijolat tortmaysiz. Dangasalik qilmang – baxtsiz bo'lmaysiz». O'g'illari otalarining bu o'gitlariga amal qilganlari uchun ham barcha xatarlardan omon chiqdilar. Hatto podshoh o'zining uch qizini ularga berib, og'a-inilarni o'ziga kuyov qilib oldi. Endi ular saroyda qolib, aysh-ishrat qilib yotsalar ham bo'lardi. Podshohning o'zi ularga shuni taklif qiladi. Biroq og'a-inilar bunga rozi bo'lmaydilar.
Xulosa	Podshoh hayron bo'lib, nochor ruxsat berdi. Butun narsalarini yig'ishtirib, safarga chiqdilar. Botir yigitlar o'z xotinlari bilan ikki yil deganda, otalarining oldiga olti kishi bo'lib keldilar. Botirlar otalari bilan quchoqlashib ko'rishib, xotinlarini tanishtirdilar. Otasi ham, bularning kelishini eshitib, uch bo'lak hovlibog' tayyorlab qo'ygan edi. Har birlari tayinlangan joyga ko'chib kirdilar.
Tugallanma	Qizlar kuyovlari bilan rohat-farog'atda yashab, murod-maqсадlariga yetdilar.

2-topshiriq. «Ha, yo'q» tezkor savol-javob.

1. Ertak xalq og'zaki ijodining eng qadimiy, ommaviy turlaridan biri hisoblanadimi?
2. Ertakning paydo bo'lishida qadimiy urf-odat, marosimlar, tabiat hodisalari, jonivorlar muhim o'rin tutadimi?
3. Ertak atamasi Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asarida uchraydimi?
4. Ertak biror voqeani og'zaki hikoya qilish ma'nosini bildiradimi?
5. Hayot haqiqat bilan bog'liq bo'lib, xayoliy va hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik g'oya tashuvchi og'zaki hikoyalar ertak deyiladimi?
6. Ertakning ba'zi bir viloyatlarda boshqacha atamasi ham uchraydimi?

7. Surxondaryo, Samarqand, Farg'onada – matal deyiladimi?
8. Buxoro atrofidagi ba'zi qishloqlarda – ushuk deb ataladimi?
9. Xorazmda – varsaki deyiladimi?
10. Toshkent shahri va uning atrofida cho'pchak atamasi ham ishlatiladimi?
11. Ertaklarda xayoliy uydirmalar asosiy o'rinni egallaydimi?
12. Ular o'ziga xos qurilishi bilan ham ajralib turadimi?
13. Ertak kirish qismi, voqealar rivoji, tugallanmadan tashkil topadimi?
14. Ba'zi ertaklar «Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir podshoh (yoki cho'pon) bo'lgan ekan», «Sizga bog' bo'lsin, bizga hayot» kabi qisqagina boshlamalar bilan boshlanadimi?
15. Ertaklar «Qirq kecha-yu qirq kunduz to'y berib, oshlarini oshab, yoshlarini yashab, murod-maqсадlariga yetdilar», «Shu bilan Ayoq podsho bo'lib, o'zining donoligidan xalqni odillik bilan so'rab, mamlakatda adolat o'rnatgan ekan» kabi tugallanmalar bilan yakunlanadimi?

3-topshiriq. O'quvchilarga «Uch og'ayni botirlar» ertagi yuzasidan «Idrok xarita» tuzib kelish topshiriladi.

4-topshiriq. «Olma» usuli.

Qizil olma – asarning ahamiyatli jihati.

Yashil olma – asarning tushunarsiz, ochilmay qolgan qirrasini.

Sariq olma – asarning yoqmagan jihati haqida fikrlaringizni yozib keling.

Qizil olma - Ertakning voqealari juda qiziqarli bo'lib, tarbiyaviy ahamiyati ham kattadir. Ertakda ota o'g'illarini safarga kuzatib qo'yishdan oldin ularga shunday pand-nasihatlar qiladiki, biz bu pand-nasihatlardan bu kishining qanday odamligini osongina bilib olamiz. «O'zimdandan keyin baxtsiz bo'lib qolmanglar deb, sizlarni o'qitdim», – deydi u. Haqiqatan ham o'qigan odam dunyoni taniydi, oq-qoraning farqiga boradi. Ilmli va hunarli odam hech qachon xor bo'lmaydi.

Bu kishi o'g'illarini tarbiyalashda uch narsaga amal qiladi. Birinchidan, sog'lom qilib tarbiyalaydi, natijada o'g'illari baquvvat bo'lib o'sadi. Ikkinchidan, qurol-yarog' bilan tanishtiradi, natijada o'g'illari yarog' ishlatishga usta bo'lishadi. Uchinchidan, qo'rqitmay o'stiradi, natijada o'g'illari botir, dovyurak bo'lib voyaga yetishadi.

Buning ustiga ilmi ekanligini ham qo'shsak, ular naqadar barkamol yigitlar ekanligining guvohi bo'lamiz.

Yashil olma – «*Kunlardan bir kun podshoh bir salqin joyda uxlab yotgan edi, yonidagi ariqdan bir ilon chiqib, podshohga zahar solmoqchi bo'lib turganda, to'satdan kelib qolgan Kenja botir uni ko'rib, belidan qilichini sug'urib, chopib, ikki bo'lib tashladi. Yana qilichini qiniga solib turganida podshoh uyg'onib qoldi. Dilida: «Qizimni berganimga qanoat qilmay, meni o'ldirib, podshoh bo'lmoq xayoli bor ekan», deb shubha qildi*». Ertakdagi ushbu voqealar bir oz tushunarsiz. Chunki kenja botir zindonband qilinadi. Oradan bir necha kun o'tishiga qaramasdan podshoh nima voqea bo'lganligini bilmasa, ilonni ko'rmasa shu jihatlari ochilmagan.

Sariq olma – «*Botir yigitlar o'z xotinlari bilan ikki yil deganda, otalarining oldiga olti kishi bo'lib keldilar*». Ertak boshida o'g'illar ilmi, tarbiyasi, aqlli qilib tasvirlanadi. Ammo boylik, yaxshi hayotni ko'rib ikki yil o'z yurtiga qaytmagan. Otasining rizoligini olmay qanday uylanishdi. Ana shu jihatlari yoqmadi.

5-topshiriq. «Blum moychechagi» usuli

1-gulbarg oddiy savollar: kim? nima? qayer? qachon? qanday?

2-gulbarg aniqlashtiruvchi savollar: «Sizning aytishingizcha, ...», «Agar sizni to'g'ri tushungan bo'lsam,...», «Balkim adashayotgandirman, ammo siz ... dedingiz».

3-gulbarg tushuntiruvchi savollar: Nima uchun... bo'ldi?

4-gulbarg ijodiy savollar: «Agar...bo'lsa, nima qilar edi?», «Siz nima deb o'ylaysiz.....bo'lsa, nima bo'ladi?»

5-gulbarg baholovchi savollar: «Nima uchun bu salbiy, bu ijobiy?», «Bu narsa bunisidan nima bilan farq qilardi?»

6-gulbarg amaliy savollar: «Buni qanday qo'llash mumkin?», «Bunday hollarda nima qilish mumkin?» kabilar.

1-gulbarg oddiy savollar: Bir kambag'al kishi va uning uch o'g'li bor ekan.

2-gulbarg aniqlashtiruvchi savollar: Agar ertakni to'g'ri tushungan bo'lsam, ertak qahramoni ota o'g'illarini tarbiyalashda uch narsaga amal qilar ekan. Birinchidan, sog'lom qilib tarbiyalaydi, natijada o'g'illari baquvvat bo'lib o'sadi. Ikkinchidan, qurol-yarog' bilan tanishtiradi, natijada o'g'illari yarog' ishlatishga usta bo'lishadi.

Uchinchidan, qo'rqitmay o'stiradi, natijada o'g'illari botir, dovyurak bo'lib voyaga yetishadi. U o'g'illarini yanada mukammal bo'lishlarini istaydi. Shu sababli ularga yana uch narsani uqtiradi: «To'g'ri bo'ling – bexavotir bo'lasiz. Maqtanchoq bo'lmang – xijolat tortmaysiz. Dangasalik qilmang – baxtsiz bo'lmaysiz». Ana shu nasihatlariga amal qilgan o'g'illar o'z baxtiga erishadi.

3-gulbarg tushuntiruvchi savollar: Nima uchun xonaning teshigidan podshoh bilan vazir quloq solib jim o'tirdilar? Nima uchun To'ng'ich botir dasturxondagi ovqatni ko'rsatib: – Shu go'sht qo'zi go'shti ekan, biroq shu qo'zi it emib katta bo'lgan ekan, – dedi? Nima uchun O'rtancha botir ham: – podshoh degani it go'shtidan ham qaytmaydi. Saralab yemoq faqirning ishi, qo'yni boqib qo'yibdimi? Men ham bir narsaga hayron bo'lib turibman, mana shu shinnidan ham odam isi keladi, deb aytadi? Nima uchun Kenja botir shu nonni taxlagan kishining otasi novvoy ekan, taxlovchi novvoyning o'g'li ekan, deb aytadi? Nima uchun podshoh kenja botirni zindonga tashlaydi?

4-gulbarg ijodiy savollar: Agar birinchi kecha To'ng'ich botir o'zlariga hujum qilmoqchi bo'lgan sherni o'ldirmaganda, ikkinchi kecha O'rtancha botir ajdarni yengmaganda, uchinchi kecha Kenja botir podshoh xazinasiga tushmoqchi bo'lgan o'g'rilarni qirib tashlamaganda nima bo'lardi? Kenja botir hikoyasidagi To'ti va Podshoh o'rtasidagi kelishuv nima haqida edi? Xiyonatkor vazir nima maqsadda Podshohni To'ti olib kelgan mevalarni yemay turishga ko'ndirdi?

5-gulbarg baholovchi savollar: Nima uchun vazir salbiy, botirlar ijobiy qahramon? Podshohni ijobiy yoki salbiy qahramon deb o'ylaysizmi?

6-gulbarg amaliy savollar: «To'g'ri bo'ling – bexavotir bo'lasiz. Maqtanchoq bo'lmang – xijolat tortmaysiz. Dangasalik qilmang – baxtsiz bo'lmaysiz. Baxtingiz yo'lda, topib olmoq uchun dunyoni ko'rgani yo'lga chiqing, dunyoni tanimay dunyo kishisi bo'lmaysiz. Baxt qushini ushlamoq uchun baxt oviga chiqing» kabi otaning nasihatleri hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

6-topshiriq. «Sudoku» o'yini. Gorizontaal va vertikal holatda doston qahramonlaridan 10 tasining nomini toping.

T	Sh	B		T	D	O	Sh	O	P
O'	R	T	A	N	Ch	A	O	L	O
N	O	N	V	O	Y	B	D	I	P
G'	Sh	B	A	Ye	P	O	D	Sh	O
I	J	Yu	O	M	I	T	A	I	L
Ch	Sh	B	T	A	R	I	B	M	M
B	O	G'	B	O	N	R	D	T	A
O	A	I	B	A	R	G	O	I	Z
T	R	T	V	A	Z	I	R	K	O
I	A	O'	Yu	L	D	U	Z	Ch	A
R	I	T	O	B	A	J	N	Ye	K

7-topshiriq. «Myunsterberg» testi. Faqat gorizontaal yo'nalishda ertak qahramonlari, joy nomlari yashiringan.

ALTO'NG'ICHBOTIRPOMISHMO'RTANChABOTIRRAPNBARCHINTIORN
 AQU^LTKENJABOTIROYTOGARNOPODShOXX
 TARNPKO'BOG'BONKAMANTAOARNSUYLTARNKDOSH^LQIZLARALDO
 ChIMSVHINDISTONOYVAZIRITOAGNTO'TI

8-topshiriq. «Uch og'a-ini botirlar» ertagi qanday ertaklar sirasiga kiradi?

9-topshiriq. Ota va o'g'illarning safar oldidan suhbatini mazmunini gapirib bering.

10-topshiriq. Uch og'a-ini xatti-harakatini tasvirlang. O'zidan ko'ra boshqalarning halovatini o'ylash, fidoyilik ulardan qaysisiga ko'proq xos?

11-topshiriq. Uch og'a-inining podshoh ziyofatidagi suhbatini rollarga bo'lib o'qing.

12-topshiriq. Og'zaki ravishda botirlarning rasmini chizing. Ertakni qayta o'qib chiqib, botirlarning portreti chizilgan jummalarni toping.

13-topshiriq. Ertakdagi badiiy tasvir vositalarni toping. Badiiy tasvir vositalarning matndagi ahamiyatini izohlang.

14-topshiriq. Berilgan matnni «Statistika» usuli bilan tahlil qiling. Matnda qo'llanilgan eng ko'p so'zlar va so'z turkumlarining miqdorini aniqlang. Fikrlaringizni xulosalang.

Bir zamonda bir poshdoh bor ekan, uritng yaxshi ko'rgan bir to'tisi bor ekan. Podshoh to'tisini shunday yaxshi ko'rar ekanki, bir soat ko'rmasa turolmas ekan. To'ti ham podshohga juda mehribon bo'lib, har turli shirin so'zlar aytib, xursand qilar ekan. Bir kuni to'ti podshohdan so'rabdi:

– Mening Hindiston degan yurtida ota-onam, aka-ukam, opa-singillarim bor, falakning gardishi bilan sizning dargohingizga kelib qolgan edim. Shukurlar bo'lsin, aql-idrokim, yaxshi xulqim, shirin so'zim orqasida sizday podshohga hamsuhbat bo'ldim. Endi, iltimosim shuki, meni qafasdan bo'shatib, yigirma kunga javob bersangiz, olti kun borishim, olti kun kelishimga ketsa, bir hafta – ota-onam, aka-ukalarimni ko'rib diydoriga to'ymog'im uchun yetar.

Podshoh:

– Yo'q, senga javob bersam, yana kelmay qolsang, men sog'inaman, juda xafa bo'laman, – debdi.

To'ti:

– Yo'q, podshohim, sizning menga ko'rsatgan iltifotingiz yomon yo'lga boshlamaydi, qanday bo'lsayam va'da – ulug', muqaddas narsa, uni buzish yaramaydi. Va'dani buzmoq og'ir gunoh. So'z beraman – so'zimdagi turaman, – debdi.

– Xo'p bo'lmasa, agar tezda kelsang ikki haftaga ruxsat beraman, – debdi podshoh.

– Xayr, endi qanday bo'lsa ham chiqay, – deb to'ti o'n besh kunga ruxsat olibdi. Devorga qo'nib turib, xayrlashibdi. Janub tomonga qarab uchib ketibdi. Podshoh orqasidan qarab qolibdi. Podshoh to'tining qaytib kelishiga ishonmas ekan.

To'ti olti kun deganda Hindiston degan mamlakatga borib, ota-onalarining oldiga yetibdi. Bechora to'ti juda xursand bo'lib, tog'dan tog'ga, bog'dan bog'ga, shoxdan shoxga sakrab, uchib, o'ynab-kulib, ota-onasining diydoriga to'ydi, qarindosh-urug'iga mehmon bo'lib, uch kunni qanday o'tkazganini bilmay qoldi. Ertasi yana qafas tomonga, tutqunlikka uchmog'i kerak ekan. Ota-onasi, aka-ukalaridan ajralmoq juda og'ir bo'libdi. Bir tarafda va'da bor, va'daga vafosizlik xavfi turadi. Bechora to'tining quvonchi tugabdi. Shodligi g'amga almashibdi. Qanotlari so'libdi. Ikkinchi qaytib kelish yo bor, yo yo'q. Qarindosh-urug'lar bir joyga to'planishibdi. Hammasining ko'zi g'amli to'tida ekan. Qanday bo'lsa ham qaytmaslikni maslahat berishibdi. To'ti aytibdi:

– Yo'q, yana qaytmoq uchun va'da berganman, va'daga vafod qilmasa bo'ladimi?

Bir to'ti aytibdi:

– Va'da bergan podshohingda insof bo'lsa, seni uch yil qamoqda saqlab, faqat ikki haftaga javob berarmidi? Seni sevar ekan, seviklisini qafasda tutmoq yarashadimi? Dunyoga qafasda turmoq uchun keldingmi? Bir kishining xushvaqtligi uchun erkinlikni qo'ldan berma! Podshoh deganning marhamatidan qahri ortiqdir, podshoh bilan sherga yaqin bo'lmoq hikmatdan emasdir.

Podshohning to'tisi aytibdi:

– Menga bir yo'l ko'rsating, men ham erkinlikka chiqay, ham va'da yolg'on bo'lmasin.

Ona to'ti aytibdi:

– Shunday bo'lsa men ham bir maslahat beraman. Bizning joyda bir daraxtning mevasi bor, har kim bir donasini yesa, qari chol bo'lsa yigitlik holiga qaytur. Kampir esa qiz kabi yoshlik holiga kelur. Podshohga shundan uch donasini olib borgin, bu bebaho mevani berib, o'zingning butunlay ozod etilishingni so'ra, shoyad insofga kelib, butunlay ozod etsa, – debdi.

Bu gap ma'qul tushibdi. Shu chog'da uch dona meva olib kelibdilar. To'ti uni changalida mahkam ushlab, xayrlashib shimol tomonga qarab uchibdi. Qarindoshlari zo'r umid bilan orqasidan qarab qolishibdi.

To'ti olti kun deganda podshohning saroyiga yetib kelibdi. Podshoh bilan ko'rishib, olib kelgan tortiqni unga beribdi, xosiyatlarini bir-bir aytibdi. Podshoh juda xursand bo'libdi. Ozod qilmoqqa va'da beribdi. Bir donasini xotiniga berib, ikki donasini vazirga ko'rsatmoq uchun bir piyolaga solib qo'yibdi. Ertasiga vazirga ko'rsatib, xosiyatlarini aytibdi. Vazirning bunga hasadi kelibdi. Ichida xafa bo'libdi. Ishni boshqacha yo'lga burmoqni ixtiyor qilibdi: – Siz bu parrandaning olib kelgan narsasini yemay turing, oldin bir tajriba qilib ko'raylik, durust bo'lsa yemoq qochmaydi, – debdi.

Bu gap podshohga ma'qul tushibdi. Vazir vaqtini topib, piyoladagi ikki dona yoshartiruv mevasiga zahar aralashtirib qo'yibdi. Bir kundan keyin vazir aytibdi:

– Endi yoshartiruv mevasini bir tajriba qilaylik.

Buning uchun qamoqxonadan ikki nafar odamni olib chiqib yediribdilar. Ikkalasi shu chog'dayoq o'libdi. Vazir aytibdi:

– Agar siz yesangiz nima bo'lardingiz?

– Men ham o'lardim, – debdi podshoh.

Bechora to'tini qafasdan sudrab olib chiqib, kallasini tanasidan uzib tashlabdilar.

Bir kuni podshoh bir odamni g'azab bilan o'ldirmoqchi bo'libdi. Bu kishi kekxa ekan. Qolgan bir dona mevani yemoqqa buyuribdi. Haligi odam mevani yegan ekan, oqargan sochlari tushib ketibdi, tishlari butun bo'lib, ko'zlarining nuri ortib, yigirma yashar yigit holiga kelib qolibdi. Podshoh vazirdan shubhalanib, piyolani olib kelib qaragan ekan, zahar qo'shilganligini bilibdi. Podshoh vazirni ham o'ldirib yuboribdi. Bechora to'tining begunoh o'lganiga qayg'uribdi, lekin ish o'tgan ekan. To'ti podshohga yaqin bo'lganining «mukofoti»nigina ko'ribdi.

3.2. «Ravshan» dostoni

Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar

1-topshiriq. Lug'at bilan ishlash. Asarda o'quvchilar uchun qiyin bo'lgan so'zlar ustida ishlash. «Tushunchalar tahlili» usuli asosida tahlil qiling.

Tushuncha	Izohi
Tilin olmoq	gapiga kirmoq
O'dag'a	«o't og'a» so'zining buzilgani, «yetakchi» ma'nosida
Jazoyil	nayza
O'mgan	ko'krak, to'sh
Nigin	uzuk

2-topshiriq. «Boshqotirma»ni yeching. Bunda o'quvchining zukkoligi, topqirligi, fikrlash doirasi tekshiriladi va rivojlantiriladi.

№1

					1. D	O'	M	B	I	R	A
				2. L	O	F					
					3. S	A	J	'			
		4. L	A	T	I	F	A				
			5. F	O	L		K	L	O	R	
6. R	A	V	Sh	A	N						

1. Doston qaysi musiqa asbobi jo'rligida ijro etiladi?
2. Haddan tashqari bo'rttirilgan, mahorat bilan to'qilgan yolg'on...
3. Xalq dostonlarining qofiyali, sochma ko'rinishi qanday ataladi?
4. Kulguli, kichik hajmli hikoya qanday ataladi?
5. Xalq so'zining inglizcha muvofiqi ...
6. O'z e'tiqodiga sodiq qolgan qahramon...

№2

					1. D	A	L	L	I
2. M	A	Q	O	L					
			3. S	A	J	'			
	4. E	R	T	A	K				
		5. T	O	H	I	R			
6. A	F	A	N	D	I				

1. «Ravshan» doston qahramoni Ravshanning onasi
2. Dono fikrlarni ixcham shaklda ifodalovchi asar qanday ataladi?
3. Xalq dostonlarining qofiyali sochma ko'rinishi qanday ataladi?
4. Cho'pchak so'zining muqobil variant
5. Dushmanlari tomonidan sandiqqa solinib, oqizib yuborilgan qahramon
6. Kulguli kichik hajmli hikoya qahramoni....

№3

	1. G	O'	R	O'	G'	L	I	B	Ye	K
		2. X	A	S	A	N	X	O	N	
		3. A	V	A	Z	X	O	N		
			4. Sh	I	R	V	O	N		
5. Q	O	R	A	X	O	N				

	6. A	Y	N	O	Q		
7. Z	U	L	X	U	M	O	R
			8. O	Q	Q	I	Z
9. J	A	Y	N	O	Q		

1. Ravshanning bobosi kim?
2. Ravshanning otasining ismi?
3. Go'ro'g'li Xunxordan olib kelgan o'g'il kim?
4. Ravshan Zulxumorni qaysi yurtidan izladi?
5. Shirvon elining podshosi kim?
6. Shirvon elidagi kampirning eng kata o'g'lining nomi.
7. Qoraxon podshoning qizi.
8. Zulxumorning kanizi.
9. Shirvon elidagi kampirning masxaravoz o'g'lining nomi.

3-topshiriq. «O'rniga qo'y» o'yini. Misralarning o'rni almashtirib berilgan o'z o'rniga qo'yish lozim.

Qulon yurmas yerlardan

Burib o'tib boradi.

Bulon o'tmas yerlardan

Quvib o'tib boradi.

Qarsoq yurmas yerlardan

Sozlab ketib boradi.

Bo'ri yurmas yerlardan

Polvon Hasan dovushin

Qalqib o'tib boradi.

Bo'zlab ketib boradi.

4-topshiriq. Ravshanbekning Gulanorga munosabatini haqiqiy sevgi deyish mumkinmidi? Matnga tayanib fikr bildiring.

5-topshiriq. Avaz nega qizini Ravshanga munosib ko'rmadi deb o'ylaysiz? Fikringizni matnga tayanib tushuntiring. Avazning rad javobini eshitib qolgan Ravshanning ruhiy holatini tushuntirib bering. Siz nima qilgan bo'lardingiz?

6-topshiriq. Yunus parining qo'lidagi sehrli uzukni Ravshanga berishi tasviri sizni ishontirdimi? Nima uchun Avazning rad javobiga Og'a Yunus parining birmuncha bosiqlik bilan munosabatda bo'ldi? Ravshanning dastlab otasidan ruxsat so'ramaganligi sababini izohlang.

Shunda Yunus pari kulib, Ravshanbekning so'zlariga hayron bo'lib:

– E bolam, Ravshanjon, muddaong Avazning qizi – Gulonor bo'lsa, aslo g'am yema! «Qizi borning nozi bor» degan, shunday-shunday deydi-da. Unga sen xafa bo'lma! Mana men, men borayin otangning orqasidan; uning qizda nimasi bor ekan? Tortib olib bersam ham Gulanorni senga olib beraman... Qani, men borayin, «bermayman», – degan Avazni ko'rayin, shu Avazmi qizini bermaydigan, – deb Og'a Yunus pari bormoqchi bo'laverdi. Shunday qarasa, Ravshanbek juda otashin. Shunda pari ko'nglida: «Bu bola achchig'i bilan bir yoqqa ketib qolmasin», – deb xosiyatli uzugini ovunib o'tirsin deb, qo'lidan olib, Ravshanbekka berdi.

– E, Ravshanbek, shu uzukka qarab o'tir, men borib, Avazning qizi – Gulonorjonni senga fotiha qilib, to'y taraddudini qilib darrov kelaman, deb pari ham turib ketdi.

7-topshiriq. Ravshanni Shirvonga otlantirgan narsa faqat Zulxumorga bo'lgan muhabbatmi yoki boshqa mukammalroq sabab ham bormi? Bu haqdagi xulosangizni matnga tayanib bildiring. Qahramonning: «Yor deyman-u nomus-orga boraman», – degan iqrorigini izohlang. Shunga o'xshash maqollardan keltiring.

8-topshiriq. Hasanxonning o'g'liga nasihatlarini sinchiklab o'rganing.

«Ikki qismli kundalik» usuli

Tushuncha yoki muammo	O'quvchining izohi	Bugungi kundagi ahamiyati
Kechsang yomon bo'lar ota-onadan	Har bir farzandning burchi ota-onaga g'amxo'rlik qilishdir. Ular qanday bo'lsa-da, ularning qarilik chog'ida tashlab qo'ymaslik kerak.	Farzandlik burchi, mas'uliyati, ota-onaga bo'lgan hurmat va keksalarni qadrlash.
Bir qiz uchun unutmagin bizlarni		
Oldingdan kim chiqsa, besalom		

o'tma		
Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot, Yaxshilik qil bolam, yomonlikni ot		

9-topshiriq. Shirvon elidagi kampirning o'g'illari - kallarning hunarlariga e'tibor bering. Ular xalqimizning timsoli bo'la oladilarmi? Dostonda kallar tomonidan aytilgan: «Ertaga qudag'ay kimga qo'y so'yadi», – degan jumla bor. Shu jumla orqali ifodalangan ma'noni topishga urinib ko'ring.

10-topshiriq. 1) *Ravshanbek darchaning orqasida turib edi. Bu so'zlarni eshitib, bir umrda sovuq shamol yemagan bola emasmi, sovuq so'z tugul, bolaning o'mganidan bir jazoyil teshib o'tgandan yomon bo'ldi. Ravshanxon tovushining boricha «vo» deb baqirib, yig'lab qaytaverdi.*

Bola shu yig'lagancha ko'channing yuzi bilan yig'lab borayotir edi, Ravshanbekning yig'lagan tovushi Og'a Yunus parining qulog'iga yetdi.

Ravshanbekning holatini tasvirlab bering.

2) Hasanbek hayt deb, G'irko'kni o'ynatib, suvliqni chaynatib, dushmanlarning zardasini qaynatib, «Shirvon qaydasan?» – deb, yakka-tanho savab ketib borayotir, huv deb ketib borayotir:

*Sovutini bo'ktarib,
Qalqonini do'ngtarib,
Yo'lga tushdi mard Hasan
Shrvon elin axtarib..
Ot boradi ariltab,
Otgan o'qday parillab,
Ot alqimi – tong shamol,
Mis karnayday parillab,
Suvsiz cho'lda G'irko'k ot
Borayotir karillab.
Tonglar otib boradi,
Kunlar botib boradi,
Suvsiz cho'lda mard*

Hasan Yakka ketib boradi.

«Shu kuni kun pora-pora bo'lib yerga o'tirgan vaqtda jonivor G'irko'k suzilib, buyiri-buyiriga qapishib, qorni-qorniga yopishib, ter bilan qotgan changlar yong'oqday dumaloq bo'lib, Shirvonga kirib bordi».

O'g'lini qutqarish uchun ketayotgan Hasanxonning ruhiy holatini tasvirlab bering.

11-topshiriq. Ravshanbekning insoniy sifatlari haqida to'xtaling.

Ravshanning dor ostidagi: «Men olmasam, o'z elimdan kechmayman!» – degan gaplari asosida uning tabiatini izohlashga urining. Eli bilan dinini muqaddas va daxlsiz, hatto o'z hayotidan azizroq deb bilgan kishi haqidagi mulohazalaringizni ayting.

Hasanxonning tabiatiga xos xususiyatlarni izohlang.

Kallar tabiatiga xos jihatlarni aniqlang. Ularning hammasiga xos umumiy jihatlarga, ayni vaqtda, har biriga xos alohida qirralarga to'xtaling.

12-topshiriq. Dostonda aks ettirilgan voqyealarga oddiy hayotiy hodisalar bayoni tarzida emas, balki qarama-qarshi e'tiqodlar kurashi ko'rsatilgan manzaralar tarzida yondashib, so'ng ularga munosabat bildiring.

Asarda: «Agar kirsang Qoraxonning diniga, Olib beray suluv Xumor qizini» tarzida ifoda bor. Nima uchun shirvonliklar dini yoki boshqa bir dinga emas, aynan «Qoraxonning diniga» tarzida urg'u berilayotganligiga e'tibor qiling. Sizda xonning dini fuqarolarinikidan o'zgacha emasmikin degan fikr paydo bo'lmadimi?

13-topshiriq. «Kolba» usulida tahlil qiling.

O'qitish jarayoni nazariyasi – bilimlarni egallashdir. Bu uzluksiz jarayon istalgan bosqichda boshlanishi mumkin. Har bir bosqichda yangi tajriba orttiradi va o'qishga diqqat qaratadi. Aniq tajriba – faol tajriba o'tkazish – kuzatish – fikrlash – mavhum tushunish. Bu xulosalarni loyihalashtirishni rejalashtirishda foydalanish mumkin.

1. Tajriba «Nima mavjud?», «Kim?», «Nima?». *Ravshan (yoki ijtimoiy muhit, ezgulik, yovuzlik kabi holatlarni ham olish mumkin).*

2. Kuzatish va o'ylash «Nima bo'ldi?», «Qanday bo'ldi?», «Qanaqa?». *Mard, or nomusli, g'ururi baland.*

Masalan, Shunda Qoraxon podshoning amri bilan ikki hudaychi, salom og'asi kelib, Ravshanbekni dorning ostida to'xtatib, Qoraxon podshoning tili bo'lib, Ravshanxonga qarab bir so'z aytdi:

*Bo'yinsunsang Shirvon elning xoniga,
Ko'nsang agar vazirlar deganiga,
Seni dordan ayirib olib ketaylik,
Agar kirsang Qoraxonning diniga...
Eshitib ol vazirlarning so'zini,
Shirvon elda podsho deydi o'zini,
Agar kirsang Qoraxonning diniga,*

Olib beray suluv Xumor qizini. Shunda Ravshanxon polvon vazirlarning bu gapini eshitib qahri kelib, ilonday zahri kelib: «Sen aytgan odaming men emasman,.. o'limdan qo'rqadigan odaming boshqadir»– deb Shirvonning amaldorlariga qarab bir so'z aytib turibdi:

*Bir nechalar o'z holini chengnamas,
Sen aytgan odaming, zolim, men emas,
Men o'lmasam, o'z elimdan kechmayman!*

Aziz boshing oyog'imga teng emas...

3. Mavhum fikr va g'oyalarini shakllantirish «Bu nimani bildiradi?», «Buning sababi nimada?», «Nima uchun shunday bo'ldi?». Avazxon Gulanorni berishni istamagandan so'ng, uzukda Zulxumorni ko'rib unga ishqi tushdi va uni olib kelish uchun mashaqqatlarni yengishga to'g'ri keldi.

4. Tajriba o'tkazish, rejalashtirish, xulosalash «Agar ... nima qilmoq kerak?», «Agar... nima bo'ladi?», «Bu nimani bildiradi?». Agar Avazxon rad javobini bermaganda edi, bu voqyealar sodir bo'lmas edi.

Ravshanbek darchaning orqasida turib edi. Bu so'zlarni eshitib, bir umrda sovuq shamol yemagan bola emasmi, sovuq so'z tugul, bolaning o'mganidan bir jazoyil teshib o'tgandan yomon bo'ldi. Ravshanxon tovushining boricha «vo» deb baqirib, yig'lab qaytaverdi.

Bola shu yig'lagancha ko'chani yuzi bilan yig'lab borayotir edi, Ravshanbekning yig'lagan tovushi Og'a Yunus parining qulog'iga yetdi. Pari aytdi: «Qanday bola ekan ko'chada yig'lagan?» Shunda qarasa, o'zining ko'rar ko'zi, so'zlar so'zi, o'z joniga teng ko'rib yurgan Ravshanbek bolasi yig'lab kelayotir yugurib borib, qo'ltig'iga qisib, ko'zining yoshini betini artib: «Bek Ravshan bolam, nega yig'laysan?» –

deb turdi. Shunda Ravshanbek dim o'pkasini bosolmay «Ha, bachchag'ar Avaz», deb aslo turolmaydi.

Og'a Yunus pari: «Ey bolam, Avazni nega urishasan. Menga aytgin, anglab, bilib olayin», – desa, bola har o'ksiydi gapirolmaydi.

– E ena! Avazing: «Qizimni bermayman, mening tengim emas» deb bizni quzg'un, o'zini lochin tutdi. Bachchag'ar Avaz bizdan ortiq bo'lib ketibdi. Shu Avazdan kam bo'lsam, cho'llarga boshimni olib ketaman. Qo'yaver, ena, qo'yaver, endi Chambilda turmayman, shu Chambilni Avazga berdim, deb bola dim o'pkasini bosolmaydi. Shunda Yunus pari kulib, Ravshanbekning so'zlariga hayron bo'lib:

– E bolam, Ravshanjon, muddaong Avazning qizi – Gulonor bo'lsa, aslo g'am yema! «Qizi borning nozi bor» degan, shunday-shunday deydi-da. Unga sen xafa bo'lma! Mana men, men borayin otangning orqasidan; uning qizda nimasi bor ekan? Tortib olib bersam ham Gulanorni senga olib beraman... Qani, men borayin, «bermayman», – degan Avazni ko'rayin, shu Avazmi qizini bermaydigan, – deb Og'a Yunus pari bormoqchi bo'laverdi. Shunday qarasa, Ravshanbek juda otashin. Shunda pari ko'nglida: «Bu bola achchig'i bilan bir yoqqa ketib qolmasin», – deb xosiyatli uzugini ovunib o'tirsin deb, qo'lidan olib, Ravshanbekka berdi.

– E, Ravshanbek, shu uzukka qarab o'tir, men borib, Avazning qizi – Gulanorjonni senga fotiha qilib, to'y taraddudini qilib darrov kelaman, deb pari ham turib ketdi.

Endi Ravshanbek ko'zining yoshini artib, shunday niginga qarasa, niginning yuzida xati bor, yer yuzida jami parini bandiga olgan bandi bor, olam mamlakatiga bermaydigan xosiyati bor; har yerda suluv barno qiz bo'lsa, oti bor; ba'zi-ba'zi juda nozik, uzik suluvning ham oti bor, ham surati bor, shu uzukning bir chetida Qoraxon podshoning qizi – Zulxumor degan bir qizning oti bor ham surati bor.

Ana endi bola buni ko'rib, Zulxumorga g'oyibona ko'ngil qo'yib, ishqivoz bo'lib, o'ziga-o'zi aytdi: «Kele, Avazning qizi bo'lmasa, Qoraxonning qizi-da! Avaz qizini bermadi deb, mening yig'lab yurganim qanday», – deb g'ayrati kelib, otasining Jiyronqush degan oti bor edi, urushga minadigan shu Jiyronqushning oldiga keldi. Jiyronqush ham shunday ot: to'rt oyog'i teng tushgan-biqini yoziq keng tushgan, qarchig'ayning havosi tekkan. Shu otni yetaklab olib chiqib, yakkamixga boylab, otni egarlab... turipti:

Har bir 4 bosqich samarali o'qitish garovidir. Ular o'zaro bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

14-topshiriq. «EATF» usulida tahlil qiling.

Bu usul 3 bosqichli faol o'qitish jarayonini tashkil etib, o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Ya'ni, eslash – ahamiyatli tomoni – fikrlash. Mazkur usul darsni samarali tashkil etishda qo'llaniladi. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarni o'z savollarini to'g'ri shakllantirish, muammoni chuqur tahlil qilish, o'z fikrini to'liq bayon etishga o'rgatadi. Usulni qo'llash jarayonida o'qituvchi o'quvchi bilan hamkor, o'quvchilar esa o'qitish jarayonining ijodkori bo'ladi.

1. Eslash bosqichida o'quvchi mustaqil va faol ravishda eslashga urinadi, mavzu yuzasidan nimani biladi, mavzu yuzasidan qaysi darajada ekanligini aniqlaydi. O'quvchi eslash jarayonida mavzu yuzasidan muammolarni aniqlab savollar tuzishga ularga javob topishga harakat qiladi. U o'z oldiga maqsad qo'yadi va maqsad sari intiladi. Shu jarayonda matnni to'liq o'rganishga harakat qiladi.

2. Ahamiyatli tomoni bosqichida o'quvchi yangi axborot bilan tanishadi. Masalan, filmni ko'rish, matnni qayta o'qish, tahlil qilish, tadqiqot o'tkazish. Bu bosqichda o'quvchi faol o'qituvchi boshqaruvchi sifatida bo'ladi. O'qituvchi bu bosqichda o'quvchining qiziqishlarini qo'llab-quvvatlaydi. O'quvchi yangi g'oyalar, yangi muammolar topishga harakat qiladi.

3. Fikrlash bosqichida o'quvchi tahlil jarayonida o'rgangan yangi fikrlarni tasniflaydi. Boshlang'ich fikrlarini to'ldiradi. Yuqoridagi ikki bosqichda o'rganganlarini qayta ko'rib chiqadi. Xullas, o'quvchida tanqidiy fikrlash rivojlantirishga yordam beradi.

1. Eslang – E: *Go'ro'g'li o'g'li Avazxon xonadoniga sovchilikka keladi. Ravshanga Gulanorni bermasligini eshitgandan so'ng Ravshan arazlab yig'lab ketayotganda, Og'a Yunus pari uzuk beradi. Ravshan uzukda Zulxumorni ko'rib unga ishq tushdi va uni olib kelish uchun mashaqqatlarni yengishga to'g'ri keldi.*

2. Ahamiyatli tomoni – AT: *Dostonni o'qish orqali vatanparvarlik, kamtarinlik, fidoiylilik, sabr-qanoat kabi fazilatlar shakllanadi.*

3. Fikrlang – F: *Bugungi kunda ham Ravshandek Vatanga sodiq, vatanparvar, o'zining qudratli ildizlari bilan o'z oilasining avlod-ajdodlarining nomus origa chuqur ehtirom, insonning shaxsiy vijdoniga,*

burchga va o'z so'ziga sodiqlik kabi fazilatlarni o'zida mujassam etgan yoshlarni ko'plab uchratishimiz mumkin.

LABORATORIYA TOPSHIRIQLARI

Mavzu: «Ravshan» dostonining poetik xususiyatlari

Ishning maqsadi:

- muallif uslubi va asar kompozitsiyasini tahlil qilishda epik matnning poetikasi;
- matnni anglash va baholash;
- o'quvchiga matn mazmun-mohiyatini singdirish;
- o'quvchilarda badiiy asarni o'qish ko'nikmalarini shakllantirish.

Ishning borishi

«Ravshan» dostonida Hasan safarga otlangan o'g'liga nasihat qilib shunday deydi:

Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot,
Yaxshilik qil, bolam, yomonlikni ot.
Nasihatim yodingda tut, yolg'izim,
Yolg'iz yursa chang chiqarmas yaxshi ot.

Ergash shoir butun hayoti davomida o'z vatanini, ona yurtini sevdi, e'zozladi. Shuning uchun u qalbidagi bu muhabbatni ijro etayotgan dostonlaridagi qahramonlar hatti-harakati orqali ifodaladi. U kuylagan Go'ro'g'li turkumidagi doston qahramonlari mardligi, halolligi, to'g'ri

so'zligi bilan tinglovchilarni o'ziga maftun etardi.

«Ravshan» dostonida Hasanxon dorga olib kelinayotgan o'g'lini shu zahoti qutqarmoqchi bo'lganida, Jaynoq masxaraboz unga avval Ravshanni sinash kerakligini maslahat qiladi. Hasanxon rozi bo'ladi. Qoraxon podshohning mulozimlari Ravshanga o'z yurtidan, Go'ro'g'lidan voz kechsa, Zulxumorni unga berishlarini, shu yurtga — Shirvonga Ravshanni podshoh bo'lib qolishini aytadilar. Shunda yosh yigit dor ostida mag'rur turib:

«Sen aytgan odaming, zolim, men emas,
Bir nechalar o'z holini tenglamas,
Men o'lmasam, o'z elimdan kechmayman!

Aziz boshing oyog'imga teng emas!» — deydi.

Bunday misralar doston ijro etilayotgan hududlardagi yuzlab mard o'g'lonlarning tarbiyasiga ta'sir qilgan. Shoir yurt mehri haqida ularga ortiqcha nasihatlar qilmay yuraklariga ona diyor qimmatini naqadar ulug' ekanini singdirib qo'yaqoladi.

1-topshiriq. Berilgan satrlarni turoqlarga ajrating. She'r vaznini aniqlang.

Nechovini tishladi.

«O'zi qirgani ozmidi,

Oti ham urush boshladi,

Necha odamning kallasini

Oti uzib tashladi».

Bu so'zni aytib turgan yov

Tura qocha boshladi...

Yendi ko'ring, Qoraxon

Bo'lib qoldi sargardon...

Podshoga vahm tushdi,

Yendi yuragi shishdi.

Otin minib Qoraxon

Qo'shından chiqa qochdi.

Qoraxon shoh uzamay1

Hasanxon ko'zi tushdi.

G'irko'kka qamchi qo'shdi,

Quvib keynidan tushdi,

Og'zin ochib G'irko'k ot

Qoraxonga yetishdi.

Yendi Hasanxon polvon,

G'irko'k otin yeldirdi,

Zo'rligini bildirdi,

Quvib yetib ortidan,

Oq nayzaga ildirdi...

Yegnidan sop nayzasin,

O'pkasidan o'tkazib,

Qoraxonni o'ldirdi...

2-topshiriq. Dostonda jang manzarasi qanday tasvirlangan? Hasanxonning jangga kirish oldidagi holatining mubolag'ali tasvirini dostonidan toping va mubolag'aning shu o'rindagi badiiy vazifasini

tushuntiring. U Hasanxonning ayni paytdagi ruhiy holatiga qanchalik mos kelishini izohlang. «Oltin kosa, gulgun sharob ichildi maydon ichinda» misralaridagi obrazli ifodalarni sharhlang.

3-topshiriq. Dostonda badiiy-tasviriy vositalarni aniqlang.

Badiiy tasvir vositalari	Qo'llanishda n maqsad	Matndagi ma'nosi	Badiiy tasvir vositalari keltirilgan matn
Tazod	Matnning estetik va emosional ta'siri kuchliroq bo'lishini ta'minlaydi	Quzg'un Lochin	Qabul qilmay vallamatning so'zini, Nomard Avaz bermas bo'пти qizini, O'tib ketdi Avazxonning so'zlari, Bizni quzg'un, lochin qipti, o'zini.
Sifatlash			... Hasanxon bechora o'glining jamoliga, navdaday o'sgan kamoliga ko'zi toymay, ...ichi g'amga to'lib, rangi gulday so'lib, yolg'iz bolasidan ayrilib qololmay, oh tortdi...
Tajnis			Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot, Yaxshilik qil, bolam, yomonlikni ot! Nasihatim yod qilib ol, yolg'izim, Yolg'iz yursa, chang chiqarmas yaxshi ot.
Saj'			Gulanor ko'p suluv: yaxshi suratli, shirin

			so'zli, quralay ko'zli,uzun bo'yli, xush xayol, zehni tez serfahm qiz.
Tashbeh			Zulfin toblab o'rgan qizlar, Yelda davron surgan qizlar, Kaptarday bo'b yurgan qizlar, Qalpoq sotib turgan qizlar, Juringlar,Chambil ketamiz, Turinglar, Chambil ketamiz!

4-topshiriq. Qahramon ko'pincha afsonaviy go'zalni tushida yoxud uning suratini uzukda, yoki oynada ko'rib qolib, unga g'oyibona oshiq bo'ladi. So'ng uni izlab xatarli safarga boradi. Safardagi to'siqlar va Ravshanga yordam bergan ijobiy obrazlar yoki, aksincha, to'siq bo'lgan salbiy obrazlar haqidagi qismlarni toping va daftaringizga ko'chiring. Izohlang.

5-topshiriq. «Ravshan» dostonidagi Ravshan, Zulxumor, Hasansonlar bosh timsollar bo'lsa, shirvonlik kampir ena, aka-uka kallar, Oqqiz, uning Maston onasi epizodik obrazlardir. Ularni xarakter xususiyatlaridan kelib chiqqan holda rasmini chizishga harakat qiling.

6-topshiriq. Dostonda. «Qaladan qalampir yuklar qalachi, Har xil isli bo'lar tog'ning og'ochi» jumalari nima uchun keltirilgan deb o'ylaysiz?

7-topshiriq. «FREYM» usulida tahlil qiling.

Matndagi belgi	Muammo	Sitata
Sovchi	Teng ko'rmaslik	Unda Avazxonning achchig'i keldi. Polvonning qahri kelib, ajdarday to'lg'onib, ko'zlari olovday yonib,

		<p>Go'ro'g'libek otasiga qarab... bir so'z aytayotir:</p> <p>Yigitlar ichida menman o'dag'a, Bedovga yarashar oltindan to'g'a, Ravshanga bermayman Gulanorjonni, Qizim tugul, kuchugimdan sadag'a. Ota, javobingni berdim, jo'nagin! Mundan keyin sovchi bo'lib kemagin! Har kimni tengiga qo'sh-da, vallamat, Menga munday tuzsiz so'zni demagin!</p>
Uzuk	O'zga yurt malikasini sevib qolish	<p>Endi Ravshanbek ko'zining yoshini artib, shunday nisinga qarasa, niginning yuzida xati bor, yer yuzida jami parini bandiga olgan bandi bor, olam mamlakatiga bermaydigan xosiyati bor; har yerda suluv barno qiz bo'lsa, oti bor; ba'zi-ba'zi juda nozik, uzik suluvning ham oti bor, ham surati bor, shu uzukning bir chetida Qoraxon podshoning qizi – Zulxumor degan bir qizning oti bor ham surati bor.</p>

8-topshiriq. «SWOT tahlil» usulida tahlil qiling.

«SWOT – tahlil» jadvalining nomi inglizcha so'zlarning bosh harflaridan tuzilgan:

Strengths – kuchli tomoni, tashkillashtirishning ichki manbalari mavjudligi nazarda tutiladi;

Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolarning mavjudligi;

Opportunities – tashkillashtirishdan tashqarida rivojlanish uchun mavjud, imkoniyatlar;

Threats – tashqi muhitda tashkillashtirishni muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi xavf-xatarlar.

Qoidaga ko'ra, SWOT – tahlil muvaffaqiyati uni tashkillashtirishga bog'liq bo'lmay, balki muhokamaning natijalari kelgusidagi aniq taklif va loyihalarni ishlab chiqishda hisobga olinishi mumkin. Bunday ketma-ketliklar quyidagicha bo'lishi kerak:

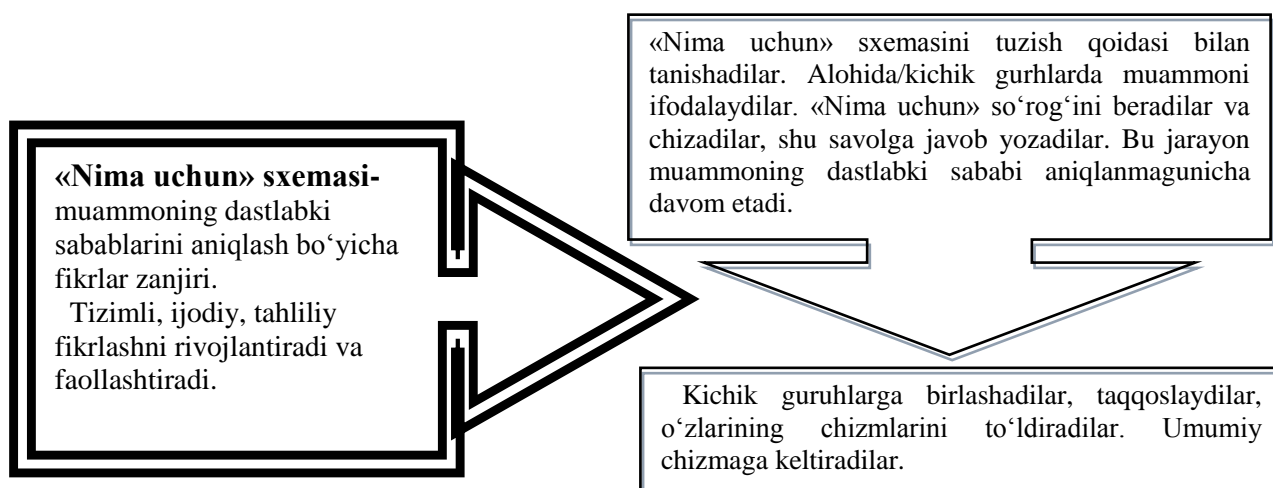
	<i>Tahlil tarkiblari</i>	<i>Natijalarni amalga oshirishning xususiyatlari</i>
S	Kuchli tomonlari (tashkillashtirishning ichki manbalari)	<ul style="list-style-type: none"> - barqaror rivojlanishning asosiy mexanizmi bo'lib xizmat qiladi; - yangi loyihalar asosi hisoblanadi; - to'siqlarni yengib o'tishining yo'li bo'lishi mumkin.
W	Kuchsiz tomonlari (tashkillashtirishning ichki muammolari)	<ul style="list-style-type: none"> - tashkillashtirish faoliyati aynan shularni yengib o'tishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim; - yangi loyihalar uchun eng muhim maqsad hisoblanadi; - rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda albatta hisobga olinishi zarur.
O	Imkoniyatlar (tashqaridan)	<ul style="list-style-type: none"> - moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlashning qo'shimcha ko'rsatkichi yoki tashqi manba bo'lib xizmat qiladi; - ular tashkillashtirishning maqsadi bilan yoki qanchalik murosaga kelishishi bilan qanchalik mos kelishini hisobga olish zarur bo'ladi; - yangi loyihalarning asosi yoxud hamkorlikni izlash manbasi bo'lishi mumkin.
T	Xavflar (tashqaridan)	<ul style="list-style-type: none"> - har bir yangi loyihada hisobga olinishi zarur; - ularni yengib o'tish yoki betaraf etish yo'llari ishlab chiqilishi kerak; - ba'zida mantiqqa mos kelmaydigan «raqiblar» «ittifoqchilarga» aylanishi bo'lishi mumkin.

Savol: «Ravshan» dostoni qahramoni Ravshan qanday shaxs?

<p>Kuchli tomoni Qo'rqmas, botir, o'z oldiga qo'ygan maqsadga intiluvchan, «Yor deyman-u nomus-orga boraman» deya oriyatli</p>	<p>Kuchsiz tomoni Tushkun ahvolga tushishi, ruhiyatining sinishi.</p>
<p>Imkoniyat Go'ro'g'liday pahlavonning nevarasi; Yaxshi oilada tarbiya topgan; «Oldingdan kim chiqsa, besalom o'tma», «Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot, Yaxshilik qil bolam, yomonlikni ot» degan fikrlar ostida tarbiyalangan; O'qimishli</p>	<p>Xavf-xatar Avazning mensimasligi, Qoraxonning qahri, yo'ldagi xavf-xatar.</p>

Demak, Ravshan obrazi dostonning asosiy qahramonlaridan bo'lib, qo'rqmas, oriyatli inson sifatida gavdalanadi. Gulorning rad javobini eshitib tushkun ahvolga tushsa-da, turli to'siqlarga duch kelsa-da, o'qimishli va tarbiyali bo'lgani sabab yengadi.

9-topshiriq. «Nima uchun» usulida tahlil qiling.

«Nima uchun?» chizmasini tuzish qoidalari

1. Aylana yoki to'g'ri to'rtburchak shakllardan foydalanishni o'zingiz tanlaysiz.
2. Chizmaning ko'rinishini - mulohazalar zanjirini to'g'ri chiziqimi, to'g'ri chizikli emasligini o'zingiz tanlaysiz.
3. Yo'nalish ko'rsatkichlari sizning qidiruvlaringizni: dastlabki holatdan izlanishgacha bo'lgan yo'nalishingizni belgilaydi.

UYGA VAZIFA

1-topshiriq. «Telegramma» usuli. «Doston haqida nima deysiz?», «Siz uchun eng asosiy narsa nima edi?», «Dostonning qaysi jihati yoqdi?», «Dostonning qaysi jihati yoqmadi?», «Nima tushunarsiz qoldi?», «Kelgusida dostonidan qaysi jihatdan foydalanasiz yoki umuman foydalanmaysizmi?» kabi savollarga qisqa, aniq telegramma yo'llagandek yozib keling.

2-topshiriq. «YaQTA» usuli. **Ya** - yaxshi tomoni. **Q** – qiziqarli. **T** - to'siq. **A** – ahamiyati. Asar haqidagi fikrlaringizni «YaQTA» usuli bilan izohlang.

Ya - Qoraxon podshohning mulozimlari Ravshanga o'z yurtidan, Go'ro'g'lidan voz kechsa, Zulxumorni unga berishlarini, shu yurtga — Shirvonga Ravshanni podshoh bo'lib qolishini aytadilar. Shunda yosh yigit dor ostida mag'rur turib:

«Sen aytgan odaming, zolim, men emas,
 Bir nechalar o'z holini tenglamas,
 Men o'lmasam, o'z elimdan kechmayman!
 Aziz boshing oyog'imga teng emas!» — deydi.

Q - Ravshanbek mast bo'lib, «Qalpoq bozori qayerda», – deb baqirib borayotir edi. Shu yerda bir nashavand turib edi, kayfi uchib ketdi. Ravshanbekka qarab aytdi: «Ey o'zbek! Muncha baqirasan, kayf degan narsadan qolmadi-ku! Sen o'zing burun ham hyech bozorga boribmiding, ilgari bozorni ko'ribmiding? Anov changib yotgan un bozori, narigi qo'qib yotgan jun bozori, hu anav, katta do'kon – to'n bozori, narigi turgan – pichoq bozori bilan qin bozori, undan o'tding – qalpoq bozorida, yurtni buzding-ku», deyotir.

T - Yo'ldagi to'siqlar, Qoraxon podsho va boshqalar.

A - «Ravshan» dostoni o'quvchilarni mustahkam e'tiqod, chin va pokiza muhabbat, or-nomus, qahramonlik, ota yurt va xalqqa sadoqat ruhida tarbiyalaydi.

Nazorat va tekshirish uchun topshiriqlar

1-topshiriq. Mashg'ulotda «Ravshan» dostoni asosida yaratilgan kinofilmdan mavzuga oid alohida tanlab olingan tasvirlar o'quvchilar diqqatiga havola etildi. Lavhani diqqat bilan tomosha qiling. Olgan taassurotingiz asosida esse yozing. Unda milliy qadriyatlarning umumbashariy qadriyatlar bilan uyg'unlik jihatlari aks etsin.

2-topshiriq. Doston qahramonlari Ravshan, Zulxumor, Qoraxon, shirvonlik kampir va uning o'g'illari kabi obrazlarni tanlab, ularning fazilat va xislatlarini inobatga olgan holda insho yozing. «Ravshan – or-nomus timsoli», «El-yurtining qo'rqmas pahlavoni», «Ravshan - mardlik va jasurlik timsoli», «Zulxumor – chin va pokiza muhabbat egasi» kabi.

3-topshiriq. Insonda qanday fazilatlarini ijobiy deb hisoblaysiz?

4-topshiriq. Matnni bayon qiling. Matnga sarlavha toping. O'z taasavvuringizdagi voqyealar (aynan dostonidagi voqyealar emas, o'zingizni hayotingizdagi voqyealar) bilan matnni davom ettiring.

Ana endi bola buni ko'rib, Zulxumorga g'oyibona ko'ngil qo'yib, ishqivoz bo'lib, o'ziga-o'zi aytdi: «Kele, Avazning qizi bo'lmasa, Qoraxonning qizi-da! Avaz qizini bermadi deb, mening yig'lab yurganim qanday», – deb g'ayrati kelib, otasining Jiyronqush degan oti bor edi, urushga minadigan shu Jiyronqushning oldiga keldi. Jiyronqush ham shunday ot: to'rt oyog'i teng tushgan-biqini yoziq keng tushgan, qarchig'ayning havosi tekkan. Shu otni yetaklab olib chiqib, yakkamixga boylab, otni egarlab... turipti:

*Bekning oti po'lat suvluq chaynadi,
Qizil kiyib, gulday bo'lib jaynadi.
Hon tilli, yashin turli xanjarni
Obro' ber deb, xipcha belga boyladi.
Tomosha qing xon Ravshanday polvonni,
Shirvonning yurtiga talab ayladi.
Ravshan mindi Jiyronqushning beliga,
Haybat qilib yigit sog'-u so'liga,
Otasi Takali Yovmit yurtidan
Talab qildi, ko'ring, Shirvon eliga.
Tomosha qing Chambilning shunqorini,
Mindi yigit Jiyronqushday otini,
Yig'latib otasi – Hasan mardini,
Qon yig'latib xon Dalliday suluvni,
Ravshan izlar bo'ldi Shirvon yurtini.*

Ravshanbek qarasa, Zulxumorning kamoli, oyday jamoli, oq yuzida xoli, yangi to'lgan oyday ikki qoshi hiloli. Ravshanbek zehni qo'yib qarasa, yasangan hurday, tishlari durday, ko'zlari yulduzday, qoshlari qunduzday, lablari qirmizday, og'izlari o'ymoqday, lablari qaymoqday, ikki yuzi oyday, tarlonqarchig'ay uchadigan qushday, muhrlangan qog'ozday yalt-yult yetib o'tiribdi. Zulxumoroyning bu yog'ida to'qson besh, bu yog'ida to'qson besh – o'n kam ikki yuz kokili bor, bir yog'ini tilla suvga botirgan, bir yog'ini kumush suvga botirgan, tong shamolida qotirgan. Jamoli chillaning qoriday tingjirab, yaltirab o'tirgan.

5-topshiriq. Test topshiriqlarini bajaring:

1. Nima uchun Avazxon qizini Ravshanga berishni istamadi?

A. Manmanligi sababli Avazxon o'zini Hasanxondan ortiq hisoblardi.

B. Ravshanni u qadar o'ktam va ko'rkam yigit deb bilmasdi.

C. Gulonor boshqa yigitni sevardi.

D. Avazxon bilan Hasanxon o'rtasida adovat bor edi.

2. Uzukni ko'rgan Zulxumor nima uchun Ravshanni huzuriga kiritib, qabul qildi?

A. Uzukning qimmatbaho ekanligini sezdi.

B. Uzukning sehliligini ko'rgach, qo'rqdi.

C. Ravshanni tushida ko'rib, sevib qolgandi.

D. Yigitdan uzukni olib qo'ymoqchi bo'ldi.

3. Ravshanbek Go'ro'g'lini o'g'limi?

A. Ha

B. Yo'q

4. Zulxumor Ravshanbekning opasimi?

A. Ha

B. Yo'q

5. Ravshanbekning bobosi kimnikiga sovchilikka bordi?

A. Avazxonning oldiga borbi Gulanorni olib bergani

B. Qoraxonning oldiga bordi Gulanorni olib bergani

C. Avazxonning oldiga bordi Zulxumorni olib bergani

D. Qoraxonning oldiga bordi gulanorni olib bergani

6. Ravshanbek qaysi yurtda tug'ilgan?

A. Bog'dodda

B. Chambilda

C. Shirvonda

D. Xirotda

7. Ravshanbek Zulxumorni qayerda ko'rib g'oyibona oshiq bo'ldi?

A. Bozorda

B. Ko'zada suvdagi aksida

C. Uzukda

D. Shirvonda

8. Zulxumor kimning qizi edi?

A. Avazxonning qizi

B. Hasanxonning qizi

C. Qoqaxonning qizi

D. Beglar beginning qizi

9. Ravshanbek Zulxumorni izlab qaysi yurtga bordi?

- A. Bog'dodda
- B. Chambilga
- C. Shirvonga
- D. Xirotda

10. Ravshanbek Zulxumorni qayerda uchratdi?

- A) Qalpoq bozorida
- B) Saroyda
- C) Hovuz bo'yida
- D) Bog'da

11. Ravshanbek Zulxumorga ko'rmana sifatida nima berdi?

- A. Oltin tangalar
- B. Shoyi matolar
- C. Maktub
- D. Yunus pari bergan sehrli uzukni

12. Zulxumorni Ravshan bilan yashayotganini Qoraxonga kim yetkazdi?

- A. Kanizak Oqqiz
- B. Yunus pari
- C. Gulnor
- D. Singlisi

13. Hasanxon o'g'lining daragini topgach qanday otni minib zudlik bilan shirvonga jo'nashga qaror qildi?

- A. Go'ro'g'lining G'irko'k otini
- B. O'zining Jiyronqushini
- C. Boychiborni
- D. Oq saman otni

14. Ravshanbekni osishga buyurganda Shirvon elining kattalari Qoraxonga qanday maslahat berishdi?

- A. Osishga shoshmasdan surgun qilishni
- B. Qo'lini kesishni
- C. Qirq kun zindonband yetishni
- D. Qatl qilishni

15. Ravshanga uzukni kim beradi?

- A. Bobosi
- B. Zulxumor

C. Og'a Yunus pari
D. Gulanor

3.3. «Kuntug'mish» dostoni

Quyida «Kuntug'mish» dostonini «Blum taksonomiyasi» usulida tahlil qilamiz:

«Blum taksonomiyasi» usuli

Blum taksonomiyasi (grekcha-tartib bilan joylashtirish, narsalarning tabiiy bog'liqligi va xususiyatlariga ko'ra tuzilishi asosida tavsiflash va tizimlashtirish) bo'yicha tuzilgan savollar fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, fikrlashga majbur qiladi. U o'zlashtirishning quydagi oltita darajasiga muvofiq tuzilgan savollar turkumidan iboratdir: bilish, tushinish, qo'llash, tahlil, sintez, baholash.

Bilish - yoddan aytib berish, ma'lumot berish, nomlash, yozish, farqlash, tanish, hikoya qilish...

Tushunish - dalillar keltirish, almashtirish, belgilash, tushuntirish, o'zgartirish, tasvirlash, sharxlash...

Qo'llash - hisoblash, namoyish etish, foydalanish, o'qitish, ta'riflash, joriy etish, amalga oshirish...

Tahlil - keltirib chiqarish, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, tekshirish, guruhlashtirish...

Sintez - ixtiro qilish, umumlashtirish, birlashtirish, rejalashtirish, ishlab chiqish, loyihalash...

Baholash - tashhiz qo'yish, isbotlash, asoslash, tekshirish, nazorat qilish, taqqoslash, qiyoslash...

Bilish

1-topshiriq. «Kuntug'mish» dostonining modelini tuzing.

Dostonning tuzilish modeli	
Kirish	No'g'ay podsholaridan Avliyoyi Qoraxon degan bor ekan, laqabi Qilichxon ekan, shu vaqtning odamlari Avliyo ota derdi.
Asosiy qism	«Kuntug'mish» dostonida o'zbek xalqining azal-azaldan imon-e'tiqod, or-nomus, islom dinining va sof muhabbatning ulug'lanishi, haqiqatning doimo

	g'alaba qozonishi yorqin ranglarda aks ettirilgan. Xolbeka va Kuntug'mishning g'oyibona bir-biriga oshiq bo'lishi, ularning zolimlardan qochib ko'rgan qiyinchiliklari, egizak farzand ko'rishlari, bir-birlaridan vaqtincha judo bo'lishlari, farzandlari - Gurkiboy va Mohiboyning sarguzashtlari, Azbarxo'ja ismli karvonboshining razilligi, Kuntug'mishning shoh bo'lishi va qaytadan Xolbeka hamda farzandlari bilan topishishi tasvirlangan.
Xulosa	Azbarxo'ja kabi salbiy obrazlar jazolanib, ijobiy obrazlar murod-maqсадiga yetadi.

2-topshiriq. «Kuntug'mish» dostonidagi bosh qahramonlarning tasviri berilgan lavhalarni topib adabiyot daftaringizga ko'chirib oling.

3-topshiriq. «Blis-so'rov» usuli asosida o'quvchilar bilimini mustahkamlash.

Mavzular	Qahramonlik dostoni	Sarguzasht dostoni	Hayotiy-maishiy dostonlar
Alpomish	+		
Rustamxon	+		
Ravshanxon		+	
5 Go'ro'g'lining tug'ilishi			+

4-topshiriq. «Nima, qayerda va qachon?» o'yini. O'qituvchi oldindan tayyorlab qo'yilgan savollarni beradi, o'quvchilar berilgan savollarni bir daqiqa davomida muhokama qilib, javob berishadi. Javoblar qanoatlanarli bo'lmasa, stolga boshqa uch nafar o'quvchi borib o'tiradi.

Masalan, quyidagicha savollar berishimiz mumkin:

1. Kuntug'mishning bolalik chog'i va ko'rgan tarbiyasi haqida so'zlab bering.

2. Kuntug'mishning qiziqish doirasi kengligi va buning sabablari haqida fikringiz?

3. Xolbekaning tarbiyalanishi va qiziqishlari haqida nimalar bilasiz?

4. Buvraxon zug'umiga Xolbekaning bergan javobi qiz tabiatidagi qanday sifatlarni namoyon etadi, deb o'ylaysiz? Buni tushuntirib bering.

5. Xolbekani ko'ndirish uchun Zangar podshosi ko'rgan chorani qanday izohlaysiz?

6. Xolbeka tushini izohlang. Siz avval o'qigan qaysi asarda tush detalidan foydalanilgan edi?

7. Xolbekaning: *„Oshiq-ma'shuqlik avvaldan pok bo'lsa, shu sandig'im Kuntug'mishdan boshqaga tegmasin“*, degan niyatiga qanday munosabat bildirasiz? Qizning niyati nega ijobat bo'ldi, deb o'ylaysiz?

8. Zangardagi tartiblardan bexabar Kuntug'mishni xavfu xatardan saqlash notanish kampirga nima sababdan kerak bo'ldi, deb o'ylaysiz?

9. Kuntug'mish ta'rifida kampirning aytgan gaplarini diqqat bilan o'qing. Tasavvuringizda qahramon qiyofasini gavdalantirishga urining. U qanday yigit edi deb o'ylaysiz?

10. Xolbekaning jamoli tasvirlangan o'rinlarni qayta-qayta o'qing. Tasavvuringizda qahramon qiyofasini gavdalantirishga urining. Sizga bu qiz yoqdimi?

11. Kuntug'mishning qizni ko'rgandagi holati tasviriga ishingingizmi? Hozirgi kunda shunday yigit va qizlar bormi?

12. Kanizlarning savdogar qiyofasidagi Kuntug'mishdan mato ololmaganligini qanday izohlaysiz? Fikringizni matnga tayanib asoslang.

13. Dostondagi *„Xolbeka Kuntug'mishga joy berib, qo'lga bir piyola qandchoy berib...“* tasvirini izohlashga harakat qiling.

14. Yigitning: *„O'laman deb yorin ko'rmay ketarmi?“*, – degan gapini qanday izohlaysiz?

15. *„Omonat, sanamjon, odamning joni, Qilichdan seskanmas botirning tani“* gapida Kuntug'mish tabiatidagi qaysi xislatlarni namoyon qiladi?

16. Xolbekaning nard o'yiniga bu qadar mohirligini qanday izohlaysiz?

17. Kuntug'mishning jallodlar qo'lida o'lguncha, kushkdan sakrab o'lishga tayyorligini qanday izohlaysiz?

18. «Podsho bu gapni eshitib, uyquda edi uyg'onib, mast edi, xushyor bo'ldi» tasvirini izohlashga o'rining.

TUSHUNISH

1-topshiriq. «Kolba» usuli.

1. **Aniq tajriba «Asarda qanday g'oya bor?», «Unda qanday obrazlar bor?».** «Kuntug'mish» dostonida o'zbek xalqining azal-azaldan imon-e'tiqod, or-nomus, islom dinining va sof muhabbatning ulug'lanishi, haqiqatning doimo g'alaba qozonishi aks ettirilgan. Xolbeka va Kuntug'mishning g'oyibona bir-biriga oshiq bo'lishi, ularning zolimlardan qochib ko'rgan qiyinchiliklari, egizak farzand ko'rishlari, bir-birlaridan vaqtincha judo bo'lishlari, farzandlari - Gurkiboy va Mohiboyning sarguzashtlari, Azbarxo'ja ismli karvonboshining razilligi, Kuntug'mishning shoh bo'lishi va qaytadan Xolbeka hamda farzandlari bilan topishishiga guvoh bo'lamiz.

2. **Kuzatish va fikrlash «Nima uchun bunday bo'ldi?», «Bunday bo'lishi uchun nima sabab?».** Xolbeka va Kuntug'mish tush ko'radilar, ular tushlarida bir-birlarining qo'lga uzuk taqishib, uylangan emishlar. Shundan so'ng Xolbeka bir mohir suratkashga o'z rasmini chizdiradi va uni sandiqqa solib, No'g'ay yurtiga oqizib yuboradi. Sandiq oqib borib daryo sohilida ov qilib yurgan Kuntug'mish qo'lga tushadi. Kuntug'mish Xolbeka visoliga yetish uchun Zangar yurtiga o'tlanadi, bu yurtga kelib Xolbeka bilan topishadi, so'ng ko'p sarguzashtlami boshidan kechiradi: Buvraxon qo'lga tushib, o'limga hukm qilinadi, dahshatli ajdarni o'ldiradi, xiyonatkor Azbarxo'ja tufayli xotini, egizak o'g'illaridan vaqtincha judo bo'ladi. Doston so'ngida xotini, farzandlari Gurkiboy va Mohiboy, otasi Qoraxon bilan topishadi.

3. **Mavhum tushuncha va g'oyalarni shakllantirish «Xulosa qanday?».** Asarda Azbarxo'ja, Buvraxon, Zamonqul, Xolmo'min kabi qahramonlar qiyofasi o'ziga xos tarzda yoritilgan. Azbarxo'ja dastlab Kuntug'mish bilan do'stlashadi, so'ng o'z manfaatini deb unga xiyonat qiladi. Buvraxon avval Kuntug'mish va Xolbekani o'limga mahkum etadi, keyinroq Azbarxo'ja xiyonati tufayli mashaqqatlarga duch kelishganini eshitib, ularni afv etadi. Azbarxo'jani jazolaydi. Dostondagi Qosim, Xolmo'min, Mullavachcha, Zamonqul va boshqa

obrazlar ham asarda o'z o'rniga ega, ularsiz Kuntug'mish va Xolbeka taqdirini to'laqonli tasavvur qilish qiyin.

4. Tajriba, rejalashtirish, xulosalash, umumlashtirish «Agar ... nima bo'lardi?», «Agar..... nimani ifodalaydi?».

Agar Azbarxo'ja o'z manfaati, o'z nafsini tiyganda edi, Kuntug'mish bilan bo'lgan do'stligini saqlab qolardi. Agar Azbarxo'janing xiyonatini eshitmaganda, Buvraxon Kuntug'mish va Xolbekani o'linga mahkum etardi. Agar Kuntug'mish o'z maqsadiga sodiq, har qanday sharoitda tushkunlikka tushmaydigan inson bo'lmaganda edi, u nomsiz, poyonsiz tog' darasidan vataniga boradigan yo'lni topa olmas edi, egizak farzandlari, turmush o'rtog'iga yetisholmasdi.

QO'LLASH

1-topshiriq. «Sinkveyn» («Limerik», «Diamant») usulidan foydalanib asarni tahlil qiling.

1. *Kuntug'mish*
2. *Sabrli, vafodor*
3. *Yutadi, yo'qotadi, izlaydi*
4. *Shu bo'ldi Haqning farmoni.*
5. *Hukmdor.*

2-topshiriq. «Sirli yozuv» o'yini.

IZSEUS'HKUNTUG'MISHSAXAO'MRBAOXOLBEKARIKZIXLO'KGURKIB
OYHYTRDFMOHIBOYMBVCDEAZBARXO'JA

3-topshiriq. Kuntug'mish qanday shaxs? Aynan mana shu so'zlarda ifodalangan tasavvurlaringizni rasm asosida ifodalang.

4-topshiriq. Dostondan olgan taassurotlaringiz asosida esse yozing.

5-topshiriq. «Ijod burchgi» topshirig'i. Dostonni qayta o'qing. Dostondan olgan taassurotingiz yoki dostondagi sevgan qismidan o'zingizning qiziqishingizga ko'ra (karving, biser ishi, origami, loy ishi va boshqalar) ijod namunangizni yarating.

TAHLIL

1-topshiriq. Nima uchun doston «Kuntig'mish» deb nomlanadi? Kuntig'mish ismining ma'nosini tushuntiring.

«Ikki qismli kundalik»ni to'ldiring.

<i>Asardagi tarbiyaviy ahamiyatga ega lavhalar</i>	<i>Nimasi ahamiyatli ekanligiga izoh berish</i>

2-topshiriq. «SWOT - universal tahlili» usuli asosida asardagi timsollarni tahlili qiling.

«Kuntu'gmish» dostonidagi bosh qahramonlardan biri – Azbarxo'za qanday obrazlardan biri?

Azbarxo'ja	
S (Kuchli tarafi)	W (Zaif tomonlari)
O (Imkoniyat)	T (Xavf - xatar)
Xulosa,	

3-topshiriq. «FSMU» - interfaol usulida asarni tahlil qiling.

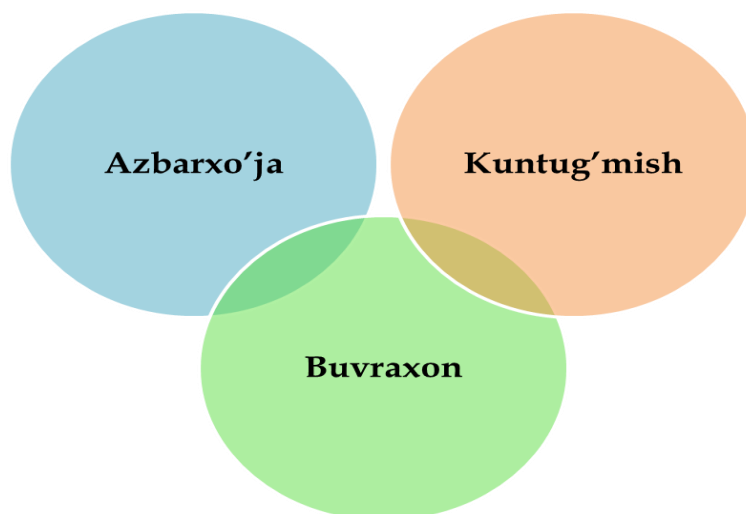
F - Vazirlar bir-birlari bilan juda inoq edilar, ular: «Bizlarga farzand bersa, o'g'il bo'lsa qo'lqanot bo'lsin, qiz bo'lsa do'st bo'lsin», deya niyat qilar edilar. Ammo niyatlari amalga oshmadi.

S – Xolmo'minning onasi to'satdan vafot etadi, o'g'il go'dakni Xolbeking onasi emizishga majbur bo'ladi, natijada ular «shirxo'ra» (bir onani emgan) bo'lib, «nikoh yurmaydigan» bo'lib qoladilar.

M – Xolbeka o'n to'rt yoshga yetgach, uning husni kamoli ovozas olamga yoyiladi. U go'zal, ayni paytda aqlli, nard o'yiniga mohir qiz bo'lib yetishadi. Unga barcha mamlakatlardan sovchilar kela boshlaydi. Xolbeka sovchilarga: «Har kim meni olaman deb kelsa, oldiga nard o'yinini qo'yaman, o'ynayman, utsa tegaman, utdirsa so'yaman», deb shart qo'yadi.

U – Xullas, Shahri Zangar degan shaharning vazirlari Shoir va Tohirlarning niyatlari amalga oshmaydi. Xolbeka bilan Xolmo'min opa-singil bo'lishadi.

4-topshiriq. Asar qahramonlarini «Venn» diagrammasi usulida tahlil qiling.

5-topshiriq. «KUBIK» usuli asosida tahlil qiling.

1. Tasvirlab bering... (rang, shakl, hajm, xarakter-xususiyati). Gurkiboy bosiq, vazmin, mehribon, fidoyi, aql bilan ish ko'radigan bola.

2. Qiyoslang... (Nima farqi bor? Farqli jihatlari...). Gurkiboy ham Mohiboy ham Kuntug'mishning farzandlari bo'lsa-da, birini cho'pon, birini baliqchi tarbiyalaydi. Ikkalasining tarbiyasi ikki xil bo'ladi. Gurkiboyga nisbatan Mohiboy shadod, mehribon, fidoyi, biroz quv yigit bo'lib tarbiyalanadi.

3. Tassavur qiling... (Nimaga o'xshaydi? Qanday tasvirlash mumkin?). Xalqimizda birovning salbiy qiligi, muomalasi hamisha ham yuziga aytilmaydi, aniqrog'i, birovning aybini ko'rsatib tanbeh berishdan ko'ra, uni yomon odatlardan ogoh etish, qaytarish millatimizga xos xususiyatdir. Bema'ni xulqli odamni yaxshi yo'lga boshlash, tarbiyaga muhtoj insonni ezgu ishlarga undashda asar qahramonlar qo'l keladi.

4. Tahlil qiling... (Qanday qilingan? Nimadan iborat?).

Nima uchun ularning birini Gurkiboy, birini Mohiboy deb atashdi? Qanday qilib ular bir-biri bilan topishdi? Onaizori Xolbeka bilan qayerda, qanday holatda ko'rishdilar? Nima uchun ular bir-biridan uzoqlashib ketishdi?

5. Qo'llang... (Nima qilish mumkin? Qanday qo'llash mumkin?). Asar qahramonlarining boshidan o'tgan voqealarini bugungi kunda qo'llab ko'ring. Ya'ni bugungi kun Kuntug'mishi va

bugungu kun Xolbekasini tasavvur qilib esse yozing. Esse asosida kichik sahna asari yarating.

6. «Tarafdor» va «qarshi» tomonlarini aniqlang... (Qarrama-qarshi qo'ying). Ijobiy xislatli kishilar Kuntug'mish, Xolbeka, Gurkiboy, Mohiboy, salbiy xislatli kishilar Azbarxo'ja, Buvraxon, Zamonqulga qiyoslanadi. Ushbu obrazlarni «Venn diagrammasi» usulida tahlil qiling.

SINTEZ

1-topshiriq. «Yelpig'ich» texnologiyasida quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

Aspekt – Chaqqon, Zamonqul.

Afzallik –

Fazilat –

Nuqson –

Xulosa – Asarda qo'llangan ayrim hikmatli so'zlarni xulosa o'rnida qo'llash mumkin: G'aribning ko'nglini ovlamoq savob. Zarining qadrini zargar bilar har yerda. O'zingdan kattani uchratsang pir bil, O'zingni er bilsang, birovni sher bil. Kamtarning kamoli border, Manmanning zavoli bordir.

BAHOLASH

1-topshiriq. Dostonga sizning munosabatingiz? Agar doston «Kuntug'mish» deb nomlamaganda, nima deb nomlar edi, nima deb o'ylaysiz? Agar sizga shu mavzu yuzasidan tasvirini chizish yoki shu haqda insho yozish topshirilsa, nimadan boshlar edingiz? Agarda sehrlil tayoqcha qo'lingizga tushib qolsa, nima qilardingiz?

2-topshiriq. Matnni bayon qiling. Matnga sarlavha toping. O'z taasavvuringizdagi voqealar (aynan dostonidagi voqealar emas, o'zingizni hayotingizdagi voqealar) bilan matnni davom ettiring.

3-topshiriq. Insondagi qaysi fazilatlarini ijobiy deb hisoblaysiz? Dostonda qanday fazilatlar haqida fikr bildirilgan. Ijobiy xislatlarning tagiga chizing. Yana qanday misollar keltirishingiz mumkin. Ijobiy xislatlarni aks ettirgan holda esse yozing.

4-topshiriq. Matnda anglashilgan mazmunni izohlang. Matnni hozirgi hayot bilan bog'lagan holda davom ettiring. Sarlavha tanlang.

Alqissa, to'ra ketiga qarasa, to'rt qiz «to'xtachi, to'xta», - deb chopib keladi. Avvalgi ikki marta kelgan kanizlardan ham xabari bor edi. To'ra to'xtamay: - E qizlar, meni tuxtatib nima qilasizlar, mata olaman desang, timdan ola ber, lekin men xotin kishi bilan savdo-sotiq qilmayman, - deb keta berdi. Qizlar aytdi: - E, bazzozbachcha, buvushim sizni olib kel, - deb bizlarni buyurdi. Bizlar buvimning oldiga olib boramiz.

To'ra aytdi: - Bizlar, o'zbek odam, tojikingga tushunmaymiz, buvushing qanday jondor, erkakmi, urg'ochimi?

Qizlar: - Voy-bo'y, ne balosi keldi, siz qanday odam edingiz, bizlarning kattamizni bilmagan? Bizlar shuning kanizimiz.

To'ra aytdi: - A, buving sizlarning kattalaring bo'lsa, u xam ayol ekanda. Men xotin bilan savdo qilmayman. Xotin degan o'zini oshiq bilib, bir pul uchun talashib, odamning ko'nglini qopa qiladi. Bor, bormayman, - dedi. Qizlar aytdi: -Bormaysan? Bormaganingga qo'ymasmiz, seni sudrab olib boramiz.

Ikki qiz ikki burchasini tortib olib, ul ikkovi to'raning ikki qo'ltig'idan kirib, oyog'ini yerga tegizmay, olib keta berdilar.

Xolbeka oyim qizlarini yasab, o'zlariga oro berib, xos mehmonxonasida yigirma qizini buyog'iga o'ttizib, yigirmasini buyog'iga o'tqizib, zich bo'lib o'tirdi. Qizlarga tayin qildiki: - Shu odam eshikdan kelsa, bitgang joy bersang, yo o'rningdan tursang, o'ldiraman,- dedi. Shu vaqtda to'ra borib qoldi: - Assalomu alaykum, - deb eshikdan kirib bordi. To'rani ko'rgandan, Xolbeka oyim joyidan irg'ib turib: - Vaalaykum assalom, to'rga o'ting, - deb o'zi poygaga yugurib o'tganini bilmay qoldi. Xolbeka turib edi, qirqin qizi gurullab bari joyidan turdi. Xolbeka to'raga taxtning ustidan joy berib, qo'liga bir piyola qand choy berib, qizlariga avvalgi aytgan so'ziga tirra bo'lib, to'raga yo'l bo'lsin, - deb bir so'z dedi.

5-topshiriq. «Obraz» usuli. Jadvalni to'ldiring.

Qahramon	Asardan parcha	Qanday xususiyati namoyon bo'ldi?
Kuntug'mish		Mard, qo'rqmas, vijdonli, halol
Azbarxo'ja		Xiyonatkor, yolg'onchi, vijdotsiz

3.4. «Alpomish» dostoni**Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar**

1-topshiriq. Lug'at bilan ishlash. Asarda o'quvchilar uchun qiyin bo'lgan so'zlar ustida ishlash.

Zakot [arabcha] - O'rta Osiyo xonliklarida chorva va mol-mulkning qirqdan bir ulush miqdorida har yili xazina foydasiga olinadigan soliq

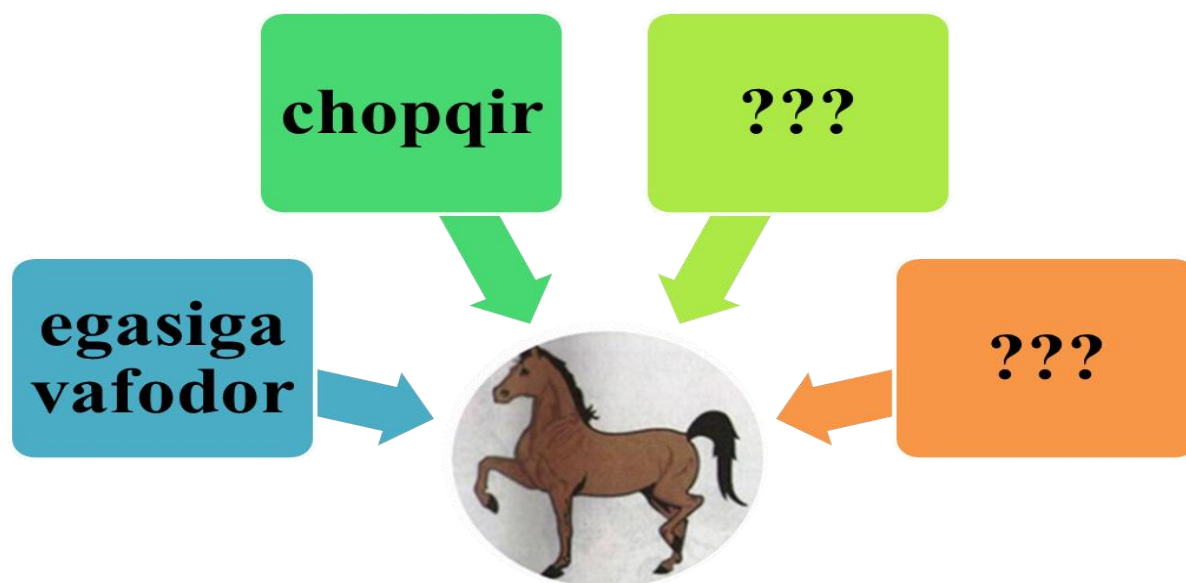
Doston [forscha] – qissa, hikoya sarguzasht, ta'rif ma'nosida.

Juz'ya [arabcha] - O'rta Osiyo xalqlarida yerli xalqlar mulkidan ma'lum ulush miqdorida olinadigan soliq.

2-topshiriq. Alpomish nutqidagi «*suqsur*», «*moya*», «*lochin*», «*nor*» timsollari qanday ma'nolarni ifodalaydi deb o'ylaysiz?

3-topshiriq. Xalq dostonlarining yozma dostonlardan farqli va o'xshash jihatini ko'rsating. «Venn diagrammasi» usuli asosida tahlil qiling.

4-topshiriq. «*Qur, hayt!*»- degan Barchinoyning dovushi Boychiborning qulog'iga boradi. Suvluq tishlab o'zin otdi Boychibor, kalta qantarib, mixlagandi qalmoqlar, Tizgini uzilib ketdi muqarrar» satrlarida tulporga xos xususiyatlarni aks ettiring.

5-topshiriq. «Obraz» usuli. Jadvalni to'ldiring.

Qahramon	Asardan parcha	Qanday xususiyati namoyon bo'ldi?
Alpomish	?	Or-nomus, mard, qo'rqmas, vijdonli, halol
Barchin	<i>Alpomish kelsa, kepti-da! U kepti deb, men etagidan ushlab keta beramanmi? Bul alplar ham umid bilan 6 oyga muhlat bergan. Har kim mayonga ot soladi... (davom ettiring)</i>	?
Ultontoz	?	?

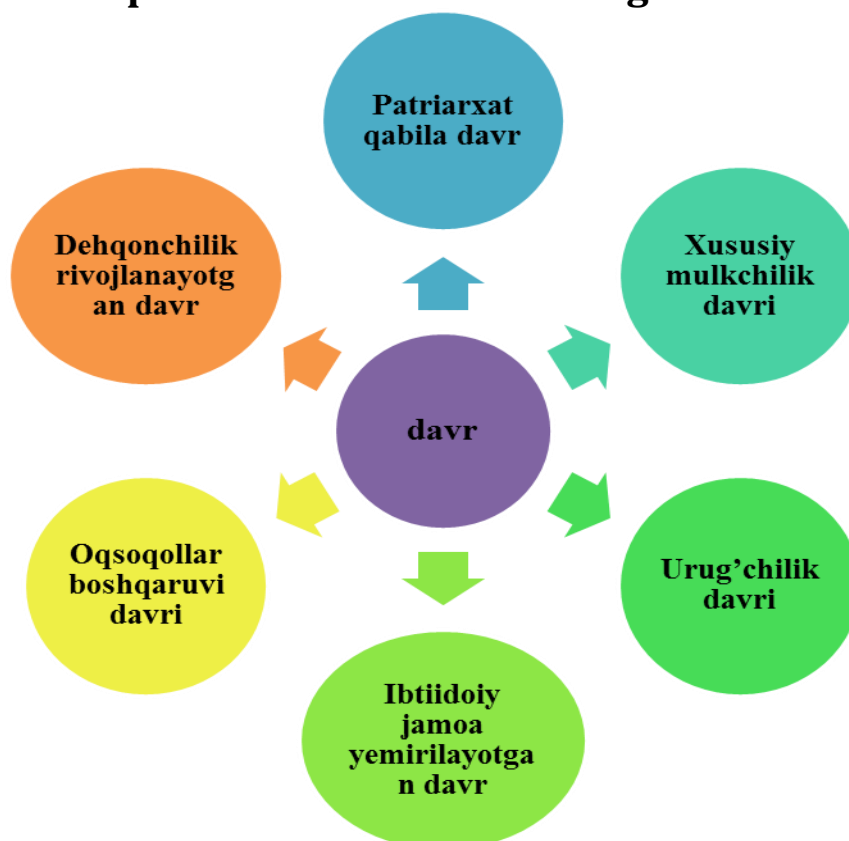
6-topshiriq. «Ostida dulduli, belda zulfiqor, Jilovida Bobo Qambar jilovdor, g'amingda otlandi Shohimardon pirlar», – so'zlari kim tomonidan kimga aytilganligini aniqlang. Shundan so'ng voqealar rivoji haqida so'zlang.

7-topshiriq. Oybarchinning Alpomishdan sovchi va xabarchi bo'lib kelgan Qorajonga bergan javobini qayta o'qing. Bu so'zlari vositasida uning yana qanday ma'naviy fazilatlari namoyon bo'layotgani to'g'risida fikr yuriting.

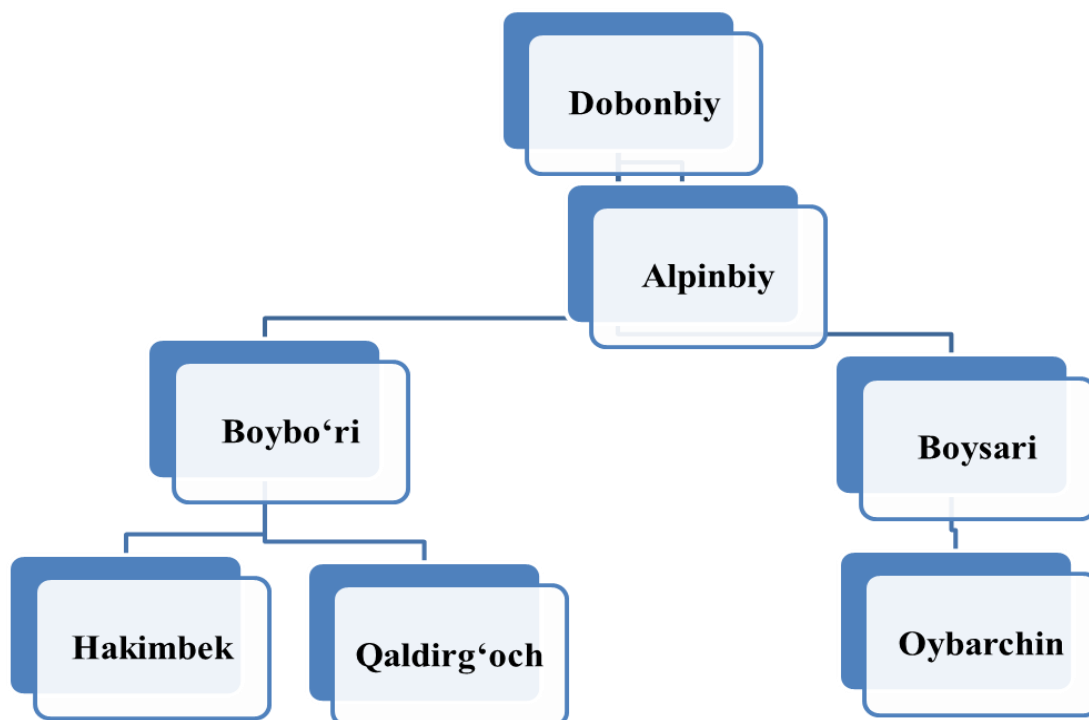
8-topshiriq. Quyidagi savollarga javob toping. Grafik organayzerlardan foydalangan holda quyidagi ma'lumotlarni keltiring.

1. «Alpomish» dostonida aks etgan davr.
2. Dostondagi asosiy timsollar shajarasi.
3. Dostonda tasvirlangan voqea joylar.
4. Dostondagi bosh qahramonlar.
5. Dostondagi boshqa timsollar.
6. Salbiy obrazlarni tasvirlang.

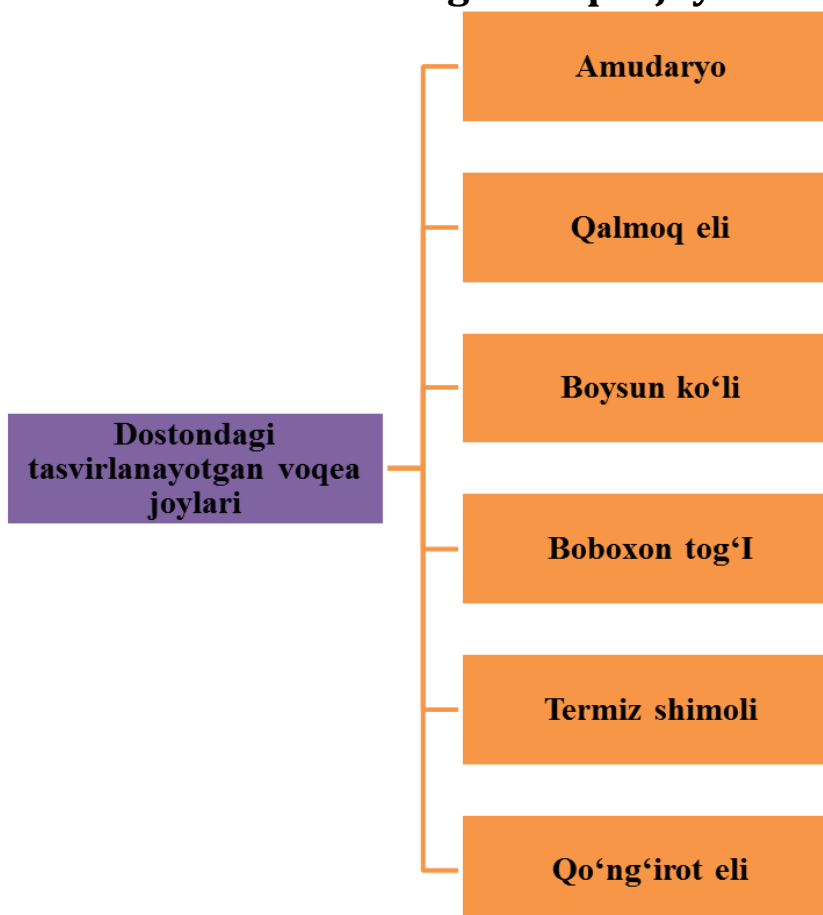
«Alpomish» dostonida aks etgan davr

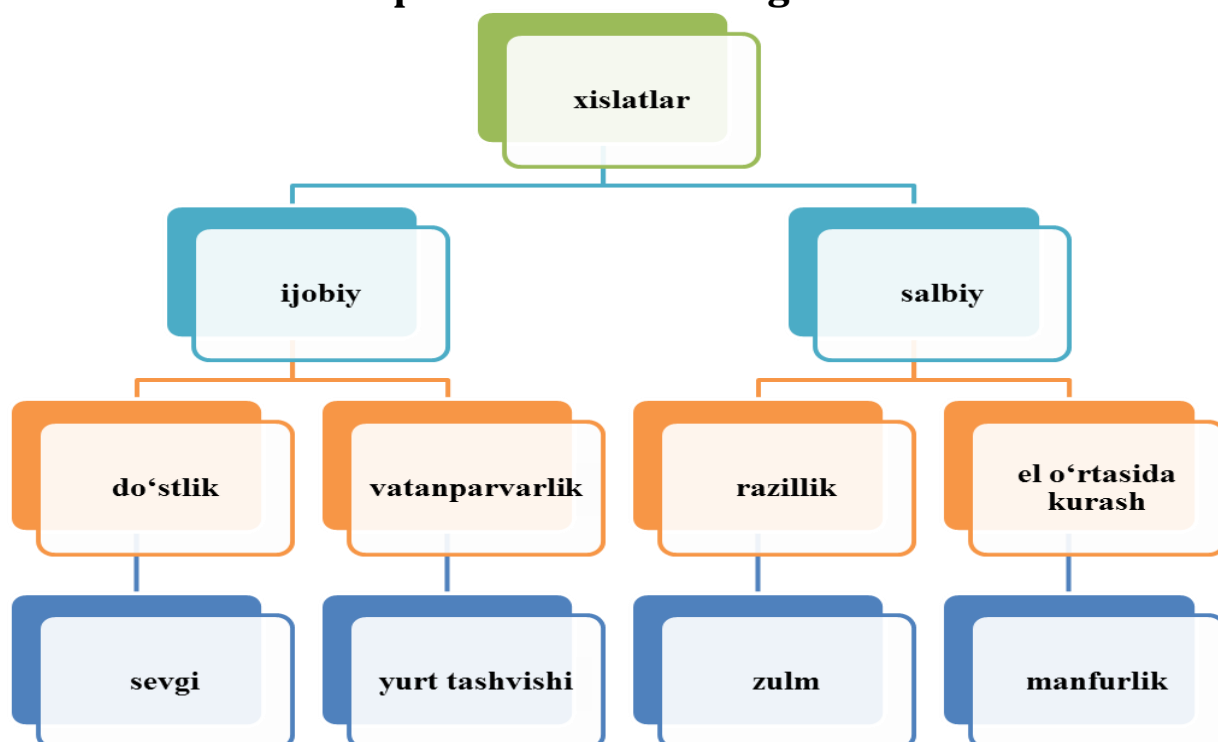
Dostondagi asosiy timsollar shajarasi

Dostonda tasvirlangan voqea joylar

«Alpomish» dostonidagi xislatlar

9-topshiriq. Barchinoyning: «*Shul so'zimni aytib borgin to'ramga, Zog' ham bo'lsa, qo'na bersin gulshanga. Bab-barobar qildim yaxshi-yomonga*», – degan so'zlari zamiridagi ma'noni aniqlashga urining.

10-topshiriq. «*Yig'ilib qalmoqlar zo'rlik qiladi, O'ldirmoqqa ko'zi qiymay turadi. Necha so'zni bu qalmoqlar o'yladi, Qorajonni kulaband qip boyladi*» tasvirida qalmoqlar holatini izohlang.

11-topshiriq. Doston qahramonlarning jismoniy imkoniyati va ma'naviy olamiga baho bering. Bunda «**Assosiasiyalar**» usuli foydalaning.

Bu usul orqali o'quvchi jadvalda berilgan qahramonning xususiyatlarini talqin etishi kerak.

Surxayl kampir obrazi		Qorajon obrazi	
S	so'zida turmaydigan	Q	qo'qmas, qahramon
U	uddaburon	O	odil, oliyjanob,
R	razil, riyokor	R	rostgo'y, rahimdil
X	xiyonatkor, xudbin	A	adolatli, azamat
A	ayol, ayyor, aldoqchi	J	jasoratli, jonini fido qiluvchi
Y		O	or-nomusli, oriyatli
L		N	noxaqlikni yomon ko'radi

14-topshiriq. «Sudoku» o'yini. Gorizontal va vertikal holatda doston qahramonlaridan 10 tasining nomini toping.

N	M	H	A	K	I	M	B	Ye	S
O	I	A	L	P	O	M	I	Sh	U
J	K	K	I	I	P	R	Y	O	R
A	A	Sh	M	N	I	I	I	X	X
R	L	O	O	B	R	I	O	I	A
O	D	D	Sh	I	Y	L	Ch	M	Y
Q	A	L	D	I	R	G'	O	A	L
U	O	A	O	V	P	M	I	R	K
L	T	K	B	A	M	A	R	D	A
T	T	O'	O	N	B	I	Y	O	P
O	Y	K	O'	K	A	M	A	N	I

15-topshiriq. «Munsterberg» testi. Faqat gorizontal yo'nalishda doston qahramonlari, joy nomlari yashiringan.

ALPOMISHMRAPNBARChINTIORNAQULTOYTOGARNO

TARNPKO'KAMANTAOARNSURXAYLTARNKO'KALDOSHLQALDIRG'OC
hIMSVAVBOYSARIBBTTOBOYBO'RITOAGN

LABORATORIYA TOPSHIRIQLARI

Mavzu: «Alpomish» dostonining poetik xususiyatlari

Ishning maqsadi:

- muallif uslubi va asar kompozitsiyasini tahlil qilishda epik matnning poetikasi;
- matnni anglash va baholash;
- o'quvchiga matn mazmun-mohiyatini singdirish;
- o'quvchilarda badiiy asarni o'qish ko'nikmalarini shakllantirish.

Ishning borishi

«Alpomish» dostonida o'zbek xalqining azal-azaldan imon-e'tiqod, or-nomus va yurt birligi yo'lida o'zini ayamasligi yorqin aks ettirilgan. Dostonni o'qish davomida o'ziga atashtirilgan qizning

qalmoqlar orasida talash, yurtdoshlarining begonalarga xor bo'lmasligi uchun jonini tikkan buyuk qahramon Alpomish, imon keltirgani va do'st tutingani uchun Hakimbekning yonida o'zining insofsiz yaqinlariga qarshi kurashgan Qorajon, insoniy fazilatlarini bilan ko'pchilik erkaklardan baland tura oladigan Oybarchin va Qaldirg'och timsollari millatimizga xos baland sifatlarni aks ettirganligini ko'ramiz.

«Alpomish» dostonida o'zbek millatiga xos eng yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlar, ayni vaqtda, ayrim millatdoshlarimizdagi cheklanganlik va ojizliklar buyuk bir mahorat bilan tasvirlangan. Bu asar shunchaki bir doston emas, balki xalqimizning ma'naviy olamini ko'rsatuvchi ko'zgudir.

1-topshiriq. Dostonda mubolag'a elementlarini toping. Bunday tasviriy badiiy vositalar yana qaysi adabiy janrlarga xos? Mubolag'aning hayotiylik va badiiylik jihatlarini ayting. Masalan, mubolag'a orqali ijobiy qahramonlarning fazilat va xususiyatlarini kulgu ostida tasvirlab, ularning biror xislatini bo'rttirib ko'rsatadi. Chunonchi:

*Tikilsam quriydi daryoning gumi,
Na'ra tortsam, qular qo'rg'onning timi.*

2-topshiriq. Qofiyali sochma – saj' san'ati haqida 2 xatboshi ma'lumot bering. Misollar bilan izohlang.

3-topshiriq. Fozil Yo'ldosh haqida internetdan ma'lumotlar toping.

4-topshiriq. She'r necha bo'g'indan iborat? Dostonda bo'g'inlar soni oz-ko'pligi sababini tushuntiring.

*Ot chop-sa // gum-bur-lar tog'-ning da-ra-si, 3+8=11
Bo-tir-ni // ing-ra-tar nay-za ya-ra-si, 3+8=11
Kelgan bo'lsa Qo'ng'iro't elning to'rasi,
Qirq kunlik yo'l Boboxonning orasi,
Boboxon tog'idan poyga qilaman.
Ko'zdan yoshin munchoq-munchoq tizdirsa,
Boychiborning quyrugini suzdirsa,
Boboxondan poyga qilib o'zdirsa,
Oti ildam boyvachchaga tegaman.
Mendayin oyimning holin bilganga,
Osha yurtdan mehnat tortib kelganga,*

Dushmanlarga qora kunni solganga,

6-topshiriq. Dostonni qayta o'qing. Asardagi otlar va odamlar tasviridagi o'xshashlik va farqlarga e'tibor bering. Qaysi tasvirda baxshilar ko'proq mahorat ko'rsatgan?

9-topshiriq. Dostonni o'qing va maqollarni daftaringizga ko'chiring. Har bir yozib olgan misolingizni izohlang. Masalan,

*Ot chopsa gumburlar tog'ning darasi,
Urushda bilinar mardning sarasi.*

10-topshiriq. Dostonda qanday badiiy tasvir vositalar qo'llanilgan? Dostonni qayta o'qib, badiiy tasvir vositalarni daftaringizga yozib oling.

11-topshiriq. Dostondagi quyidagi parchada kim tasvirlangan?
Shomurтий shoxalab har yoqqa ketgan,

*Ichida chichqonlar bolalab yotgan
Izidan tushgan pishak oltoyda yetgan.*

Javob: Boyqashqa, Toyqashqa, Ko'kaman, Qoshquloq.

Dostondan olingan bu parcha qaysi janrda yoritilgan?

Dostondan olingan bu parchada adabiy tilga mos bo'lmagan nechta so'z keltirilgan?

Dostondan olingan bu parchaning har bir bandi necha bo'g'indan iborat.

12-topshiriq. Dostonda «Oq rang yo'lni ochuvchi, yo'ldagi to'siqlarni bartaraf etuvchi, himoyalovchi rang bo'lsa, qora rang,

aksincha, yo'lni berkituvchi, odamlarning yo'lini tusuvchi, ishlarni rivojiga halaqit beruvchi rang sanaladi¹«. Qora rangdan yasalgan atoqli otlarning ayrimlari (Qoraxon) salbiy ottenka, ayrimlari (Qorajon, Qorasoch) ijobiy ottenka ifodlaydi. Bunda personaj xulq-atvori, fazilatlarini, turmush tarzi inobatga olingan holda, ismda ramzlashtiriladi. Dostonlar tilida matn talabi bilan **ko'k** so'zining quyidagi ma'nolari mavjud: **1) «osmon» semasi:** Davlatli xon shunday **ko'kka** qaradi, // Olchi-chikka bo'lib endi aylanib (Alp.81). **2) «yetti qat osmonning bir qavati» semasi:** Osmonda arvohlar, **ko'k**da malaklar, // Bir necha mazgil-joy sizdan so'rayman (A.90). Keltirilgan misrada kuchli mifologizm mavjud ko'rinadi. Chunki, tasavvuf ilmi va hatto, hadislarida ham dunyoning yetti olami mavjudligi va ularning har birida o'zgacha hayot borligi haqida fikr yuritiladi. Ko'k rang esa, yetti olamning mifologik ekvivalenti sifatida qabul qilingan. **3) «yomon odam» semasi:** Qo'rsin Alpomish, ko'nglim yo'q edi, // Yaxshimasdir, qo'rsin ko'zi **ko'k** edi (A.119).

Dostonda yana qanday ranglar qo'llanilgan, ularning ma'nosini tushunishga harakat qiling. Misollarini daftaringizga yozib oling va tahlil qiling.

13-topshiriq. Dostonda o'zbek xalqining urf-odatlarini, marosimlari haqida ma'lumotlar mavjud. Masalan, **Beshikirti qilmoq.** Ana shunda Hakimbekka Oybarchindi atashtirip, **beshtikirti qilip...**(8).

Qiz suylatar.

Ikki vakil u mulladan keladi,
 Kelip qizdi ixtiyorin so'radi,
 Uyalgandan qabul qilmay turadi,
«Qiz so'ylatar» degan rasm bo'ladi,
 Qiz gapirtkan ancha pulni oladi,
 Barchin vakilini endi beradi,
 Hakimbekti bunda qabul qiladi,
 Guvohlar jiyinga yana boradi,
 Peshini qaytarip mulla so'radi,
 Bu guvohlar turip javap beradi (160).

Chimildiq. Baxmal o'tovda chimildiq tutip, bir necha qatinnar kuyav navkarlari minan kuyavdi kirgizmakchi bo'p, bir nech qatinnar

¹ Рўзиева М. Ранглар ҳақидаги халқ қарашлари. // ЎТА. 2008, 5-сон, 80-бет.

«*kampir o'ldi*» bo'p, o'lganiga bir nima op, «It irillar» degan rasmini qip, bug'anam bir nima berip, har zamon salom sop, iydan ichkari kirip, chimildiqda o'tiripti (167).

Dostonda yana qanday urf-odatni anglatadigan so'zlar qo'llanilgan, ularning ma'nosini tushuntirishga harakat qiling. Misollarini daftaringizga yozib oling va tahlil qiling.

UYGA VAZIFA

1-topshiriq. Agar laboratoriya ishi uchun manba to'plamoqchi bo'lsangiz, unda «Doston va uning qahramonlari» mavzusida sitatalar rejasini tuzib chiqing.

2-topshiriq. Bog'bon bo'lmay, *qizil* gulni terasan, // Lolazor, baharli yerda yurasan (Alp.253). Bog'bon bo'lib *qizil* gulni terayin, // Kanizim iyartib mudom yuraman (Alp. 119). Dostondan olingan parcha nimaning ramzi sifatida qo'llanilgan?

Nazorat va tekshirish uchun topshiriqlar

1-topshiriq. Mashg'ulotda Fozil Yo'ldosh o'g'lining «Alpomish» dostoni asosida yaratilgan kinofilmdan mavzuga oid alohida tanlab olingan tasvirlar o'quvchilar diqqatiga havola etildi. Lavhani diqqat bilan tomosha qiling. Olgan taassurotingiz asosida esse yozing. Unda milliy qadriyatlarning umumbashariy qadriyatlar bilan uyg'unlik jihatlari aks etsin.

2-topshiriq. Doston qahramonlari Alpomish, Barchin, Qorajon, Ko'kaldosh, Surxayl kampir kabi obrazlarni tanlab, ularning fazilat va xislatlarini inobatga olgan holda insho yozing. «Alpomish - vatanparvar», «El-yurtining qo'rqmas pahlavoni», «Alpomish-mardlik va jasurlik timsoli», «Barchin – sof sevgi egasi», «Barchin – botir va qo'rqmas qiz timsoli», «Ko'kaldosh o'z so'zidan qaytmas pahlavon» kabi.

3-topshiriq. Insonda qanday fazilatlarini ijobiy deb hisoblaysiz?

Masalan, Alpomish – vatanparvar, sof sevgi egasi, diyonatli, insofli, rostgo'y, do'stlikni qadrlaydigan, xushmuomala, vafodor, botir, jasur, kamtar, odobli, chavandoz, mergan, axloqli.

Oybarchin – go'zal, aqlli, dono, irodali, kuchli, matonatli, sabrli, sadoqatli, samimiy, jasur, o'qimishli, sof sevgi egasi, vafodor.

Oybarchin botir va qo'rqmas qiz timsolida:

Yiqolmasang, to'ra, navbat tilayin,

Erkak libosini o'zim kiyayin.

Bor kuchimni bilagimga yig'ayin,

Bu qalmoqni pora-pora qilayin.

Insonda qanday fazilatlarni salbiy deb hisoblaysiz?

Ko'kaldosh – zolim, zo'ravon, jallod, shafqatsiz, manman, razil, munofiq, qudratli, o'z so'zidan qaytmaydigan.

4-topshiriq. Matnni bayon qiling. Matnga sarlavha toping. O'z taasavvuringizdagi voqyealar (aynan dostonidagi voqyealar emas, o'zingizni hayotingizdagi voqyealar) bilan matnni davom ettiring.

Shunda Hakimbek yetti yoshga kirgan. Alpinbiy bobosidan qolgan o'n to'rt botmon birichdan bo'lgan parli yoyi bor edi. Ana shunda yetti yashar bola Hakimbek shul o'n to'rt botmon yoyni qo'lga ushlab, ko'tarib tortdi, tortib qo'yib yubordi. Yoyning o'qi yashinday bo'lib ketdi. Asqar tog'ning katta cho'qqilarini yulib o'tdi, ovozasini olamga ketdi. Shunda barcha xaloyiqlar yig'ilib kelib aytdi: «Dunyodan bir kam to'qson alp o'tdi. Alplarning boshlig'i Rustami Doston edi, oxiri bu Alpomish alp bo'lsin. To'qson alpning biri bo'lib, sanaga o'tdi», – dedi. Oxiri Alpomishbek alp bo'lib, to'qson alpning biri bo'lib, sanaga o'tib, alplik otini ko'tardi, yetti yoshida Alpomish ot qo'yildi.

5-topshiriq. Insondagi qaysi fazilatlarni ijobiy deb hisoblaysiz? Matnda qanday fazilatlar haqida fikr bildirilgan. Ijobiy xislatlarning tagiga chizing. Yana qanday misollar keltirishingiz mumkin. Ijobiy xislatlarni aks ettirgan holda esse yozing.

Kunlardan bir kun Hakimbek kitob o'qib o'tirib, baxildan, saxiydan gap chiqib qoldi. Boybo'ribiy shunda o'g'li Alpomishdan: «Kishi nimadan baxil bo'ladi, nimadan saxiy bo'ladi?»– deb so'radi. Shunda o'g'li turib aytdi: «Vaqti-bevaqt birovnikiga mehmon kelsa, otini ushlab, joy bor bo'lsa, ko'nglini xushlab jo'natsa, bul ham saxiy agar joy bor turib, joy yo'q, deb qo'ndirmay jo'natsa, bul odam baxil. Vaqti-bevaqt bir kishi mozorotning qabatidan o'tsa, chap oyog'ini uzangidan chiqarib,

mozordagi odamlarning haqqiga duo o'qib o'tsa, bul ham saxiylik; agar har kim mozordan o'tganda, chap oyog'ini uzangidan chiqarmay, mozorotning haqqiga duo qilmay o'tsa, bul ham baxil. Kishining moli zakotga yetsa, zakot bersa, bul ham saxiy ekan. Agar zakot bermasa, bul ham baxil ekan».

6-topshiriq. Matnda anglashilgan mazmuni izohlang.

Ko'kaldosh boshliq qalmoqlar Boychiborning ildamligi va poygada yutishi aniqligini bilib, nomardlik yo'liga kiradilar. Kimsasiz tog'da Qorajonni bog'lab tashlab, otning tuyog'iga mix qoqishadi.

7-topshiriq. «**Reklama**» usulida asardan olgan xulosalaringizni umumlashtiring.

«Alpomish» dostonining g'oyasi, mazmun-mohiyatini, qahramonlarini, o'ziga xosliklarini o'quvchilar aniqlab, taqdimot qilishlari kerak bo'ladi. Reklamaga ajratilgan vaqt 5 daqiqa, shu vaqt muobaynida mahsulot haqida to'liq ma'lumot berilishi kerak. Masalan, «Dam shu damdir, o'zga damni dam dema, Boshing eson, davlatingni kam dema! Odamlari-u odamlar! Eshitmadim demanglar! Kokillari eshilgandir tol-tol, Har toliga bersa yetmas dunyo mol, deb ta'riflangan qizlar, Ot chopsa, gumburlar tog'ning darasi, Botirni ingratar nayza yarasi, deb ta'riflangan yigitlar haqida bilmoqchimisiz?! Unda «Alpomish» dostonini o'qing va yaqinlaringizga ma'naviyat ulashing!»

8-topshiriq. «**O'z-o'ziga rejissyor**» usulida asardan olgan xulosalaringizni umumlashtiring.

Bunda o'quvchilar asar qahramonlarini hozirgi kunda yoki kelajakda qanday bo'lishini tasvirlab kichik sahna ko'rinishlari tayyorlashlari kerak bo'ladi.

Alpomishning ko'rsatgan jasorati, Boysari va Boybo'rilarning sog'inch bilan, jigarchilik to'yg'ulari bilan bir-biriga talpinish holatlari, ruhiy kechinmalari, Boysarining ona-yurtga qadam bosishidagi his-hayajonli fikr-mulohazalari, ota-bolaning uzoq sukunatdan so'ng orziqib uchrashishlari bilan bog'liq epizodik lahzalar o'quvchilar talqinida bugun, ertaga qanday bo'lishii tasvirlanishi kerak.

9-topshiriq. «**SINIQ ChIZIQ**» usulida asardan olgan xulosalaringizni umumlashtiring.

O'quvchilar bilimni qay darajada esda qolganini tekshirish uchun «Siniq chiziq» usulidan foydalanish mumkin. Bu usulda har bir guruhdan bitta ekspert tanlanadi. Ular o'z guruhining to'g'ri yoki

noto'g'ri javob berayotganini javob varaqasidan kuzatib boradi. Alohida qismlarga bo'lingan yaxlit mavzu shu tariqa takrorlanadi. Guruhlar birma-bir javob berganlaridan so'ng ekspertlarga so'z beriladi. Ular oqilona hulosa yasashlari kerak bo'ladi.

1-topshiriq varaqasi. Dostonlar, ularning turlari. «Alpomish» dostoninig bizgacha yetib kelishi.

2- topshiriq varaqasi. Dostonning umumiy syujeti.

3- topshiriq varaqasi. Hakimbekning yangi nomi.

4-topshiriq varaqasi. «Murodtepa»ning xususiyati.

10-topshiriq. Xulosalaringizni qisqacha izohlang.

«Sinkveyn» usuli

«Sinkveyn» usuli fransuzcha besh degan ma'noni bildiradi. O'quvchiga 5 qator oq she'r yozish topshiriladi. Qofiya bo'lmasa-da o'quvchi she'rning mazmunli va jarangdorligini ta'minlashi lozim.

1. _____ (ot);
2. _____, _____(sifat);
3. _____, _____, _____(fe'l);
4. _____, _____, _____, _____ (jumla);
5. _____(birinchi so'zning ma'nodoshi);

1. *Hakimbek*

2. *Sabrli, vafodor*

3. *Yengadi, kurashadi, izlaydi*

4. *Oilasi qo'rg'onini qo'riqlagan pahlavon*

5. *Alpomish*

«Limerik» usuli

«Limerik» usuli fransuzcha oltilik degan ma'noni bildiradi. O'quvchiga 6 qator oq she'r yozish topshiriladi. Qofiya bo'lmasa-da o'quvchi she'rning mazmunli va jarangdorligini ta'minlashi lozim.

- 1) Kim? yoki Nima?
- 2) Qanday? Qanaqa?
- 3) Qayerdan?
- 4) Nima qilgan?
- 5) Nima bo'lgan?
- 6) Nima bilan tamomladi?

Hakimbek

Botir, qo'rqmas

*Qo'ng'irotdan
Bobosini kamonini otgan
Dong taratgan
Jasorat timsoliga aylanadi*

«Diamant» usuli

«Diamant» usuli fransuzcha yettilik degan ma'noni bildiradi. O'quvchiga 7 qator oq she'r yozish topshiriladi.

- 1) _____ (ot);
- 2) _____, _____ (sifat);
- 3) _____, _____, _____ (fe'l);
- 4) _____, _____, _____, _____ (2 ta jumla yoki ibora biri 1 qator uchun 2 chisi 7 qator uchun);
- 5) _____, _____ (2- jumla uchun sifat);
- 6) _____, _____, _____ (2- jumla uchun fe'l);
- 7) _____ (birinchi so'zning qarama qarshisi)

Hakimbek

Botir, qo'rqmas

*Dong taratgan, kurashgan, sevgan
Jasorat timsoli – Ko'ngli qora botir*

Xudbin, dovyurak

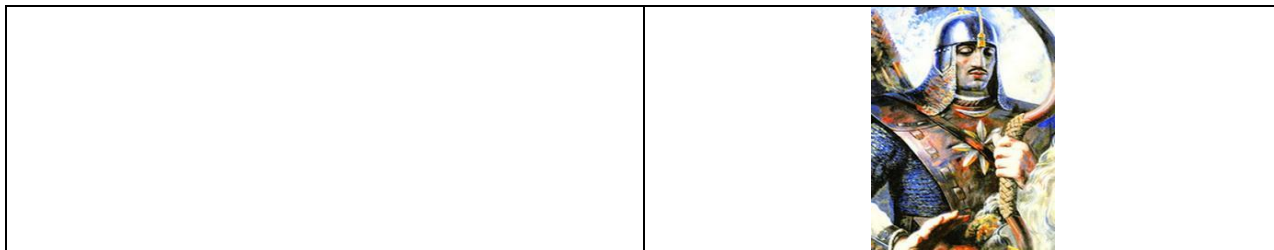
Kurashadi, yengiladi, chekinadi

Kukaman

11-topshiriq. «To'rt taraf» usulida xulosalaringizni umumlashtiring.

<p>Asosiy mazmun Vatanga muhabbat, yorga sadoqat, va'daga vafo, do'stga sadoqat, mardlik va jasorat</p>	<p>Sabab <i>Do'stga sadoqat:</i> Qorajon Alpomish tarafida turib harakat qiladi. Alpomishning jismoniy jihatdan tengsiz pahlavon ekanini biladi va u bilan og'aini tutinib, umr bo'yi bu ahdga sodiq qoladi. Hatto akalarini insofga chaqirib, Alpomishga to'siq bo'lmaslikni maslahat beradi.</p>
<p>O'xshashlik «Go'ro'g'li», «Ravshan», «Rustam» dostonlari</p>	<p>Ijodiy faoliyat</p>

«Alpomish»
dostoni

Xullas, o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy tarbiya berishda zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish orqali «Alpomish» dostoni o'quvchilarning xalq dostonlarining boshqa namunalariga e'tibor hissini yanada rivojlantirish, o'zlarida ma'naviy-axloqiy tarbiya asoslarini o'zlashtirish va yuksak ma'naviy fazilatlarni takomillashtirish, kundalik faoliyatlariga singdirishda muhim omil bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1998. Б.56.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Тошкент: Ўзбекистон, 1998. Б.56.
3. Каримов И. А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. Б.398.
4. Алавия М. Ўзбек халқ маросим қўшиқлари. –Тошкент: Фан, 1974.
5. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. - Тошкент: Ўқитувчи, 1990. Б.192.
6. Мадиев О., Собитова Т. Халқ оғзаки поэтик ижоди. - Тошкент: Шарқ, 2010. Б.208.
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Тошкент: Янги аср авлоди, 2001. Б.131.
8. Маҳмудов М. Комил инсон шахси ва ижтимоий тажриба.- Тошкент: Педагогик маҳорат, 2002, 4-сон, 6-10 бет.
9. Маҳмудов Т. «Авесто» ҳақида. «Гулистон» журнали, 1999, 4-сон, 24-бет.
10. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2000. Б.131.
11. Мусурмонова О. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси.-Тошкент: Ўқитувчи, 1996. Б.206.
12. Мусурмонова О. Ўқувчиларнинг маънавий маданиятини шакллантириш. – Тошкент: Фан, 1993. Б.121.
13. Норбой Ортиқов. Ёш авлодни муқаддас ғоялар руҳида тарбиялаш бўйича тавсиялар. - Тошкент: Университет, 1995. В.124.
14. Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. – Тошкент: Фан, 1986.
15. Саидов М. Ўзбек дostonчилигида бадиий маҳорат. – Тошкент: Фан, 1969. Б.232-259.
16. Шайхова Х. О., Назаров К. Умуминсоний қадриятлар ва маънавий камолот. -Тошкент: Шарқ, 1992.
17. Тўраев С. Фольклоршунослик: удумлар, қадриятлар, маросимлар. - Тошкент: Меҳнат, 2005. Б. 56.

18. Юсупов Ж. Хоразм эртаги ва ҳаёт ҳақиқати. –Тошкент: Фан, 1997.

19. Ҳайдаров М. Халқ оғзаки ижоди намуналарида тарбия масалалари. - Тошкент: Фан, 2004. Б.12.

20. Ахунова Г.Н., Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2009. – Б.206.

21. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. - Тошкент: ТГПУ, 2003.

22. Авлиёқулов Н. Замонавий ўқитиш технологиялари. - Тошкент, 2001.

23. Ёлдошев Ж., Усмонов С. Педагогик технология асослари. Тошкент: Ўқитувчи, 2004.

24. Adabiyot. 5-sinf. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2020.

25. Adabiyot. 6-sinf. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.

26. Adabiyot. 7-sinf. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2017.

27. Adabiyot. 8-sinf. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.

28. Adabiyot. 9-sinf. – Toshkent: O'zbekiston, NMIU, 2019.

MUNDARIJA

	Kirish	4
I bob.	Maxsus tur janrlarining o'qitishda innovatsion texnologiyalar	7
1.1.	Topishmoqlar	11
1.2.	Maqollar	22
II bob .	Lirik janrlarni o'qitishda interfaol usullar	34
2.1.	Xalq qo'shiqlari	36
III bob.	Epik tur janrlarini o'qitishda zamonaviy texnologiyalar	47
3.1.	«Uch og'ayni botirlar» ertagi	49
3.2.	«Ravshan» dostoni	57
3.3.	«Kuntug'mish» dostoni	76
3.4.	«Alpomish» dostoni	87

D.URINBAYEVA

**FOLKLOR ASARLARINI O‘QITISHDA
BLUM TAKSONOMIYASI**

Terishga berildi: __.__.2022y.

Bosishga ruxsat berildi: __.__.2022y

Ofset bosma qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84 ^{1/16}.

«Times» garniturasini. Bosma taboq1,5

Adadi: 50 nusxa.

Buyurtma №

Noshirlik litsenziyasi: № 18-4178

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o‘rgatish milliy markazi bosmaxonasida chop etildi

